

UNITED NATIONS
Office on Drugs and Crime

Onarıcı adalet programları el kitabı

CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE
SİVİL TOPLUM DERNEĞİ

CEZA ADALETİ EL KİTAPLARI DİZİSİ

UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME
Vienna

Onarıcı Adalet Programları El Kitabı

CEZA ADALETİ EL KİTAPLARI DİZİSİ

UNITED NATIONS
New York, 2006

Teşekkürler

Bu el kitabı, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi) için Yvon Dandurand (Araştırma Dekanı, Fraser Valley Üniversitesi, Kanada; Kıdemli Üye, Ceza Hukuku Reformu ve Ceza Adaleti Politikası Merkezi) ve Curt T. Griffiths (Profesör, Kriminoloji Okulu, Simon Fraser Üniversitesi, Kanada) tarafından hazırlanmıştır.

Bu el kitabı 30-31 Ocak 2006 tarihlerinde Viyana'da yapılan bir uzmanlar grubu toplantısında gözden geçirilmiştir. UNODC bu toplantıya katılarak değerli görüşlerini esirgemeyen aşağıda ismi geçen uzmanlara teşekkürü bir borç bilir: Ivo Aertsen, Hazem Aly, Elias Carranza, Borbala Fellegi, Kittipong Kittayarak, Paul McCold, Chino Obiagwu, Christa Pelikan, Ann Skelton, Adam Stapleton, Pavel Stern, Daniel Van Ness ve Martin Wright.

UNODC, El Kitabı'nın geliştirilmesine verdiği destekten dolayı Kanada Hükümeti'ne de teşekkür eder.

Son olarak, Uluslararası Ceza Hukuku Reformu ve Ceza Adaleti Politikası Merkezi'nin UNODC'nin onarıcı adalet alanındaki çabalarını ciddi olarak desteklediği belirtilmelidir.

Birleşmiş Milletler Yayınıdır
Orjinal versiyonunun:
Satış No. E.06.V.15
ISBN 10: 92-1-133754-2
ISBN 13: 978-92-1-133754-9

Türkçe versiyonunun:
ISBN 978-9944-0751-0-7

Orijinal belgenin resmi redaksiyonu yapılmamıştır.
Bu Birleşmiş Milletlerin resmi çevirisi değildir.

This document has not been formally edited.
This document is not an official UN translation.

Bu el kitabının çevirisi BM Uyuşturucu ve Suç Ofisinin mali desteği ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin yardımı ile Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) tarafından sağlanmıştır.

The translation of this handbook was facilitated by Civil Society in the Penal System (CSPS), with the financial support of UNODC, and with the assistance of the Human Rights Law Research Center at the Istanbul Bilgi University.

İçindekiler

Giriş	1
1. Onarıcı adalet	5
1.1 Anahtar kavramların tanımları	6
1.2 Onarıcı adalet programlarının özellikleri	7
1.3 Temel varsayımlar	8
1.4 Süreç değerleri ve hedefler	8
1.5 Amaçlar	9
2. Onarıcı yaklaşımların kullanımı	13
2.1 Başlıca program türleri	14
2.2 Ceza adaleti programlarındaki farklılıklar	15
2.3 Mağdur-fail arabuluculuğu	17
2.4 Toplum ve aile grup konferansları	20
2.5 Ceza belirtme çemberi	22
2.6 Reşit olmayan failer için onarıcı programlar	26
2.7 Yerli ve örf ve adet hukukuna dayalı adalet forumları	29
3. İlkeler ve güvenceler	33
3.1 Onarıcı adalet programlarının ceza konularında kullanılmasına ilişkin temel ilkeler	33
3.2 Yönerge örnekleri ve içerikleri	36
4. İlkelerden uygulamaya: Onarıcı adalet programlarının uygulanması	39
4.1 Stratejik yaklaşımlar	40
4.2 Program tasarımı ve uygulaması	42
4.3 Yasal düzenleme ihtiyacına yönelik çalışmalar	50
4.4 Mevzuat hükümleri	51
4.5 Liderlik, organizasyon ve program yapısı	53
4.6 Ceza adalet sistemi kurumlarının desteğinin sağlanması	54
4.7 Toplumun harekete geçirilmesi	56

5. Onarıcı adalet müdahalelerinin dinamikleri	59
5.1 Onarıcı adalet sürecinde katılımcılar	59
5.2 Onarıcı adalet programlarındaki uygulama çeşitleri	66
5.3 Dikkat edilmesi gereken hususlar	66
5.4 Potansiyel tehlikelerin ele alınması	70
6. Programın yürütülmesi	71
6.1 Bir programın başarıyla yürütülmesi için gerekli şartlar	71
6.2 Kolluk güçleri, savcılık ve mahkemelerin takdir yetkisinin kullanımı	72
6.3 Bir programa uygun yönlendirmelerin teşvik edilmesi	73
6.4 Sivil toplum kuruluşları ve sivil toplumun rolü	75
6.5 Programın sonuçları	76
6.6 Uygulamanın izlenmesi	77
6.7 Program destek hizmetleri	78
6.8 Toplumla ve medyayla ilişkiler	78
7. Program denetimi ve değerlendirme	81
7.1 Program denetim ve değerlendirme gerekliliği	81
7.2 Onarıcı adalet programlarının değerlendirilmesinde karşılaşılan güçlükler	82
7.3 Programların tekrar suç işleme eğilimi üzerindeki etkisinin ölçülmesi	84
7.4 Sonuçların ve ortaya çıkan iyi örneklerin kanıtlarının değerlendirilmesi	85
Sonuç	89
Referanslar ve kaynakça	91
Ekler	
Ek I: Faydalı internet kaynakları	97
Ek II: Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri	99
Ek III: Onarıcı adalet programının önemli özellikleri üzerine yaşanan tartışmalar ve anlaşmazlıklar	103

Giriş

Bu el kitabı UNODC tarafından geliştirilen bir dizi uygulama araçlarından biridir. Amacı, ülkeleri hukuk devleti ilkesinin uygulanması ve ceza adaleti reformunun geliştirilmesinde desteklemektir. Kitap, UNODC'nin teknik yardımı ve kapasite geliştirme projeleri de dâhil, birçok değişik bağlamda kullanılabilir. Kitap, okuyucuya onarıcı adalet programlarını ve uygulamalarını tanıtmaktadır. Bu kitaba bir yardımcı kaynak olarak hazırlanan *Hapis Cezasına Alternatif Uygulamaların Temel Esasları ve Umut Verici Uygulamaları El Kitabı*'na da UNODC'den ulaşılabilir.

Bu el kitabı, kullanılması kolay bir referans kaynağı formatında olup, onarıcı adalet yaklaşımını temel almakta ve suça yönelik katılımcı yarıtların uygulanmasındaki temel düşünceleri gözden geçirmektedir. Kitap bir dizi önlem ve programa odaklanmış olup, onarıcı adalet değerlerinden esinlenmiştir. Bu programlar ceza adalet sistemlerine uyum noktasında esnektir ve değişen yasal, sosyal, kültürel şartlar göz önüne alındığında ceza adalet sistemlerini tamamlayıcı niteliktedir. Kitap, kendi toplumlarında ortaya çıkan suça ve çatışmaya karşı üretilen çözümleri geliştirmek için ortak çalışan ceza adalet sistemi görevlileri, sivil toplum kuruluşları ve toplumsal gruplar için hazırlanmıştır. Bu el kitabında sunulan materyaller farklı okuyuculara yöneliktir ve bu yüzden kitabı kullanan kişiler bazı bölümleri diğerlerine nazaran daha ilgi çekici bulabilirler.

Suç ve Adalet Üzerine Viyana Deklarasyonu: Yirmibirinci Yüzyılın Zorluklarıyla Yüzleşmek (2000) mağdurların, failerin, toplumsal grupların ve

tüm ilgili kişilerin haklarına, ihtiyaçlarına ve çıkarlarına saygılı onarıcı adalet politikalarının, usul ve programlarının geliştirilmesini desteklemiştir.¹ 2002 yılı Ağustos ayında, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, onarıcı adalet programlarını uygulayan üye ülkelere çağrı yaparak bir Uzmanlar Grubu tarafından geliştirilen (bakınız Ek II) *Ceza Konularında Onarıcı Adalet Programlarının Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri*'ni (bundan sonra *Temel İlkeler* olarak anılacaktır) içeren bir önergeyi kabul etmiştir. 2005 yılında yayınlanan Suçun Önlenmesi ve Faillere Yapılacak Muamele konulu Onbirinci Birleşmiş Milletler Kongresi Deklarasyonu (2005) üye ülkelere, ceza yargılamasına alternatif yöntemleri içeren onarıcı adalet politikalarını, usullerini ve programlarını daha fazla geliştirmenin önemini kabul etmelerine yönelik çağrı yapmıştır.^{2,3}

Onarıcı adalet programları ceza adalet sisteminin yükünün azaltılmasında, davaların sistem dışına yönlendirilmesinde ve sisteme bir dizi yapıcı yaptırımlar sağlanmasında kullanılabilir.

Bu el kitabı ile uygulama sırasında çıkarılan derslerin sentezi ve bir dizi yeni modelin ve programın değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmaktadır. Katılımcı ve onarıcı adalet programlarının geliştirilmesi için ortaya çıkan uluslararası normatif çerçeve bağlamında bir tartışmaya yer verilmekte ancak emredici bir dil kullanılmamaktadır. Başlıca hedef, katılımcı ve onarıcı adalet programlarının uygulamasında yer alan kişilere, program tasarımı, uygulaması ve değerlendirmesinde bilinçli bir şekilde karar vermelerine yardımcı olmaktır.

Ceza adalet sisteminin bir tamamlayıcısı olarak onarıcı adalet programlarının uygulanmasına, katılımcılar için güvencelerin geliştirilmesi ile onarıcı ve suçun önlenmesine yönelik sonuçların azami seviyeye çıkarılması için sarf edilen çabalar eşlik etmektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi 2002 yılında, *Ceza Konularında Onarıcı Adalet Programlarının Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri*'ni içeren bir önergeyi kabul etmiştir. Bu ilkeler kendi toplumlarında suça karşı yanıt olarak onarıcı adaletin geliştirilmesinde yer alan politika üreticilerine, toplumsal örgütlere ve ceza adalet sistemi görevlilerine rehberlik etmektedir. *Temel İlkeler* bu el kitabının temeli olup Ek II'de verilmiştir.

¹ Suç ve Adalet Üzerine Viyana Deklarasyonu: Yirmibirinci Yüzyılın Zorluklarıyla Yüzleşmek (Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century), 10. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillere Yönelik Muamele Kongresi, Viyana, 10-17 Nisan 2000, A/CONF. 184/4/Rev. 3, para. 29.

² Bangkok Deklarasyonu-Sinerjiler ve Yanıtlar: Suç Önlemede ve Ceza Adaletinde Stratejik İttifaklar, 11. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillere Yönelik Muamele Kongresi (Bangkok Declaration—Synergies and Responses: Strategic Alliances in Crime Prevention and Criminal Justice), Bangkok, 18-25 Nisan 2005, para. 32.

³ Avrupa Birliği'nin 2001 yılında, üye ülkelerin ceza davalarında arabuluculuğu desteklemeleri ve 2006'ya kadar bu konuda yasal düzenleme yapmaları gerektiğini ifade eden bir çerçeve karar aldığı belirtilmelidir. Bakınız, 15 Mart 2001 tarihli Ceza Kovuşturmalarında Mağdurların Durumu Üzerine Avrupa Birliği Konseyi Çerçeve Kararı, Madde 10.

Bu el kitabı yedi bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm katılımcı ve onarıcı adaletin değerleri ve amaçlarıyla beraber ilgili temel kavramları gözden geçirmektedir. İkinci bölüm onarıcı programların kullanımıyla ilgiliyken, üçüncü bölüm ise bu programların normatif çerçeve sorununa odaklanmaktadır. Diğer bölümler ise başarılı bir onarıcı programın uygulanmasındaki değişik yönleri ele alır. Bunlar sırasıyla program tasarımı ve uygulaması, programın işleyişi ve toplumsal varlıkların harekete geçirilmesi ile program değerlendirme konularıyla ve bulgularla ilgilidir. Bilginin, değişik sosyal, kültürel ve yasal bağlamlardaki yeni programların gelişmesine yararlı olacak şekilde sunulması ve verilen örneklerin bu amaca hizmet etmesi önemsenmiştir.

1. Onarıcı adalet

Birçok ülkede, resmi ceza adalet sistemine duyulan memnuniyetsizlik ve yaşanan hayal kırıklığı veya örf ve adet hukuku ile geleneksel hukuk uygulamalarına artan ilgi, suça ve toplumsal düzensizliğe alternatif cevapların aranmasına neden olmaktadır. Bu alternatiflerin birçoğu ilgili taraflara ve çoğu kez onları çevreleyen topluma çatışmanın çözümüne ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına katılma fırsatı vermektedir. Onarıcı adalet programları bir çatışmanın taraflarının, çözüme aktif bir şekilde katılmaları ve çatışmanın üzerlerinde yarattığı olumsuz sonuçları hafifletmeleri gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bazıları ayrıca, kararların yerel olarak alınmasına yeniden bir dönüş ve toplum inşası arzusuna dayanırlar. Bu yaklaşımlar ayrıca çatışmanın barışçıl yollarla ifadesini, hoşgörü ve katılımcılığın geliştirilmesini, çoğulculuğa saygının inşasını ve sorumlu toplumsal uygulamaların geliştirilmesini de destekleyen yollar olarak görülmektedir.

Onarıcı adaletin hem yeni hem de yerleşik biçimleri, topluma çatışmaları çözmeye katılma yolları sunmaktadır. Bir olayın parçası olmayanları değil, o olayın doğrudan içinde olan veya ondan etkilenen kişileri dâhil etmektedir. Toplumun sürece katılımı soyut değil, doğrudan ve somuttur. Bu süreçler özellikle tarafların kendi isteğiyle katıldığı ve herkesin güvenli ve tam bir biçimde diyalog ve müzakere içinde yer alma olanağı bulunduğu durumlara uyarlanmıştır. Bu el kitabı ceza konularında onarıcı adalet programları üzerine odaklanmıştır, fakat onarıcı uygulamaların, okul ve iş yeri gibi diğer birçok ortamdaki çatışmaları belirlemede ve çözmeye de kullanıldığı belirtilmelidir.

Birçok ülkede, toplumsal katılım fikri üzerinde büyük oranda bir konsensüs vardır.⁴ Gelişmekte olan birçok ülkede, onarıcı adalet uygulamaları geleneksel tutumlar ve örf ve adet hukuku kapsamında tatbik edilmektedir. Bu yaklaşımlar, bu şekilde, mevcut ceza adalet sisteminin kapasitesini güçlendirmeye yaramaktadır. Bununla birlikte katılımcı adaletin temel bir sorunu ise mağdurların ve failerin haklarını ve çıkarlarını korurken sivil toplumun katılımını etkili bir şekilde seferber eden yolların bulunmasıdır.

Onarıcı adalet bir problem çözme yaklaşımı olup, farklı biçimlerde, mağduru, faili, sosyal ağlarını, yargı organlarını ve toplumu dâhil etmektedir. Onarıcı adalet programları suç oluşturan davranışın sadece hukuku ihlal etmekle kalmayıp, ayrıca mağdura ve topluma da zarar verdiği temel ilkesi üzerine kurulmuştur. Suç oluşturan davranışın sonuçlarını giderme çabaları, mümkün olduğu ölçüde, faili ve zarar gören tarafları kapsamlı ve aynı zamanda mağdura ve faile gereken yardımı ve desteği sağlamalıdır.

Onarıcı adalet, suçu mağdurlara verilen zararı telafi etmeye odaklanarak çözen, faileri yaptıklarından dolayı sorumlu tutan ve sıklıkla toplumu sorunun çözümüne ortak eden bir sürece yönlendirir. Tarafların katılımı bu sürecin önemli bir parçası olup, ilişkilerin kurulmasını, mağdur ve fail arasında istenilen sonucun etrafında uzlaşılmasını ve anlaşmaların geliştirilmesini sağlayabilecektir. Onarıcı adalet süreçleri değişik kültürel ortamlara ve farklı toplumların ihtiyaçlarına uyarlanabilir. Onarıcı adalet süreci sayesinde, mağdur, fail ve toplum süreç üzerindeki kontrolü tekrar kazanır. Ayrıca, sürecin kendisi çoğu kez toplum ve ceza adalet sistemi arasındaki ilişkilerde bütünüyle bir dönüşümüne neden olabilir.

1.1 Anahtar kavramların tanımları

Onarıcı adalet toplumun, mağdurların ve failerin ihtiyaçlarını dengeleyerek suç oluşturan davranışa bir tepki gösterme biçimidir. Bu gelişmekte olan bir kavram olup değişik ülkelerde değişik yorumlara neden olmuştur ve üzerinde tam bir konsensüse varılamamıştır. Ayrıca, kavramı değişik dillere çevirmede yaşanan zorluklardan ötürü sıkça farklı terminolojiler kullanılmaktadır.

Onarıcı adalet hareketini tanımlamak için birçok terim kullanılmaktadır. Bunlara örnek olarak, diğerlerinin yanında, “toplumsal adalet”, “iyileştirmeler yapma”, “pozitif adalet”, “ilişkisel adalet”, “düzeltici adalet”, “toplum temelli adalet” ve “onarıcı adalet” verilebilir.⁵

Onarıcı süreç

Tanım: Onarıcı süreç, mağdur ve failin ve uygun olduğu durumlarda, suçtan etkilenmiş diğer bireyler ve toplum üyelerinin birlikte genellikle bir kolaylaştırıcının yardımıyla suçtan kaynaklanan sorunların çözümüne aktif bir şekilde katılmaları sürecidir.

⁴ Faget, 2003, s. 39.

⁵ Miers, 2001, s. 88.

Onarıcı Adalet Programı

Tanım: “Onarıcı adalet programları” onarıcı uygulamaları kullanan ve onarıcı sonuçlara erişmeyi amaçlayan programlardır.

Bu el kitabının amaçları doğrultusunda, “onarıcı adalet programları” terimi “onarıcı uygulamaları kullanan ve onarıcı sonuçlara erişmeyi amaçlayan program” anlamında, *Temel İlkeler*’de kullanıldığı biçimde ele alınmıştır. Bu tanımda açıkça vurgulanan nokta istenilen sonucu başarmayı hedefleyen katılımcı uygulamalardır. “Onarıcı süreç” ise “mağdur ve failin ve uygun olduğu durumlarda, suçtan etkilenmiş diğer bireylerin ve toplum üyelerinin birlikte, genellikle bir kolaylaştırıcının yardımıyla, suçtan kaynaklanan sorunların çözümüne aktif bir şekilde katılmaları sürecidir.” şeklinde tanımlanır. Onarıcı adalet, sonuç kadar sürece de önem verir. Sürece katılanlar “ taraflar” olarak adlandırılır. Avrupa’da ve dünyanın birçok yerinde bu süreç birçok modelin ortak olarak kullandıkları tekniklere atıfta bulunmaktadır ve adli yargılamadan farklı olarak “arabuluculuk” olarak tanımlanmaktadır.⁶

Onarıcı süreç

Tanım: Onarıcı süreç, mağdur ve failin ve uygun olduğu durumlarda, suçtan etkilenmiş diğer bireyler ve toplum üyelerinin birlikte genellikle bir kolaylaştırıcının yardımıyla suçtan kaynaklanan sorunların çözümüne aktif bir şekilde katılmaları sürecidir.

Temel İlkeler’e göre, “onarıcı sonuç” onarıcı uygulamanın sonucunda ulaşılan anlaşmadır. Bu anlaşma telafi etme, tazminat, kamu hizmetinde çalışma gibi programlara yönlendirmeleri içerebilir ve “ tarafların bireysel ve toplu ihtiyaçlarını ve sorumluluklarını karşılamayı ve mağdur ve failin yeniden entegrasyonunu başarmayı amaçlar”. Ağır suçlar söz konusu olduğunda diğer yaptırımlarla da birleştirilebilir.

1.2 Onarıcı adalet programlarının özellikleri

Onarıcı adalet programlarının özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Suçun, failin ve mağdurun şartlarını göz önünde tutan esnek bir cevaptır ve her bir vakanın bireysel olarak incelenmesini sağlar;
- Her insanın onuruna ve eşitliğine saygı duyan bir anlayışı inşa eden ve mağdurların faillerin ve toplumun iyileştirilmesi ile sosyal uyumun gelişmesini destekleyen bir anlayışla suç karşılık verir.
- Birçok durumda resmi ceza adalet sistemine ve onun failer üzerindeki damgalayıcı etkisine karşı geçerli bir alternatiftir;
- Geleneksel ceza adaleti uygulamaları ve yaptırımları ile birlikte kullanılabilen bir uygulamadır;
- Sorunun çözümünü ile çatışmanın temel sebeplerini birleştiren bir yaklaşımdır;
- Mağdurların zararlarına ve ihtiyaçlarına seslenen bir yaklaşımdır;

⁶ Bakınız, Avrupa Konseyi (1999), *Ceza Konularında Arabuluculuk Hakkında Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı R (99) 19*.

- Faili, davranışının nedenlerini ve sonuçlarını anlaması ve anlamlı bir yolla sorumluluk üstlenmesi yönünde teşvik eden bir yaklaşımdır;
- Koşullara, hukuki geleneklere ve yerleşik ulusal ceza adalet sisteminin ilkeleri ve temel felsefesine uyum sağlayan esnek ve değişebilen bir yaklaşımdır;
- Çok ağır suçlar dâhil olmak üzere, çeşitli suçlara ve faillere uygun bir yaklaşımdır;
- Özellikle reşit olmayan faillerin dâhil olduğu ve müdahalenin önemli bir amacının faillere yeni değerler ve beceriler öğretilmesi olduğu durumlarda suça uygun bir yanıttır;
- Toplumun suçu ve sosyal uyumsuzluğu önlemede ve bunlara cevap vermede temel role sahip olduğunu benimseyen bir yanıttır.

1.3 Temel varsayımlar

Onarıcı adalet programları bir kaç varsayımı temel alır: (a) suça verilen yanıt mağdur tarafından uğranılan zararı mümkün olduğunca gidermeli; (b) faillere davranışlarının kabul edilemez olduğu ve suçun mağdur ve toplum için bazı gerçek sonuçları olduğu anlatılmaya çalışılmalı; (c) failer hareketlerinin sorumluluğunu kabul etmeli ve edebilmeli; (d) mağdurlar ihtiyaçlarını ifade etme ve failin verdiği zararı giderilmesi için en iyi yolun bulunmasına katılma fırsatına sahip olmalı ve (e) toplumun bu sürece katkıda bulunma sorumluluğu olduğu.

1.4 Süreç değerleri ve hedefler

Gerçekten onarıcı bir uygulamanın hedeflerine ulaşması için en az dört önemli unsur vardır: (a) tespit edilebilir bir mağdur; (b) mağdurun gönüllü katılımı; (c) suç oluşturan davranışının sorumluluğunu kabul eden bir fail ve (d) failin gönüllü katılımı. Çoğu onarıcı yaklaşım ilgili taraflar arasında belirli bir etkileşimli dinamiği meydana getirmeye çalışır. Amaç mağdurun, failin ve toplumun çıkarlarına ve ihtiyaçlarına yönelik düşmanca olmayan ve tehdit içermeyen bir ortam yaratmaktır.

Onarıcı adalet programlarının amaçları ve üretmeyi iddia ettiği sonuçlar, farklı ölçülerde değişik tipteki onarıcı adalete yansıyan bir dizi süreç değerinin net bir şekilde ifade edilmesine yol açmıştır. Bu süreç tüm tarafların saygılı bir muamele görmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu süreç aynı zamanda katılımı ve değişen ölçüde ilgili tarafların güçlendirilmesini destekler. Her davanın kendine has koşullarına karşı esnek

Süreç değerleri

- Katılımcılık ve katılımcıların güçlendirilmesi
- Bütün katılımcılara saygı
- Konsensüse dayalı sonuçları zorla kabul ettirilen sonuçlara tercih
- Sürecin sonucunda varılan anlaşmaya tarafların taahhüdü
- Sürecin ve sonuçların esnekliği ve yanıt veriliği
- Toplumu güçlendirme

ve yanıt veren nitelikte olup en iyi şekilde işlediği durum açık ve önceden kestirilebilir olduğu durumdur. Konsensüse dayalı sonuçları zorla kabul ettirilen sonuçlara tercih eder ve tarafların sürece gerçekten katılmayı taahhüt etmesiyle başlar ve bir anlaşmaya ulaşılması ile sona erer.

Sürecin amaçları şunları içerir:

- Sürece katılmayı kabul eden mağdurlar bunu güven içerisinde yapabilmeli ve sonucundan tatmin olabilmeli;
- Failler hareketlerinin mağduru ve diğer insanları nasıl etkilediğini anlamalı, hareketlerinden doğan sonuçların sorumluluğunu almalı ve zararı gidermeyi taahhüt etmeli;
- Taraflar tarafından kararlaştırılan esnek önlemler verilen zararın giderilmesini önemsemeli ve mümkün olduğunda suçun nedenlerine hitap etmeli;
- Failler verdikleri zararı onaracaklarına dair taahhütleri doğrultusunda davranmalı ve davranışlarına neden olan faktörleri belirtmeye çalışmalı ve
- Mağdur ve fail somut olaya yol açan dinamikleri birlikte anlamalı, yakınlaşma isteği kazanmalı ve toplumla tekrar bütünleşmelidirler.

1.5 Amaçlar

Onarıcı adalet uygulayıcıları bir suça verilen yanıtı “onarıcı” yapan gerçek niteliğin belirli bir uygulama ya da süreç değil, bunun yerine sürecin en geniş amaçlarının gerçekleşmesi için tarafların ortak bir temelde bu sürece katılımının sağlanması olduğu noktasında birleşiyorlar.

Onarıcı adalet programlarının amaçları bir kaç değişik yolla dile getirilmiştir, fakat temel olarak şu ana öğelerden oluşur:

(a) Mağdurları destekleme, onların seslerini duyurmalarını sağlama, ihtiyaçlarını dile getirmelerini teşvik etme, çözüm sürecine katılmalarını sağlama ve onlara yardım teklifi sunma. Son yirmi yıldır, ceza adalet sistemleri giderek daha fazla mağdurların ihtiyaçlarına ve çıkarlarına doğrudan odaklanmaya çağırılmıştır. 1985 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu “uygun olduğu durumlarda mağdurların zararını karşılamak ve uzlaşmayı kolaylaştırmak için uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk, hakemlik ve örf ve âdete dayalı adalet ya da yerel uygulamalar gibi enformel mekanizmalar kullanılmalıdır” ibaresine yer veren *Suç ve İstisnar Mağdurları için Adaletle İlişkin Temel İlkeler Deklarasyonu*’nu kabul et-

ti.⁷ Şu an suç mağdurlarının ihtiyaçları ve ceza adalet sisteminin bu ihtiyaçlara cevap verme yolları hakkında örneğin, bilgi ihtiyacı, katılım, ifade, empati, zararın giderilmesi, kontrol ve güvenlik hissini yeniden sağlanması gibi daha fazla bilgi sahibiyiz. Bununla birlikte, resmi ceza adaleti uygulamasının mağdurların ihtiyaçlarını ve isteklerini yok saydığına dair sık sık tekrarlanan şikâyetler söz konusudur. Tam tersine, onarıcı adalet uygulaması mağdurların bir dizi önemli ihtiyacına yönelik özel olarak tasarlanmıştır. Resmi ceza adaleti süreci sadece faille ilgili sorular sormaktadır ve mağdurların suçun doğasını ve sonuçlarını tanımlamasına olanak tanımak için tasarlanmamıştır. Onarıcı adalet modeli, mağdurların görüşlerinin ve menfaatlerinin dikkate alındığı, mağdurların katılabildiği, eşit ve saygılı muamele gördüğü ve zararlarının onarılma ve düzeltilme şansının olduğu bir süreci destekler. Mağdurlar karar alma sürecine katılarak, süreç için kabul edilebilir sonucunun ne olabileceğini belirlemede söz sahibi olurlar ve mağduriyetlerini atlatmak için adım atabilirler.

(b) *Suç sonucunda zarar gören ilişkilerin suça verilecek en iyi yanıtın üzerinde konsensüse varılarak düzeltilmesi.* Aslında, verilecek yanıtın odağı sadece suç olayının değil, bunun yerine suçtan etkilenen veya zarar gören ilişkilerin olması yönünde bir tartışma vardır. Toplumun güçlendirilmesi bazen daha fazla zararın ortaya çıkmasını engelleyebilir. Onarıcı adaletin önemli bir özelliği, suç oluşturan davranışa yanıtın sadece faille ve suça değil daha fazlasına odaklanmasıdır. Barışın sağlanması, uyuşmazlığın çözümü ve ilişkilerin yeniden inşası, adaletin sağlanması, mağdur ve failin desteklenmesi ve toplum çıkarları için kullanılan temel yöntemler olarak görülürler. Ayrıca, suçun altında yatan nedenlerin tanımlanmasında ve suçun önlenmesi stratejilerinin geliştirilmesinde de yararlı olabilir.

(c) *Suç oluşturan davranışın kabul edilemez olarak kınanması ve toplumsal değerlerin yeniden olumlanması.* Asırlardır ceza hukukunun ana amacı olan belirli davranışların zararlı yanlarının kınanması onarıcı adalet uygulamasının da bir amacıdır. Fakat davranışın zararlarının kınanma yöntemi farklıdır. Bu kınama daha esnek bir biçimde ve sadece kuralları değil suçun, mağdurun ve failin bireysel durumlarını da göz önüne alarak yapılır. Sadece müdahale odaklı olmak yerine, pozitif bir kınama olarak tasarlanmış daha geniş bir süreçtir. Kınamanın neye benzediği ve onarıcı uygulamada nasıl yer aldığı sıklıkla farklılıklar gösterir fakat bu sürecin önemli bir parçası olarak kalır. Bazen, onarıcı adalet uygulaması sonucunda bir toplumun onaylayacağı değerlerin var olan hukuk için geçerli olan değerlerle uyuşmaması gibi durumlar ortaya çıkabilir.

(d) *Tüm ilgili taraflar tarafından, özellikle failer tarafından, sorumluluğun üstlenilmesini teşvik etmek.* Onarıcı süreç faillerin davranışlarının ve bun-

Onarıcı adaletin amaçları

- Toplum düzenini ve barışını onarmak ve zarar görmüş ilişkileri düzeltmek
- Suç oluşturan davranışı kabul edilemez olarak adlandırıp toplumsal değerleri yeniden olumlamak
- Mağdurları desteklemek, onların seslerini duyurmalarını ve katılımlarını sağlamak ve ihtiyaçlarını belirlemek
- Tüm ilgili taraflar tarafından, özellikle failer tarafından, sorumluluğun üstlenilmesini teşvik etmek.
- Onarıcı, ileriye dönük sonuçları belirlemek.
- Faillerin değişimini teşvik ederek tekrar suç işleme eğilimlerini azaltmak ve yeniden entegrasyonlarını kolaylaştırmak.

⁷ 29 Kasım 1985 tarihli ve 40/34 no'lu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı, para. 7.

ların sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmelerini kolaylaştırır. Onarıcı uygulama sadece bir suç yasal olarak değerlendirmekten, bir çatışmanın ve onun sonuçlarının sorumluluğunu belirlemeye çalışmaya doğru yönelir. Burada teşvik edilen başkaları tarafından kabul ettirilip pasif bir konumda olmaktansa, aktif bir kabullenme ve suçun ve sonuçlarının kişisel sorumluluğunu üstlenmedir. Suçta veya suça neden olan durumlarda payı olan diğer insanlar da olay içinde kendi paylarına düşen sorumluluğu üstlenmeye teşvik edilirler. Bu durum sürecin belli bir vaka, mağdur ve fail ile sınırlanmayarak geniş tutulmasına neden olur. Bu sorumluluğun eyleme dönüşme şekli, özellikle özür dileme ve onarma şeklinde, sürecin kendisi tarafından belirlenir ve bazı genel hukuki kuralların otomatik olarak uygulanması şeklinde gerçekleşmez. En iyi durumda, uygulama failin sadece sorumluluğu üstlenmesiyle kalmaz ayrıca bilişsel ve duygusal bir değişim yaşayıp toplumla olan ilişkisini ve olayın şartlarına göre bazı durumlarda ise mağdur ve ailesi ile olan ilişkisini dahi geliştirmesine neden olur.

(e) *Onarıcı, ileriye yönelik sonuçların belirlenmesi.* Çiğnenen yasaları ve cezalandırmayı vurgulamak yerine, onarıcı yaklaşımlar öncelikle zarar gören insanlar üzerine odaklanır. Onarıcı adalet örneğin para cezası, hapis cezası, denetimli serbestlik gibi her türlü cezanın ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir, fakat daha çok onarıcı, geleceğe yönelik sonuçlar üzerine odaklanmaktadır. Ulaşılmak istenen onarıcı sonuç faile anlamlı bir fırsat sağlayarak suçtan doğan zararın mümkün olduğunca onarılmasını sağlamaktır. Onarıcı adalet ilişki temellidir ve geniş bir grup paydaşı memnun eden sonuçlara ulaşmak için gayret gösterir.

(f) *Faillerin değişimini teşvik ederek tekrar suç işleme eğilimini azaltmak ve onları yeniden topluma kazandırılması.* Bireylerin geçmişteki davranışları ve onların sonuçları kadar failin gelecekteki davranışları da onarıcı uygulamanın temel kaygılarından. Failin gelecekteki davranışlarıyla ilgili bir taahhüdü genellikle arabuluculuk veya diğer onarıcı uygulamalarla varılan anlaşmaların önemli bir parçasıdır. Failin onarıcı süreç ile dönüştürülmesi veya “ıslah edilmesi” ile tekrar suç işlenmesinin önlenmesi sürecin meşru bir amacıdır. Faillerin davranışlarının sonuçlarının sorumluluğunu anlamaları ve kabul etmelerindeki ısrar, açıkça onların gelecekteki davranışlarını etkilemesi anlamına gelmektedir. Bu demektir ki toplum ve yasal merciler bu süreçte rol oynamaktadırlar.

(g) *Suçta neden olan faktörleri belirlemek ve suçun azaltılmasına yönelik stratejiden sorumlu olan yetkilileri bilgilendirmek.* Onarıcı süreç mazeretler öne sürmektense suçun geçmişinin samimi ve açık yüreklilikle tartışılmasını teşvik eden bir süreçtir. Örneğin, eğer failer belirli eksiklikleri olan bölgelerden geliyorsa, bu durumla ilgili düzeltici önlemler alınmalıdır.

2. Onarıcı yaklaşımların kullanımı

El kitabının bu bölümü onarıcı adalet programlarının temel kategorileri olan, mağdur-fail arabuluculuğu, toplum ve aile grup konferansları, ceza belirtme çemberi tarafından cezanın belirlenmesi ve düzeltme amaçlı denetimli serbestlik vb. hakkında bilgi verir. Yerli ve örf ve adet hukukuna dayanan adalet forumları hakkında bir tartışmayı ve var olan ceza adaleti programlarının temel özelliklerini de içerir.

Temel İlkeler' de vurgulandığı gibi, onarıcı adalet programları var olan ceza adalet sisteminin yerini almaktan ziyade onu tamamlamaktadır. Bazı durumlarda mevcut yasalarda değişiklik gerekse bile bir onarıcı müdahale ceza adaleti sürecinin herhangi bir aşamasında kullanılabilir. Genel olarak, ceza adalet sisteminin içinde onarıcı adalet uygulamasının başarıyla başlatılabileceği dört temel nokta vardır: (a) kolluk aşamasında (soruşturma aşamasından önce); (b) savcılık aşamasında (kovuşturma aşamasında ancak genellikle duruşma yapılmadan önce), (c) mahkeme aşamasında (duruşma öncesi ya da hüküm verme aşamasında); ve (d) cezanın infazı aşamasında (hapis cezasına alternatif olarak, hapis cezası yerine verilen cezanın bir parçası veya ona ek olarak, hapis cezası sırasında veya sonrasında). Bazı ülkelerde onarıcı müdahaleler kovuşturmaya paralel olarak yürütülebilir. Örneğin Belçika'da, arabuluculuk savcı faile karşı dava açılması kararını önceden vermiş olsa bile önerilebilir.⁸ Bu aşamaların herhangi birinde, görevlilere takdir yetkilerini kullanarak bir faili onarıcı adalet programına yönlendirebilme fırsatı tanınabilir (bkz. Şekil I).

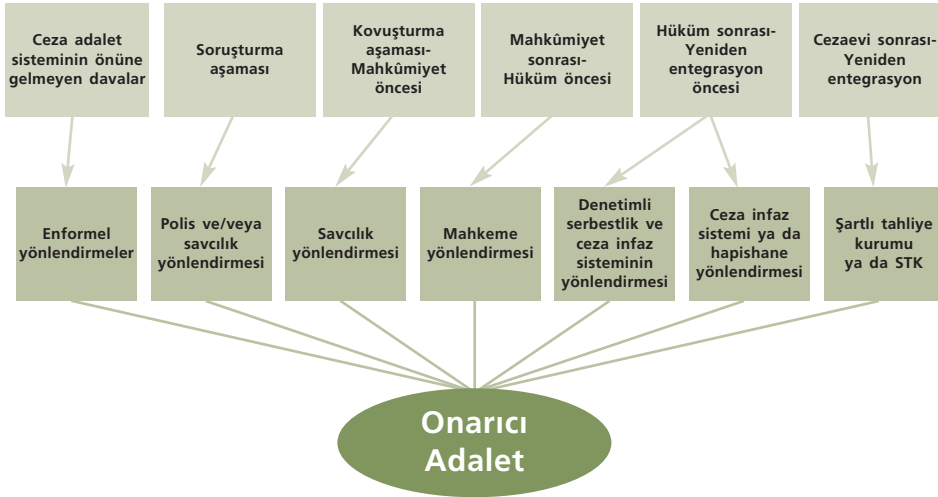
⁸ Belçika Düzeltme için Arabuluculuk Programı daha ciddi suçlara odaklanmaktadır. Arabuluculuk bağımsız bir arabulucu tarafından yapılır ve bir anlaşma sağlandığında, bu failin adli dosyasına eklenebilir ve hüküm verme sürecinin bir parçası olarak düşünülebilir. (Aertsen vd., 2004: 24).

Bazı durumlarda, bir suç veya çatışmayı ilk önce ceza adalet sisteminin dikkatine sunmak yerine bir onarıcı süreç başlatılabilir. Bu duruma örnek olarak, okul içinde görülen küçük davranış problemleriyle ilgili olarak arabuluculuğu veya diğer onarıcı süreçleri içeren okul programları verilebilir. Bunun yanında, onarıcı programlar mahallelerde bulunan arabuluculuk merkezlerinde de uygulanabilirler.

Son olarak, polis memurları sokaklardaki ufak tefek asayiş sorunlarında veya çatışmalarda ya da okul gibi daha özel ortamlarda bulunacakları müdahale konusunda karar verirken, onarıcı adalet ilkelerine sıkça enformel olarak başvurabilirler.

Genel olarak, daha ciddi olayları içeren durumlar onarıcı adalet sürecine ceza adalet sistemi tarafından daha geç yönlendirilirler.⁹ Onarıcı adalet programlarını ulusal bir sistem içinde uygulanmasını öngören kapsamlı bir yaklaşım, normal olarak ceza adaleti süreci içerisinde farklı aşamalarda yönlendirme yapabilecek şekilde tasarlanmış bir dizi program ortaya koyacaktır.

Şekil I.
Onarıcı adalet programları ve ceza adalet sistemi

2.1 Başlıca program türleri

Mevcut programlar arasında önemli derecede farklılıklar vardır. Bunlar onarıcı yaklaşım merkezli geniş yelpaze içerisinde bir dizi süreci kapsamaktadır. Bu farklılıklar çatışmanın değişik yorumlarından ve bu çatışmanın nasıl belirlenmesi ve çözülmesi üzerine geliştirilen değişik bakış açılarından kaynaklanır.¹⁰ Başlıca program kategorileri: (a) mağ-

⁹ Bkz. Latimer ve Kleinknecht, 2000.

¹⁰ Adalet programlarının uluslararası bir incelemesi için bakınız, Miers, 2001 ve Avrupa programlarının bir incelemesi için bakınız, Miers ve Willemsens, 2004.

dur fail arabuluculuğu; (b) toplum ve aile grup konferansları; (c) ceza belirtme çemberi; (d) uzlaştırıcı çemberler ve (e) onarıcı denetimli serbestlik ve toplum kurulları ile panellerdir. Her modelin temel özellikleri bu bölümde açıklanacak ve bölüm sonunda yer alan tablolarda özetlenecektir.

2.2 Ceza adaleti programlarındaki farklılıklar

Mevcut programların değişik özellikleri bir dizi süreme yerleştirilebilir (Bakınız Tablo 1). Mevcut programlar resmiyet derecesine göre ceza adalet sistemiyle olan ilişkilerine göre ve nasıl yürütüldüklerine göre, değişik tarafların katılımını teşvik etmeleri veya temel amaçların izlenmesi gibi farklılıklar gösterirler. Bu el kitabında benimsenen düşünce koşullara uygun programın geliştirilmesinde her zaman bir dengenin ortaya konması şeklindedir (örneğin mevcut yasal çerçevenin sınırları, ceza adaleti görevlilerinin sınırlı desteği, kültürel engeller, sınırlı kamu desteği, sınırlı yollar).

Ceza adalet sistemi görevlilerinin onarıcı uygulamalara katılım düzeylerinde de önemli farklılıklar vardır. Örneğin, resmi görevlerin tamamlanması haricinde (örneğin savcının suçlamaları okuması, hâkimin oturumu başlatması gibi), adalet uzmanlarının ceza belirtme çemberindeki rolleri sınırlıdır. Her ne kadar savcılar ceza kovuşturmasında gereken durumlarda mahkemeye tavsiyede bulunabilseler ve hâkimler de yasalar tarafından belirtildiği şekilde yasal katkı yapabilseler de, görevliler çoğu zaman çemberin üyesidirler ve suç, fail ve mağdur hakkındaki kişisel görüşlerini zamanı gelince belirtirler.

Her ne kadar “gerçek” bir onarıcı adalet yaklaşımının nasıl olması gerektiği üzerinde kesin bir uzlaşma olmasa da, bunlar büyük oranda yeni bir program veya strateji geliştirilmesi gündeme geldiğinde dikkatle yapılması gereken bir seçimin konusudur. Onarıcı adalet programlarının temel özelliklerinin nelerden oluştuğu üzerine tartışmalar ve görüş ayrılıklarını içeren bir anlatım için Ek III’e bakınız.

Onarıcı adalet programlarının büyük bir kısmı kamu organları tarafından yürütülmektedir. Bunlar mahkeme merkezli, kolluk merkezli ve toplum merkezli olarak kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından yürütülen programlardır. Her ne kadar kamu makamları uzmanlardan faydalansa da, toplum merkezli programlar toplum içindeki eğitilmiş gönüllülerden yardım alır.

Onarıcı adalet programları temel olarak çok sayıda farklılık içerse de, birçok ortak yönleri de vardır. Bu farklılıklar aşağıda sunulan seçilmiş bazı programlarda yer alan tanımlarda mevcuttur.

Tablo 1.
Mevcut programların değişen özellikleri

Ceza adalet sistemine göre programın durumu

Sistemin dışında resmi yanıtı alternatif olarak	Resmi ceza adalet sistemi dışına yönlendirme programının parçası olarak	Ceza adalet sisteminin suça karşı yanıtıyla bütünlük olarak		
Resmiyet				
Çok enformel	Bir dereceye kadar enformel	Çok resmi		
Cezanın kullanımına göre programın durumu				
Cezanın verilmesinin yanı sıra süreç de yer alır	Cezanın verilmesi sürecin sonuçlarından biridir	Süreç ve sonucu ceza verilmesi yerine geçebilir		
Hakemlik				
Hakemlik yoktur	Hakemlik unsuru içerir	Özellikle bir hakemlik sürecidir		
Hukuki danışmanın katılımı				
Hukuki danışman yoktur	Hukuki danışmanın rolü sınırlıdır (örneğin failin bilgilendirilmiş rızasını alma)	Hukuki danışman sürecin içindedir		
Ceza adaleti görevlilerinin katılımı				
Yoktur	Ceza adalet sistemi görevlilerinin sınırlı rolü vardır (örneğin, öncelikle yönlendirmeler için)	Program ceza adalet sistemi görevlileri tarafından yürütülür		
Toplumun katılımı				
Tüm toplumun katılımı	Sadece aile ya da toplumun küçük bir parçasının katılımı	Toplumun sınırlı katılımı	Toplumun katılmaması	
Mağdurun katılımı				
Esas katılımcı	Birçok katılımcıdan biri	Dolaylı katılım	Mağdurları temsilen birinin katılımı	Az katılma ya da hiç katılmama
Mağdura yardımı sağlanması				
Az yardım sağlanması ya da hiç sağlanmaması	Biraz yardım sağlanması	Öncelikle mağdura yardıma odaklanması		
Program sunma mekanizması				
Bağımsız STK'lar ya da gönüllü sektör tarafından	Devlet organları tarafından fonlanan ve/veya yönlendirilen gönüllü sektör tarafından	Devlet organları tarafından		
Failin rehabilitasyonuna odaklanması				
Hiç odaklanılmaması	Sürecin pek çok yönünden biri olarak odaklanması	Asıl olarak failin rehabilitasyonuna, tekrar suç işleme eğilimine ve tekrar suç işlemenin önlenmesine odaklanması		
Tazminata odaklanması				
Esas olarak tazminata odaklanma	Genellikle tesadüfen ve düzeltici önlemlerin sonuçların içinde olması	Mağdurun zararının giderilmesi için sınırlı bir odaklanma		

Tablo 2.
Onarıcı adalet programlarının ortak özellikleri

Suç mağdurlarına sunulan fırsatlar	Suç faillerine sunulan fırsatlar
<ul style="list-style-type: none"> • Durumu çözmeye ve suçun sonuçlarının giderilmesine doğrudan dâhil olabilmek • Suç ve fail hakkındaki sorularına cevap alabilmek • Suçun kendi üzerlerindeki etkisiyle ilgili olarak kendilerini ifade edebilmek • Zararın telafisi veya bedelinin tazmini • Özür dilenmesi • Uygun olduğu durumlarda faille olan ilişkisinin düzeltilmesi • Konunun kapatılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Suçun sorumluluğunu üstlenmek ve suçun mağdur üzerindeki etkilerini anlayabilmek • Suç hakkındaki duygularını (hatta pişmanlığını) ifade edebilmek • Mağdurda, ailesinde veya kendisinde neden olduğu zararı düzeltmek için destek alabilmek • Düzeltme yapabilmek veya zararı telafi/tazmin edebilmek • Mağdurdan özür dilenmesi • Uygun olduğu durumlarda mağdurla olan ilişkisini düzeltilmesi • Konunun kapatılması

Bir programı geliştirme sürecinde alınan bütün kararlar en iyi örnekler konusunda ve dikkatli bir müzakere süreci ile donatılmış olmalıdır. Onarıcı programların belli bir sosyal, hukuki veya kültürel ortamda başlatılması aşamalı ve hatta tekrarlara dayalı olmalı, başarılı olma potansiyeline sahip mütevazı girişimlerle başlamalı, toplumsal kaynaklar güçlendirilmeli, ceza adalet sistemi içinde oluşan tereddütler ortadan kaldırılmalı ve herkesi daha zorlu girişimlere hazırlamalıdır.

2.3 Mağdur-fail arabuluculuğu

Mağdur-fail arabuluculuğu programları (mağdur-fail uzlaştırma programları olarak da bilinir) ilk ortaya çıkan onarıcı adalet girişimleri arasındadır. Bu programlar bir yandan suç mağdurlarının ihtiyaçlarına yönelirken diğer yandan faillerin suçlarından dolayı sorumlu tutulmalarını güvence altına alınması için tasarlanmıştır. Programlar devlet organları ve kar amacı olmayan kuruluşlarla beraber yürütülebilir ve genellikle hafif suçlarla sınırlıdır. Yönlendirmeler kolluk görevlilerinden, savcılardan, mahkemelerden ve denetimli serbestlik görevlilerinden gelebilir. Programlara iddianamenin kabulünden öncesinde, iddianame kabul edilmesinin ardından ama duruşmalar öncesi ve yargılama sonrası başvurulabilir ve mağdurun ve failin kendi istekleriyle başlatılır. Programlar ayrıca hüküm verme aşaması öncesinde cezanın tayinine dair tavsiyeler oluşturabilecek uygulamaları da önerebilir. Süreç hüküm vermeden önce gerçekleştiğinde, arabuluculuk sonucu varılan anlaşma genellikle ya savcılığın ya da hâkimin dikkatine sunulur. Mağdur-fail arabuluculuğu süreci fail hapisteyken de başarıyla kullanılabilir ve uzun süreli hapis cezası almış failer için dahi rehabilitasyon sürecinin bir parçası olabilir.

Eğer mağdurlar ve failer yüz yüze gelirse, kendi hissettiklerini dolaysız bir şekilde birbirlerine ifade edebilirlerse ve olayla ilgili yeni bir anlayış geliştirebilirlerse, arabuluculuk uygulaması büyük ihtimalle amaçlarını tam anlamıyla gerçekleştirme şansına sahip olacaktır. Eğitim almış bir kolaylaştırıcı yardımıyla bir anlaşmaya varmaları sağlanarak iki taraf açısından da konunun kapanması sağlanabilir. Kolaylaştırıcılar genellikle yüz yüze görüşmeden önce her iki tarafla görüşür ve arabuluculuk sürecine hazırlanmalarına yardımcı olur. Diğer amaçlarının yanı sıra, bu mağdurun faille karşılaşması sonucu tekrar mağdur duruma düşmemesini ve failin olayın sorumluluğunu üstlenmesini ve mağdur ile görüşmeyi samimi bir şekilde istemesini sağlamak için yapılır. Mağdur ile fail arasında doğrudan görüşme mümkün olduğunda, her ikisine veya birine bir arkadaş ya da destek veren kişinin eşlik etmesi sıklıkla karşılaşılan bir uygulamadır. Fakat bu kişiler her zaman tartışmaya katılmazlar. Son olarak, kolaylaştırılmış yüz yüze görüşmenin faydalarına rağmen, mağdur ile failin doğrudan görüşmesi her zaman mümkün olmayabilir ve mağdur tarafından istenmeyebilir. Kolaylaştırıcının her iki tarafla sırasıyla ve ayrı ayrı görüştüğü dolaylı arabuluculuk uygulaması da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Mağdur-fail arabuluculuğu yoluna başvurulmadan önce sağlanması gereken üç temel koşul şunlardır:

- Fail suçun sorumluluğunu kabul etmeli ya da reddetmemeli
- Hem mağdur hem de fail sürece katılmayı istemeli
- Hem mağdur hem de fail bu süreç içinde yer almanın güvenli olduğunu düşünmeli

Mağdur-fail arabuluculuğunda, suç mağdurlarına ihtiyaçları olduğunda sıklıkla yardım ve destek sağlanır ve yaptırım, çözüm ya da onarıcı anlaşmanın şekillenmesinde azami şekilde bilgilendirilmeleri sağlanır. Mağdurların faile suçun onları nasıl etkilediğini anlatmalarına ve suç hakkında failden bilgi istemelerine de olanak sağlanır. Arabuluculuk süreci, mümkün olduğunca mağdurun kaybettiklerinin bir şekilde tazminini ve telafi edilmesini sağlar. Arabuluculuk süreci her zaman mağdur ve fail arasında doğrudan görüşme içermez. Doğrudan bir görüşme olduğunda, arabuluculuk sırasında mağdurun konumunun güçlendirilmesi için ilk olarak mağdur konuşmaya davet edilir.

Arabulucu her iki tarafında ihtiyaçlarını içeren ve çatışmaya bir çözüm getiren bir anlaşmaya varılması için yardım eder. Bu sürecin cezanın tayininden önce gerçekleşmesi halinde, mağdur ve fail arasında varılan anlaşma mahkemeye iletilebilir ve tayin edilen cezanın içinde veya denetimli serbestlik kararında yer alabilir.

Çek Cumhuriyeti Denetimli Serbestlik ve Arabuluculuk Hizmeti (DSAH) Merkezi'nin duruşma öncesi ve mahkeme sürecindeki rolü

Çek Cumhuriyeti'nde, Denetimli Serbestlik ve Arabuluculuk Servisi duruşma öncesi ve mahkeme aşamasında suçla ilgili çatışmalara etkili ve toplumsal çözümler bulma çabasıyla arabuluculuk yapmaktadır. Arabuluculuk ancak her iki tarafın gönüllü rızası ile gerçekleştirilebilir. Arabulucular etkili müzakere becerisine sahiptir. Çatışma halindeki taraflara anlaşmazlığın çözülmesi ve duruma yönelik iki tarafın da kabul edebileceği bir çözüm bulunması için yardım ederler. Görevleri müzakere sürecini yönetmek, katılımcıların birbirlerini anlamalarına izin verecek, her iki tarafın çıkarlarını göz önünde bulundurarak çözüme ulaşmayı sağlayacak koşulları yaratmaktır. Arabulucular anlaşmazlık hakkında değerlendirmede bulunamaz ve çözümün biçimi hakkında bir karar vermezler.¹¹

Denetimli serbestlik görevlileri de ceza tayini öncesi raporların -ki bunlar sanığın o anki koşullarını ve uygulamaya girme ya da hakkında dava açılan suçun çözümüne katılma motivasyonunu ayrıntılarıyla belirtirler- geliştirilmesinde yer alırlar. Ceza tayini öncesi raporların içerik ve yapısı, bir yandan DSAH görevlilerinin belirli temel alanlarda sanık ile işbirliğine odaklanmalarına, diğer yandan da savcının ve hâkimin ihtiyaç duyduğu bilgileri kolaylıkla bulmalarına yardımcı olur. DSAH görevlisi edinilen bilgiye ve kendi risk değerlendirmesine dayanarak sanıkla ilgili gelecekteki olası işbirliği yollarını ve sanığa uygun çeşitli görevler, sınırlamalar, kamu hizmetinde çalışma cezası olanaklarını vb. önerir.

DSAH görevlisi sanıkla çalışırken, suç oluşturan davranışın sonuçlarının çözümüyle ilgili yeni konular açar ve bozulmuş kişilerarası ilişkileri onarır. Temel amaç sanığın söz konusu suç oluşturan davranışının tüm olası hukuki ve sosyal bağlantılarının farkında olmasını ve sonuçların çözümüne aktif bir biçimde katılmaya hazır hale gelmesini sağlamaktır. Sanık ve mağdurun DSAH ile yaptıkları sanığın cezayı/önlemi ya da ceza kovuşturmasının sistem dışına yönlendirmesini kabullenmesi ve mağdurun rızası sonucu kabul edilen tazminatı kabul etmesi gibi bir işbirliği ile aktif katılımları her iki tarafın davadaki mahkemenin ya da savcının kararını kabul etmeye ve icrasına katılmaya yönelik bir hazırlık olabilir. DSAH görevlisinin sanık ile ceza tayini öncesi safhadaki işi sanığın işlediği suçun olası nedenlerini bulabilmek ve bu nedenleri ortadan kaldırmak için örneğin, bir rehabilitasyon programına katılma, daha ileri eğitim olanakları, iş bulma, aile içindeki bir çatışmanın çözülmesi gibi yollar aramaktır.

¹¹ Ouředníčková, L., Pilný, O., Rabiňáková, D., ve Štern, P. Çek baskısına önsöz, Riskin, L. L., Arnold, T., ve Keating, J. M. Arabuluculuk, veya anlaşmazlıklar nasıl çözülür (Mediace aneb jak řešit konflikty). Prag: Facia, 1996, s. 7-10.

Vaka çalışması**Mağdur fail arabuluculuğu¹²**

Yaklaşık iki saat süren, zaman zaman hararetli ve duygusal bir diyalogdan sonra, arabulucu failin ve mağdurun birbirlerinin hikâyelerini dinlediklerini ve suçun etkisi ile birbirleri hakkında önemli şeyler öğrendiklerini hissetmiştir. Ondört yaşındaki failin mağdurun evine zorla girerken vermiş olduğu zararın tazmini için 200 dolar ödemesinde anlaşmışlardır. Buna ek olarak, failin çalışmış olduğu yaklaşık 150 dolar değerinde olan VCR'nin masrafını mağdura ödemesi kararlaştırılmıştır. Görüşmenin kalan zamanında bir ödeme planı yapılacaktır. Fail mağdurdan birçok kez özür dilemiş ve kamu hizmetinde çalışma yükümlülüğünü, mağdurun bağlı olduğu kilise tarafından desteklenen bir aşevinde yerine getirmeyi kabul etmiştir. Failin komşusu olan orta yaşlı mağdur, suçun detayları ve fail hakkında daha çok şey öğrendikten sonra kendisini daha az sinirli hissettiğini ve korkusunun azaldığını söylemiş ve arabulucuya arabuluculuğun kendi kilisesinin zemin katında yapılmasına izin verdiği için teşekkür etmiştir.

2.4 Toplum ve aile grup konferansları

Bu modelin en modern biçimi 1989 yılında Yeni Zelanda'da yasaya girmiş ve çocuklara yönelik adalet sürecinde uygulanmıştır. Bu uygulama o zamanki en sistematik ve kurumsallaşmış onarıcı adalet yaklaşımıdır. Vakaların çoğu polis tarafından "onarıcı önlem" ile ve polis tarafından düzenlenen ya da mahkeme aile grup konferansı ile ele alınmıştır. Bu, Maorilerin -Yeni Zelanda yerli halkı- asırlardır kullandıkları eski yaptırım uygulama ve uyuşmazlık çözme geleneklerine dayanır. Bu modelin biraz değişik bir şekli şu an yaygın olarak Güney Avustralya, Güney Afrika, İrlanda, Lesoto ve ABD'nin Minnesota, Pensilvanya ve Montana şehirlerinde kolluk girişimiyle sistem dışına yönlendirme yaklaşımı adıyla kullanılmaktadır.

Her konferans uygulamasında bir toplantı başkanı ya da kolaylaştırıcı vardır. Konferans uygulamasının odağı olağan arabuluculuk programından daha geniştir. Mağdurun ve failin ailesini, arkadaşlarını ve bazen toplumun diğer üyelerini bir araya getirir ve taraflar bakımından istenen sonuçları belirlemek için bir profesyonel uzman tarafından kolaylaştırılan uygulama ile suçun sonuçları saptanır ve suç davranışının tekrar etmesini engellemek için uygun yollar aranır. Aile grup konfe-

¹² Bazemore ve Griffiths, 1997, s. 25.

ransının görevi faili suçun sonuçlarıyla yüzleştirmek, onarıcı bir plan geliştirmek ve daha ciddi durumlarda (Yeni Zelanda modelinde) daha sıkı bir denetim ve/veya gözlem altında tutmaya karar vermektir. Avustralya ve Amerika'da, yönlendirme genellikle polis memurları tarafından, Güney Afrika'da ise savcılar tarafından yapılmaktadır.

Bu konferans uygulamaları failin üzerinde uzlaşmış sonuçları yerine getirmesini sağlamada etkilidir çünkü daha geniş bir katılımcı çemberi içerir ve dâhil edilen bu kişiler faille beraber çalışarak onu destekleyebilecek kişiler olabilmektedir. Aslında, çemberin diğer üyelerinin failin gelecekteki davranışlarını denetlemek gibi devam eden bir rolleri vardır ve failin kabul ettiği rehabilite edici ve düzeltici önlemlere uymasını temin ederler.

Toplum konferansı failin ceza adalet sisteminden çıkarılması için kullanılan alternatif bir önlem programıdır. Bu programlar toplumsal gruplar ya da bazı merkezler tarafından devletten ekonomik destek alınarak ya da alınmayarak yapılabilmektedir. Çember genellikle faille ve mağdurla doğrudan ilgilenen kişileri ve bu uygulamaya ilgi duyan öğretmenin, genç bir failin vakasında okul öğretmeni, ya da işveren gibi diğer toplum üyelerini kapsar. Failin yönlendirildiği merkez ya da toplumsal grup, kolluk güçlerinin ve ceza adaleti görevlilerinin doğrudan gözetiminde çalışabilir veya öyle bir gözetim söz konusu olmadan, failin anlaşmanın kurallarına uymasını izleme sorumluluğunu alır.

Vaka çalışması

Aile grup konferansı¹³

Fail, annesi ve büyükbabası, mağdur ve tutuklamayı yapan yerel polis memuru suç ve etkileri hakkında konuştuğundan sonra, gençlik adalet koordinatörü grupta yer alan yerel okulda bulunan on kişilik grubun diğer üyelerine ek olarak dile getirmek istedikleri bir şey olup olmadığını sormuştur (grupta failin iki öğretmeni, mağdurun iki arkadaşı ve diğer bir kaç kişi bulunmaktadır). Koordinatör daha sonra failin mağdura -faille yaşanan münakaşada gözlüğü kırılan ve yaralanan bir öğretmen- zararı geri ödemesi için ve suçtan dolayı oluşan zararın topluma geri ödemesi için ne yapması gerektiğini sorar. Yaklaşık bir saat süren konferansın kalan yarım saatinde, grup mağdurun zararının tıbbi harcamalar ve yeni bir çift gözlüğün masraflarının ödenmesi ile giderilmesinin ve kamu hizmetinde çalışma yükümlülüğünün okulda yürütülmesinin uygun olacağını önermiştir.

¹³ Bazemore ve Griffiths, s. 25.

Barış komiteleri, Zwelethemba (Güney Afrika)

1997 yılında Toplumsal Barış Programı yerel bilgi ve kapasiteyi uyuşmazlık çözümünde ve toplum inşa etme konularında harekete geçirme amacıyla "model inşa etme deneyi"ni başlattı. Proje Zwelethemba'da Worcester'in yanındaki bir kasabada yürütülecekti. Barış komiteleri hem barışı sağlamayı hem de barışı inşa etmeyi üstlenen kasaba sakinlerinden oluşmuştur. Barışı sağlama spesifik çatışmaların çözümü etrafında dönerken, barışı inşa etme yoksulluk ya da hizmetlerden yararlanamama gibi toplumda var olan problemlere işaret etmektedir. Barışı sağlama etkinlikleri hukuki ve cezai konularını da içeren bir dizi hukuki uyuşmazlıkla ilgilenir.

Barış komitelerine başlangıçta gelen hemen hemen tüm yönlendirmeler polis ya da mahkeme kaynaklı değil doğrudan toplumdan gelmiştir. Bununla beraber, proje geliştikçe kamu organlarıyla, özellikle polisle olan ilişkilerde artış olmuştur. Kurallar yerine rehber ilkeler olarak takip edilen "barışı sağlama basamakları" vardır ve uygulama katı usul kurallarını takip etmemektedir. Komiteler iyi örneklerden oluşan kendi kurallarını geliştirmiştir ve tüm sorun çözme teknikleri yasal olmalı ve bu belirlenen kurallara uymalıdır. Barış sağlama uygulaması yargılamayı içermez, bunun yerine sorunu azaltmak ve ortadan kaldırmak için neler yapılabileceğini araştırmaya odaklanır. Barış sağlama görüşmelerinin sonuçları doğası gereği özür dilenmesi, zararın ödenmesi ve tazminat gibi onarıcıdır.

Barış inşa etme girişimleri bu uygulamayı toplumu etkileyen daha geniş konulara odaklayarak ve bu sorunları anlaşmazlığın bir daha olmasını engelleme görüşüyle çözmeye çalışarak daha ileriye götürür.

2.5 Ceza belirtme çemberi

Ceza belirtme çemberleri Kanada'da yaşayan birçok yerli topluluk tarafından uygulanmaktadır. Ceza belirtme çemberinde tüm katılımcılar-hâkim, savunma avukatı, savcı, polis memuru, mağdur ve fail ve onların ayrı ayrı aileleri ve topluluk sakinleri- birbirinin yüzünü görecek şekilde bir çember halinde otururlar. Ceza belirtme çemberi genellikle sadece mahkûm edilmiş failer için kullanılır. Çemberde bulunanlar arasındaki tartışmalar toplumu koruma ihtiyacını, mağdurların ihtiyaçlarını ve failin rehabilitasyonu ve cezalandırılmasını göz önüne alarak, anlaşmazlığı çözenin ve davayı halletmenin en iyi yolunu bulmak için bir uzlaşmaya varılması için tasarlanmıştır. Ceza belirtme çemberi tarafından cezanın belirlenmesi uygulaması ceza adaleti süreci içinde yer alır, yargı mensuplarını da içerir ve cezanın belirlenmesi sürecini destekler.

Ceza belirtme çemberi tarafından cezanın belirlenmesi belki de toplum üyelerinin suç olaylarına ve toplumsal düzensizliğe doğrudan katılarak yanıt verebildikleri katılımcı adaletin en iyi örneğidir. Bu yargı organlarının temsilcilerini de içerebilen Toplumsal Adalet Komitesi'nin (TAK) kurulmasıyla gerçekleşmiştir. TAK üyelerinin ortak amacı, toplumdaki çatışmaya verilen yanıtın daha yapıcı yollarını bulmaktır. TAK çember uygulamasında tüm ceza adalet sistemi kurumlarıyla, toplumsal örgütlerle ve toplumdaki farklı paydaş gruplarla bağlantı kurmak gibi bütünleştirici bir rol oynar. Vakalar genellikle polis, savcılar ve hâkimler tarafından TAK'a yönlendirilebileceği gibi bazen okullardan, mağdur hizmet programlarından ve ailelerden de gelebilmektedir.

Seviye 1: Belirli bir vakanın çember uygulamasına uygun olup olmadığının belirlenmesi

Seviye 2: Çembere dâhil olacak tarafların hazırlanması

Seviye 3: Çemberde konsensüse dayalı bir anlaşmanın aranması

Seviye 4: Anlaşmanın takibinin sağlanması ve failin anlaşmaya bağlı kalmasının temin edilmesi

TAK bir davanın ceza belirtme çemberi için uygunluğuna karar verilmesi aşamasından başlayarak anlaşmalara bağlı kalındığını temin edilmesine kadar çember uygulamasına dâhil olur. TAK ayrıca çember uygulaması boyunca ve devamında mağdur ve fail için toplumsal desteği harekete geçirir.¹⁴

Çemberin sonucunda varılan anlaşma genellikle hâkime sunulur. Hâkim doğrudan çembere dâhil olabilir veya olmayabilir. Anlaşmanın mahkeme açısından bağlayıcılığı yoktur. Mahkeme çember boyunca geliştirilen planı ciddi bir şekilde ele alır fakat tamamıyla benimsemek veya tasdik etmek zorunda değildir. Mahkeme ayrıca hükmettiği kararın yanı sıra böylesi bir planı da benimseyebilir. Ceza belirtme çemberinde davası görülen failer belli bir süreliğine hapis cezası alabilirler. Fakat tazminat ve eski hale iade, denetimli serbestlik, ev hapsi ve kamu hizmetinde çalışma gibi başka yaptırımlar da mevcuttur.

Aşağıdaki şekil geleneksel ceza adalet sistemiyle onarıcı uygulamalar arasındaki farkları yansıtmaktadır ve ceza muhakemesi ile ceza belirtme çemberinde sürdürülen uygulama arasındaki farkları vurgulamaktadır.

Ceza belirtme çemberi sürecinin işleyişi toplumsal özelliklere göre değişebilir ve bu da çalışma şeklinin toplumdaki topluma değişebileceği ve değişmesi gerektiği anlamına gelir. Aslında, ceza belirtme çemberi uygulamasının başarısı çoğunlukla toplum gönüllülerine bağlıdır.

¹⁴ Pranis, Stuart, ve Wedge, 2003, s. 128.

Ceza mahkemeleri ve ceza belirtme çemberleri arasındaki farklar¹⁵

Ceza mahkemeleri	Toplum çemberleri
<ul style="list-style-type: none"> • Çatışmanın kendisi suçtur • Verilen ceza anlaşmazlığı çözer • Geçmişte yapılan davranışa odaklıdır • Suç oluşturan davranış dar bir bakış açısıyla ele alınır • Sonucunda özür dilenir • Toplumsal çatışma geniş bir açıyla ele alınmaz • Sonuç (ceza) en önemli unsurdur • Profesyonellere dayanır 	<ul style="list-style-type: none"> • Suç olayı daha geniş bir dinamiğin/çatışmanın küçük bir parçası olarak görülür • Ceza çözümün küçük bir parçasıdır • Mevcut olan ve gelecekteki davranışlara odaklıdır • Daha geniş, bütüncül bir bakış açısı vardır • Toplumsal çatışmaya odaklanır • Sonuç en az önem taşıyan unsurdur – en önemlisi süreçtir çünkü süreç tüm taraflar arasındaki ilişkilere şekil verir ve bazen de bunları iyileştirir • Toplumu güçlendirir

Ceza belirtme çemberinin uzlaşma, onarma ve tazminat uygulamaları aracılığıyla olmak üzere toplumların, mağdurların, faillerin ve ailelerinin ihtiyaçlarına hitap edilmesi de dâhil birçok amacı vardır. Ceza belirtme çemberinin önemli bir ilkesi hükmün bir sonuca veya bir hükme ulaşmakta kullanılan süreçten daha az önemli olduğudur. Bir netice etrafında konsensüs sağlanması istenilen ve değer verilen bir unsur olduğundan, çemberin üyeleri iyileştirme uygulamasını kolaylaştırmada aktif rol oynamaktadırlar. Çember, failin üzerinde anlaşılan sonuca uyup uymadığını ve faile hüküm verildikten sonra sürekli bir desteğin sağlanıp sağlanmadığını gözlemlemekle ilgilenmektedir.

Ceza belirtme çemberi, onarıcı adaletin ilkelerinin ceza adalet sistemi görevlilerinin toplum üyeleriyle güç ve otorite paylaştığı bütünsel bir çerçeve ile nasıl uygulandığının bir örneğidir. Resmi ve adalete yönelik çekişmeli yaklaşımın tersine, ceza belirtme çemberi:

- Bireylerin, ailelerin ve toplumun sorun çözme becerileri edinmelerini sağlar;
- Toplumsal ilişkileri yeniden kurar;
- Değerlere ve başkalarının hayatlarına farkındalığı ve saygıyı artırır;
- Mağdur dâhil tüm tarafların ihtiyaçlarına ve çıkarlarına yönelik çözüm getirir;
- Sorunların belirtileri üzerine değil, nedenleri üzerine odaklanır;

¹⁵ Griffiths ve Cunningham. 2003'den uyarılma. *Kanada Ceza Adaleti: Temel Metinler* (Canadian Criminal Justice: A Primer). 2. Baskı. Toronto: Thomson Nelson, s. 212.

- Mevcut iyileştirici kaynakları tanır ve yenilerini yaratır;
- Yerel ve merkezi yönetim kaynaklarının kullanımını koordine eder;
- Önleyici tedbirler yaratır.

Bugüne kadar davaları ceza belirtme çemberleri ile çözülen failerin çoğu yetişkinlerdir. Fakat gittikçe artan bir oranda genç failerin davaları da bu yolla ele alınmaya başlamıştır. Toplum temelli ceza belirtme danışma komitesi, ceza belirtme panelleri ve toplumsal arabuluculuk panelleri gibi farklı çeşitleri vardır.

Vaka çalışması | Ceza belirtme çemberi¹⁶

Yakın dönemde kocasının içkili olduğu zamanlarda iki kez fiziksel olarak kötü muamele gördüğünü belirten ve failin eşi olan mağdur, kocasının kendisine ve ailesine verdiği utanç ve acıdan bahseder. Sözünü bitirdikten sonra törende kullanılan tüy (ardından konuşacak kişiyi belirleyen) çemberdeki diğer kişiye geçer. Bu kişi failin topluma yaptığı katkılardan, balığını ve avladıklarını paylaşarak yaşlı insanlara gösterdiği iyilikten ve ev tamirati ile ilgili olarak diğer insanlara yardımcı olmak isteğinden bahseden genç bir adamdır. Sonra daha yaşlı bir kişi tüyü alır ve failin geçmişten beri davranışlarının sebep olduğu utançtan bahsederek failin kadının ailesine yüklü bir tazminat ödemesi gereğini dile getirir. Bütün bunları duyduktan sonra hâkim mağdurun ayrı yaşadığı kocasıyla sorununu halletmeye çalıştığını ve kendi destek grubundan (mağdur avukatı dâhil) yardım aldığını doğrulamıştır. Hâkim, suçun ciddiyetini vurgulayıp davayı özetleyerek ve savcılığın bir hapis cezasının gerekli olduğunu belirten giriş sözlerini tekrar ederek mahkemede yapılacak gelecek duruşmaya kadar hükmü altı haftalığına ertelemeyi önerir. Eğer bu zaman sürecinde fail, bir arkadaşı tarafından daha önce belirtilen ve yönetilecek olan bir destek grubunun belirleyeceği şartlara ve toplumsal adalet komitesi ile buluşup alkol ve öfke kontrolü tedavisine katılma koşullarına uyar sa, mağdur ve mağdura destek grubunun beklentilerini yerine getirirse ve bu grup gözetimi altında 40 saatlik kamu hizmetinde çalışma yükümlülüğünü tamamlarsa, hapis cezası ile karşılaşmayacaktır. Tüm grubun el ele tutuşarak ettiği bir duadan sonra, çember dağılır ve herkes hafif yiyecek ve içecekler için toplum merkezinin mutfak bölgesine çekilir.

¹⁶ Bazemore ve Griffiths, 1997, s. 25.

2.6 Reşit olmayan failer için onarıcı programlar

Çoğu ülkede, onarıcı adalet süreçleri yasalarla sorun yaşayan gençler için kullanılmak üzere yaygın bir şekilde geliştirilmiştir. Bu programlar genellikle daha sonra bu kez reşit olan failer için programların geliştirilmesi için temel oluşturmaktadır.

Onarıcı programlar, gençler için daha resmi ve damgalayıcı olan gençlere yönelik adli önlemlere göre daha gerçek ve etkili alternatifler sunmaktadır. Özellikle, eğitsel değerlerinden ötürü, değişken önlemler geliştirilmesinde ve bir genci özgürlüğünden yoksun bırakacak önlemlere alternatif sağlamakta çok yararlıdırlar. Bu programların çoğu yasalara uymayan gencin etrafında bir toplum gözetimi kurulması için eşsiz fırsatlar sunar. Gençliğe yönelik onarıcı adalet programları için kamuoyu desteği sağlamak görece daha kolaydır.

Birçok ülkede, gençlere yönelik mevzuat özellikle gençler için ceza adalet sistemi dışına yönlendiren programlar oluşturulmasını sağlar. Bu programların çoğu onarıcı ve katılımcı adalet ilkeleriyle paralel bir şekilde geliştirilebilir.

Buna ek olarak, okullarda ya da toplumda bütünüyle ceza adalet sisteminin dışında geliştirilen çoğu program, topluma hafif suçlara ve diğer çatışmalara uygun davranışı ya da bireyi resmi olarak suçlamadan uygun eğitsel yanıtı sağlamak için bir fırsat verir. Resmi ceza adaleti müdahalesinin konusu olabilecek örneğin, kavga, şiddetli zorbalık, küçük hırsızlık, okul malına zarar verme, cep harçlığını zorla alma gibi bazı küçük gençlik suçlarına verilen akran arabuluculuğu, çatışma çözme çemberleri gibi yanıtları kolaylaştırmak için okullarda bir kaç program şimdiden mevcuttur.

Gençliğe yönelik onarıcı programların örnekleri

Örnek olarak aşağıda dünyada çeşitli girişimler tarafından geliştirilmiş olan programlar verilmektedir.

BREZİLYA

Ülke çapında onarıcı adaletin felsefesini ve ilkelerini birleştiren birçok gençlik merkezli arabuluculuk ve konferans projeleri vardır.

Gençlik Adalet Sistemi, Porto Alegre

Bu sistem genç failerle görüşmeyi denemektedir. 1990 tarihli Çocuk ve Ergen Yasası gençlik mahkemesine başkanlık eden hâkime ilk kez suç işleyen ve suçu küçük suçlar kapsamında olanlarla ilgili olarak kamu hizmetinde çalışma ve tazminat gibi diğer yaptırımların uygulanması için yargılamalarının askıya alınmasına izin vermiştir. Porto Alegre gençlik adalet sistemi failer için *camaras restaurativas*'ın kullanımına öncülük etmiştir.¹⁷

İNGİLTERE

Genç Failer Panelleri

İngiltere ve Galler'de, yaygın olarak kullanılan onarıcı özelliklere sahip yöntemin adı "yönlendirme kararı"dır. Yaşları 10 ile 17 arasında olan ve ilk kez bir mahkeme önüne gelmiş olan genç failer, suçları hapis gerektirmeyecek derecede ise genç failer panellerine yönlendirilirler. Panel, toplum içerisinde yaşayan ve birisi toplantı başkanı diğeri de uzman olan iki eğitilmiş üyeden oluşur. Panellere genç birey ile ebeveyni veya vasisi katılır. Eğer varsa mağdur ve genç birey üzerinde olumlu etkisi olabilecek bir insan da davet edilebilir. Panel genç bireyin düzeltme yapabileceği ve problemlerini saptayabileceği bir eylem planına karar verir. Gelişmeyi değerlendirmek için sürecin sonunda tekrar buluşulur. Mağdurların katılım seviyesi sürecin onlara nasıl anlatıldığına bağlıdır ve bu sebeple bugüne kadar katılım az olmuştur.

Tekrar suç işleyen gençler için onarım kararı verilebilir. Suç hakkındaki duygularını ifade etmek ve ne çeşit bir onarımın alınması gerektiğini düşünmek üzere mağdur davet edilebilir fakat nihai karar mahkemeye aittir.¹⁸

Oxfordshire Suç İşleyen Gençler Birimi (SIGB)

Oxfordshire SIGB her mağdura genç fail ile temasa geçip geçmeyeceğini veya kendi onarımlarının nasıl olması gerektiğini belirleyip belirleyemeyeceğini sormayı amaç edinir ve SIGB onarımın her genç failin hükmünün bir parçasını oluşturmasını hedefler. Genç fail ile görüşmek istemeyen fakat onarımı kabul eden mağdurlar bir kitapçıktan failin hangi yerel onarıcı projeye katılacağını seçebilirler. Genç failerin akıl hocaları gibi hareket eden amirlerin rolleri çok önemlidir. Yol göstericilik failin kişisel ihtiyaçlarına göre uyarlanır ve genç birey arkadaş ve akran etkisinden uzaklaştırılır. SIGB projesinin olumlu bir yanı da yapılan onarımın halka açık ve görünür olmasıdır. Toplumu bu işe dâhil etmeyi amaçlayan SIGB, ilgili uzmanlara onarımla ilgili bir bülten dağıtır ve başarıları kutlamak üzere halk toplantıları düzenler.¹⁹

¹⁷ Parker, 2002.

¹⁸ Newburn vd., 2001.

¹⁹ Kaynak: Home Office, 2003.

Vaka çalışması **Bir gencin hırsızlığı**

James Kasım 2000'de meydana gelen bir olaydan sonra hırsızlıkla suçlanan 17 yaşında bir gençtir. James bir taksi sürücüsünü boynuna bıçak dayayarak soymuştur. Çok geçmeden James yakalanır ve taksi sürücüsünün cüzdanı bulunur. Bu vaka bize duruşma öncesinde hâkim, savunma ve savcılık tarafından uygun bulunması üzerine yönlendirilmiştir.

James ve oğlunun bu kötü davranışından dolayı çok perişan olan annesiyle buluştuk. Oğlunun ceza adalet sisteminin içinde bulunduğu gerçeği ile başa çıkması için annenin desteğe ihtiyacı vardı. James samimi bir şekilde pişman olduğunu ve sorumluluğu üstüne aldığını belirtti. Projenin amaçlarını açıkladım ve onlar da katılmayı kabul ettiler.

Mağdur ile iletişime geçtik ve biraz şüpheyle yaklaşıp da buluşmayı kabul etti. Mağdur soygundan derin bir şekilde etkilenmiş genç bir göçmendi. Sürecin bu noktasında zanlıdan hiçbir şey istemedi. Fakat sanığa bu olayın kendisini nasıl etkilediğini, örneğin gençlere karşı olan artmış korkusunu, büyüyen önyargısını ve göçmen kartını kaybetmenin onun için ne demek olduğunu iletmek istedi.

Mağdurun uğraştığı sorunları tam anlamıyla anlamış gözükten James'e bu bilgiyi naklettik. O da mağdura bir özür mektubu yazmayı önerdi.

Mağdur mektubu kabul etmeye açıldı. Mektubun samimiyet derecesinden çok etkilenmiş görünüyordu. Mağdur bu olayın onun için ne anlam ifade ettiği konusunda daha fazla bilgi paylaşmaya başladı ve korkusundan dolayı soygundan bir sonraki hafta işe gidemediğini söyledi. Bunun sonucunda 800 dolar tutarında bir ücreti kaybetmişti.

James (ve annesi) mağdurun James'in yaptığı bir şeyden dolayı para kaybetmemesi gerektiğinde anlaştılar. James borcu bitene kadar aylık ödemeler yapmayı önerdi. Mağdur bunu kabul etti ve ödemeler başladı.

James ile davranışının kökenleri hakkında çalışmaya devam ettik ve ona davranışının sadece mağduru ve ailesini değil kendisini ve ailesini nasıl etkilediğini anlamasında yardımcı olduk. Sorunlarının üstesinden gelmeye başladı, okula geri döndü ve çok geçmeden part-time bir iş buldu. Annesi ilişkilerinin çok geliştiğini ve James'in evdeki davranışlarının çok daha dayanışmacı olduğunu bildirdi.

Mağdur ile de istihdam ile ilgili olarak da çalıştık. Onu İstihdam Destekleme Hizmetleri ile Yahudi Aile Hizmetleri ile ve Ottawa-Carleton Göç Hizmetleri Organizasyonu'yla bağlantıya geçirdim.

Mağdur ve sanık görüşmediler ancak, zararın ödenmesini ve özür mektubunu içeren bir çözüm anlaşması geliştirildi. Bu anlaşma James için hüküm verecek olan mahkemeye sunuldu ve hâkime hüküm vermede yardımcı olmak üzere toplanmış olan bilgilerin bir parçası oldu. James iki yıl sıkı koşullarda denetimli serbestlik altında bulunma cezası aldı. Koşullardan biri mağdura çözüm anlaşmalarında belirtildiği gibi zararı giderme ödemelerini yapmaya devam etmesiydi. Her iki taraf da hükmün adaletli ve tatmin edici olduğunu hissetti.

2.7 Yerli ve örf ve adet hukukuna dayalı adalet forumları

Onarıcı adalet yaklaşımının çeşitli biçimleri birçok kültürde bulunabilir. Avustralya ve Kanada'da, kırsal alanlarda cezanın belirlenmesinde yerel ve enformel katılım bir süredir devam etmektedir. Avustralya'da, 1990'ların sonundan itibaren, yerel ceza tayini ve çember mahkemelelerin belirmesiyle bu uygulama şehirlere de aktarılmıştır. Yerliler, organizasyonlar, büyükler, aile ve akraba grubu üyeleri ceza tayini uygulamasına katılmaları için ve yetkililere suç ve mağdur-fail ilişkilerinin yapısı ve failin değişime hazırlığı hakkında bilgi sağlamaları için yüreklendirilirler. Bu gelişmelerle birlikte, mahkeme süreçleri kültürel olarak daha uygun bir hale gelebilir ve yerli topluluklarla yargı mensupları arasında daha büyük bir güven oluşabilir.²⁰

Toplum temelli, enformel sistemler veya bazen söylendiği gibi devlet-dışı adalet sistemleri, birçok farklı biçim alabilir ve adalete, hakkaniyete ve doğruluğa ulaşmada değişik sonuçlar üretebilir. Bunların çoğunun ayırt edici özelliği enformel olmaları ve üzerinde düşünülmüş uygulamalar olmalarıdır. Fakat sonuç genellikle arabuluculuktan ziyade hakem kararıyla belirlenir ve failin katılma rızası her zaman için bir önkoşul değildir. Önemli bir soru bu sistemler devlet tarafından sürdürülen sistemlere geçerli bir alternatif sunup sunamayacağı ve sunduğu durumda, onarıcı amaçlardan ve ilkelere esinlenip esinlenemeyeceğidir.

²⁰ Marchetti ve Daly, 2004.

Birçok Afrika ülkesinde örf ve adet hukuku, ceza adalet sisteminin kapasitesini tekrar inşa etmek için bir temel sağlayabilir. Bu ülkelerde, örf ve adet hukukunun öncelikli amacı uzlaşma ve tartışma, yanlış yapılan ve yanlış yapan arasındaki uzlaştırmadır. “Esas amaç, uyuşmazlığın tarafları arasında bir adalet ve çözüm hissinin güvence altına alınması yoluyla toplumsal sorumluluğun iyileştirilmesinin ve korunmasının sağlanması -ki bu yolla sağlanabileceği uzun yılların tecrübesiyle kanıtlanmıştır.”²¹

Güneydoğu Nijerya ve Batı Afrika'nın birçok bölgesinde, “yaş derecesi” sistemi akran grup müdahaleleriyle toplulukların arasında uzlaştırmayı destekler. Bu uygulamaların bazıları ihtiyari olmasına rağmen, mevcut yapıların olumlu yönlerini saptamak ve onları daha onarıcı hale getirmek için güçlü yanlarının üstüne inşa etmek yararlı bir strateji olabilir.

Filipinler’de, Barangay adalet sistemi yerelde yaşayan insanlar arasındaki uyuşmazlıkları içeren davaları gören yerel olarak seçilmiş bir Barangay “kaptanı” ve “barışı koruma komitesi”nden oluşur. Kaptan ya da komitenin başka bir üyesi tarafından kolaylaştırılan bir arabuluculuk oturumu yapılır. Bu süreçle ulaşılan anlaşmalar hukuken bağlayıcıdır ve mahkemeler tarafından tanınmaktadır. Sistem katılımcıların hakları ile ilgili olarak yeteri kadar bilgilendirilmediği için veya kayırcılık, yolsuzluk veya toplumsal cinsiyet önyargısı nedeniyle eleştirilmektedir. Sürecin bu eksikliklerinden bazıları gidermek amacıyla Barangay adaletinin de savunduğu gibi, birçoğu kadın olan toplum liderlerini eğitmek için bir program başlatılmıştır.²²

Bangladeş’te yakın zamanda yapılmış olan Shalish’in (toplum temelli adalet sistemi) üç kapsamlı şeklinin ve Filipinler’deki Barangay adalet sisteminin gözden geçirilmesi, bu gibi sistemlerin sonuçlarının tutarlı olmadığını, sıklıkla adil olmayan neticeler verdiğini, toplumsal cinsiyet önyargısına, yolsuzluğa, uygulamanın yerel seçkinler tarafından yönetilmesine ve siyasi kayırcılığın olmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu sistemlerin reformu ve yetkinleştirilmesi hiç kuşkusuz daha büyük bir gelişmeyle, kurumsal gelişmeyle ve güçlendirme girişimleriyle bütünleştirilebilir. Fakat sadece teknik reformlar yolsuzluğun kökenindeki yapısal problemleri ve taraflı uygulamayı veya bu enformel uygulamaları tanımlayan güç dengesizliklerini gideremez ve adil onarıcı adalet sonuçları üretilmezler.²³

Uganda’da, yerel konsey mahkemeleri yasa ile kurumlaştırılmaktadır ve tazminat, eski hale iade, uzlaşma, özür ve zorlayıcı tedbirler gibi çareler sunabilmektedirler.²⁴

²¹ Jok, Leitch, ve Vandewint, 2004, s. 16.

²² Parker, 2004.

²³ Golub, 2003.

²⁴ Stevens, 2000.

Örf ve âdete dayalı adalet uygulamaları üzerine inşa

Birçok ülkede çoğu insan hala kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Herkesin birbirini tanıdığı ve birbirinin işiyle yakından ilgilendiği topluluklar halinde yaşamalarını sürdürmektedirler. A kişisi tarafından B kişisine yapılan bir suç oluşturan davranışın kökenleri taraflar arasındaki uzun süreli bir uyumsuzlığa dayanabilir ve bu suç bir belirti olabilir. Bu yüzden, mevcut davanın hükme bağlanması uyumsuzluğu çözmeyecek ve misilleme olarak daha fazla dava ortaya çıkaracaktır. Çoğu çatışma sonrası toplumlarda, yargı sistemi içinde her şey mevcuttur ancak sistem çökmüştür ve sıradan insanlara tartışmaları kendilerinin çözmesinden başka çare bırakılmamıştır. Onarıcı adalet ilkelerinin uygulamalarını temel alan örf ve adet hukukuna dayalı uygulamaların üzerine bir şeyler inşa edilmesi mümkündür.

- Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, çoğu insan uyumsuzlukların çözümünde -ciddi suç olaylarında bile mahkeme yokluğundan dolayı- şeflerine ve yaşlılara başvururlar ve Devlet'in sağladığı adalet sistemine sadece örneğin, vesayet ve evlat edinme gibi resmi işlerde, resmi mühür gerektiği durumlarda başvururlar. Fakat toplulukların yerinden edilmesinden ve geleneksel şeflerin ve yaşlıların yolsuzluklarından dolayı STK'lar ve inanç grupları tarafından insanlara uyumsuzluklarını çözmelerinde yardım etmek için yeni mekanizmalar geliştirilmiştir. Örneğin, bir sivil toplum örgütü olan Héritiers de la Justice Güney Kivu'nun her yerinde Comités de Médiation et Défense'yi kurdu. Komitelerin ve onların bölümlerinde yer alan üyeleri insan hakları ve arabuluculuk becerileri konusunda eğitilmiş ve kendilerine ilgili yasalar konusunda temel bilgiler öğretilmiştir.
- Bangladeş'te geleneksel salish (köyün muhtarı ve yaşlılarını içeren köy seviyesinde geleneksel uyumsuzluk çözme mekanizması) ile STK'nın yönettiği salish arasındaki temel ayrım birincisinin hakemliğe, ikincisinin ise arabuluculuk sürecine dayanmasıdır. İlkinde taraflar hakemlik yapan bireylerin kararlarına uymakla yükümlüdür, ikincisinde ise STK eğitimi alan karar vericiler her iki tarafın, ortaklaşa anlaşılabilir çözüme ulaşma amacıyla, uyumsuzluğa çözüm bulmada aktif olarak katılımlarını sağlarlar. Bu süreç büyük ölçüde katılımcıdır ve sonuçlarına genellikle uyulur çünkü: (a) sonuçlar her iki taraf tarafından kabul edilmiştir ve (b) köylülerin en yüksek seviyede katılımı başka bir deyişle toplumsal baskı ve yerel arabulucularının rolü tarafların kararlara daha fazla uymalarını sağlarlar.

3. İlkeler ve güvenceler

3.1 Onarıcı adalet programlarının ceza konularında kullanılmasına ilişkin temel ilkeler

Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Temel İlkeler (bakınız Ek II) Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından 2002 yılında kabul edilmiştir. Amacı üye ülkeleri bilgilendirip kendi iç hukukları bağlamında onarıcı adalet önlemlerini kabul etmelerini ve standartlaştırmalarını teşvik etmektir, fakat bu önlemlerin zorunlu ya da emredici olmasına dair bir niyet yoktur. *Temel İlkeler*'in çekirdek bölümü, onarıcı adaletin kullanımı için parametreleri belirlemek ve üye ülkeler tarafından onarıcı uygulamalara katılan kişilerin uygun yasal güvenceye sahip olmalarını sağlamak ile ilgilidir. Özellikle, belgenin II. ve III. kısımları sırasıyla onarıcı adaletin uygun kullanımını (örneğin faile karşı müdahaleyi meşrulaştıracak derecede yeterli kanıt varsa ve fail ile mağdurun rızası söz konusuysa) ve olması gereken yasal güvencelerin doğasını tanımlamaya çalışır.

Temel İlkeler şu temel önlemlerden bahsetmektedir (paragraf 13):

Hukuki danışmanlık alma hakkı: Mağdur ve fail onarıcı uygulama ile ilgili olarak hukuki danışmanlık alma hakkına ve gerektiği zaman, yazılı ve sözlü tercüme hizmetine erişim haklarına sahip olmalıdırlar.

Küçüklerin bir ebeveyn veya vasiden yardım alma hakkı: Küçükler ayrıca, bir ebeveyn veya vasiden yardım alma hakkına sahip olmalıdırlar.

Tümüyle bilgilendirilme hakkı: Onarıcı uygulamalara katılmaya karar vermeden önce, taraflar sahip oldukları haklar konusunda, sürecin doğası hakkında ve kararlarının olası sonuçlarıyla ilgili olarak tümüyle bilgilendirilmelidirler.

Katılmama hakkı: Ne mağdur ne de fail onarıcı uygulamalara katılmaya veya onarıcı sonuçları kabul etmeye zorlanmamalı veya adil olmayan bir biçimde ikna edilmemelidirler. Tarafların rızaları gereklidir. Çocuklar geçerli ve bilgilendirilmiş rızalarını açıklamadan önce özel bir tavsiyeye ve yardıma ihtiyaç duyabilirler.

Temel İlkeler, onarıcı adalet süreci içinde katılımcıları yeteri derecede korumaya ve sürecin genel olarak adil olmasını sağlamaya yönelik başlıca yasal güvencelerin her zaman mevzuat içerisinde yer aldığına dair bir varsayımda bulunmamaktadır.

Ayrıca, mevzuatta veya politikalarda yer alması gereken diğer önemli güvenceler (paragraf 14-17) şöyledir:

Katılım suçun kanıtlanması için kullanılamaz: Failin onarıcı adalet sürecine katılımı takip eden hukuki süreçlerde suçu kabul ettiğinin bir kanıtı olarak kullanılmamalıdır (paragraf 8).

Anlaşmalar gönüllü ve makul olmalıdır: Onarıcı süreç sonucu varılan anlaşmalara gönüllü olarak varılmalıdır ve sadece makul ve orantılı yükümlülükler içermelidir.

İşlemlerin gizliliği: “Onarıcı süreçlerde kamuya açık yapılmayan tartışmalar gizli tutulmalıdır ve tarafların rızası olmadan veya iç hukuk gerektirmediği sürece açığa vurulmamalıdır” (paragraf 14). Diğer insan hakları belgeleri de çocukların özel yaşamının ve onlarla ilgili işlemlerin gizliliğini amaçlamaktadır. Bu belgeler de bu konuyla ilgili düzenlemeler içermektedir.

Yargısal denetim: “Onarıcı adalet programlarında varılan anlaşmaların sonuçları uygun olduğu durumlarda yargısal olarak denetlenmeli veya yargı kararlarına veya hükümlerine dâhil edilmelidirler” (paragraf 15). Bu gerçekleştiği zaman, sonuç yargısal bir kararla aynı statüye sahip olmalıdır. Bu birçok sistemde anlaşmanın fail veya savcılıklar tarafından temyiz edilebileceği anlamında gelmektedir. Bu sonuçlar davanın aynı vakalara dayalı olarak tekrar açılmasını engellemelidir.

Bir uzlaşmaya varamama: Bir sonuca varılamaması takip eden ceza adaleti işlemlerinde failin aleyhine kullanılmamalıdır.

Bir anlaşmayı yerine getirmeme hali verilen cezayı artırmamalıdır: Onarıcı adalet uygulaması sonucunda varılan bir anlaşmanın uygulanmaması (yargısal bir karar veya hüküm dışında), devamında gerçekleşecek ceza muhakemesi işlemlerinde daha ağır bir cezaya gerekçe olarak kullanılmamalıdır.

Temel İlkeler üye ülkelerin, onarıcı adalet programlarının kullanımını yönetmek için gerekli olan rehber ilkeleri ve standartları, gerektiğinde yasama organıyla beraber belirlemelerini önerir. Onarıcı adalet programlarının uygulanması için yasal düzenlemenin gerekli olup olmadığı konusunda her zaman sorular olmuştur. Birçok olayda soru, mevcut sistemi, mevzuatı ve uygulanan onarıcı adalet girişimlerinin doğasını dikkate alan yerel bir yanıtı gerektirir. Bu dördüncü bölümde daha detaylı tartışılacaktır.

Temel İlkeler, bazı durumlarda, yeni programlara rehberlik etmek ve gerekli normatif çerçeveyi oluşturmak için politikaların ve açık rehber ilkelerin benimsenmesinin yeterli olabileceğini açıkça belirtmektedir. Diğerlerine ilaveten bu rehber ilkeler şunları içermektedir (paragraf 12):

- (a) Davaların onarıcı adalet programlarına yönlendirilme koşulları;
- (b) Bir onarıcı süreci takiben davaların ele alınması;
- (c) Kolaylaştırıcıların özellikleri, eğitimleri ve değerlendirilmeleri;
- (d) Onarıcı adalet programlarının yönetimi;
- (e) Onarıcı adalet programlarının işleyişine yönelik yeterlilik standartları ve geçerli kurallar.

Bazı ülkelerde arabuluculuk uygulamalarını düzenleyen yasa bir etik komisyonunun kurulmasını öngörür. Bu komisyonun iki işlevi olabilir: Bir yandan onarıcı süreç içerisinde mağdurlar, failer ve diğer ilgililer için şikâyet usulünün öngörülmesi, diğer yandan ise onarıcı adalet uygulayıcıları için etik ilkeler ve rehber ilkeler hazırlamaktır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, Ceza Konularında Arabuluculuk Hakkında Üye Ükelere Yönelik R (99) 19 No'lu Tavsiye Kararı ceza konularında arabuluculuğun kolaylaştırılmasına yönelik mevzuatın üye ülkelerce kabul edilmesi konusunda benzer önlemler ve öneriler içerir.

3.2 Yönerge örnekleri ve içerikleri

Birçok ülkede, özel olarak onarıcı müdahalelerle ilgilenen hukuki merci, yargısal veya yarı-yargısal diğer metinlerin kabul edilmesiyle desteklenir. Bu gibi metinler müdahalenin idaresini yöneten belli protokoller önerir veya tavsiye eder.²⁵ Kamu organları ve uzman gruplar tarafından geliştirilen çeşitli yönerge örnekleri vardır. Referans kolaylığı açısından bir tanesi aşağıda gösterilmiştir.

Onarıcı adalette etik kuralların ilkelerinin özeti²⁶

Tarafların çıkarlarıyla ilgili olan ilkeler (ihtiyaçlar ve haklar)

Tüm taraflarla ilgili olanlar

- Gönüllü katılım ve bilgilendirilmiş rıza
- Davanın özelliklerinden bağımsız olarak ayırimcılık yapılmaması
- İlgili yardımcı kurumlara ulaşılabilirlik (onarıcı uygulama kurumları dâhil)
- Süreç içindeki kırılgan tarafların korunması
- Uyuşmazlığın/davanın çözülmesine yönelik geleneksel yollara erişilebilirliğin sağlanması (mahkemeler dâhil)
- Duruşma öncesi açıklanan bilgiye ayrıcalık tanınması (kamu yararı niteliğine bağlı olarak)
- Bireylerin medeni haklarına ve onuruna saygı gösterilmesi
- Kişisel güvenliğin korunması

Kayıp yaşayan taraflarla ilgili olanlar

- İhtiyaçları ve duyguları ciddiye alınmalı
- Kayıpları kabullenilmeli
- Tazminat isteme hakları korunmalı

Başkalarının kayıplarından sorumlu olanlarla ilgili olanlar (ceza yaptırımlarıyla karşılaşanlar dâhil)

- Resmi olarak gereklilik doğmadan önce tazminatın teklif edilmesi
- Yargılamaya ilişkin usuli güvencelere sahip olma hakkı (devamında gerçekleşecek yargısal işlemlerde masumiyet karinesi dâhil olmak üzere)

²⁵ Miers, 2001, 79.

²⁶ Kaynak: Mackay, 2004, s. 63-64.

- Onarıcı gereklilikler zorunlu olduğu durumlarda orantılı olmalı ve öncelikle failin kapasitesine ve ikincil olarak verilen zarara bakılarak uygulanmalı
- Onarıcı gereklilikler onarımı gerçekleştiren kişinin onuruna saygılı olmalıdır

Yerel halkın ve toplumun çıkarlarıyla ilgili olan ilkeler

- Toplum güvenliği, suçu önleyici, zararın azaltılması ve toplumsal uyumu koruyucu tedbirlerle desteklenmelidir
- Toplumsal dayanışma, kültürel farklılığa saygı gösterilerek geliştirilmelidir
- Toplumsal dayanışma, toplumsal ahlakı ve kanunlara saygıyı destekleyerek ilerletilmelidir

Yargı sistemiyle çalışan kurumlarla ilgili olan ilkeler

- Verilen zararın derecesi, daha fazla zarar verme riski, kamu politikası konuları ve olaylarla veya uygun sonuçla ilgili anlaşmazlığın mahkeme tarafından açık yargılama gerektirdiği durumlar haricinde öncelik davanın adli kovuşturma olmaksızın çözülmesine verilmelidir
- Bireysel veya sistematik olarak kullanılan takdir yetkisi yasayla belirlenen haklardan ödün vermemeli veya ayrımcılığa neden olmamalıdır
- Onarıcı adalet tedbirleri, ceza adalet sistemi dışına yönlendirme veya rehabilitasyon gibi diğer ceza adaleti hedeflerinin gerisinde kalmamalıdır

Yargı sistemiyle ilgili olan ilkeler

- Mahkeme işlemlerinin öncelikli amacı tarafların yeniden entegrasyonu olmalıdır
- Davanın çözülmesindeki kilit amaç zararın giderilmesi olmalıdır
- Onarıcı gereklilikler dava ile orantılı olmalıdır (yukarıya bakınız)
- Ceza davalarında ne zaman onarıcı bir gereklilik mümkün ve orantılı ise, tarafların isteği olmaksızın uygulanmalıdır. Mağdur bizzat katılımı kabul etmez ise, bir temsilci tayin edilmelidir.
- Failin zararın ödenmesine yönelik samimi arzusu dikkate alınmalıdır
- Arbuluculuğun/konferansların içerikleri öncelikli olarak düşünülmeli, kamu yararı niteliklerine tabi olmalıdır.

Onarıcı adalet uygulamasında yer alan kurumlarla ilgili olan ilkeler

- Tarafların haklarıyla ilgili olarak bilgilendirilmesini ve arbuluculuk sonucu anlaşmaya varmadan önce hukuki danışmanlığa başvurmaya teşvik edilmelerini de içeren hak temelli uygulamaya bağlılık

- Arabulucuların tarafsızlığı
- Arabulucuların yansızlığı
- Taraflar arasında ve diğer kurumlarla gizlilik ilkesinin, onarıcı uygulamaların sistemle bütünleşmesine yönelik güdülerle zayıflatılmaması için aynı merciinin farklı bir bölümünün davayla ilgili ayrı bir görevinin olması hali dâhil olmak üzere geçerli olması.
- Daha zayıf olan tarafın müzakerelere katılmasını kolaylaştırma
- Arabuluculuk/konferans süreçlerinde ve önerilen çözümlerde davranışla ilgili toplumsal ahlak standartlarının yüksek tutulması
- Arabulucuların davayla ilgili başka rollerinin bulunmaması
- Onarıcı adalet hareketinde en iyi uygulama kurallarına bağlı kalınması
- Başlangıç ve devam eden akreditasyon eğitimine bağlı kalınması
- İçsel bütünlüğü sağlamak için işyerinde yapıcı çatışma çözümü ruhuna bağlı kalınması
- Gözlemleyerek, denetleyerek ve araştırmaya katılarak uygulamanın geliştirilmesi
- Uygulamalarla ilgili fikirler yürütmek ve arabulucuların kişisel gelişimi ile uygulamanın geliştirilmesine bağlılık

4. İlkelerden uygulamaya: Onarıcı adalet programlarının uygulanması

Çoğu gözlemci, onarıcı adalet önlemleri uygulamalarının hala keşif aşamasında olduğunu uygulama ve işleyişle ilgili daha fazla bilgiye ihtiyaç olduğunu kabul eder. Onarıcı adalet programlarının başarılı olarak uygulanması devletin, toplumun, sivil toplum örgütlerinin, mağdurların ve failerin işbirliği üzerine inşa edilen stratejik ve yenilikçi girişimlere ihtiyaç duyar. Yeni programlara ek olarak, mevcut adli yapı ve süreçler onarıcı adaletin unsurlarıyla birleştirmek üzere uyarlanabilir.

Onarıcı adalet girişimlerinin etkili şekilde uygulanmasına ve sürdürülebilirliğine katkı yapan bir kaç önemli adım vardır. Bunlar: mevzuat, liderlik ve organizasyon; ceza adale sisteminin sürece ortak olmasının sağlanması, toplumsal kaynakları belirlenmesi ve harekete geçirilmesi, programın toplumun ve yargı sisteminin mevcut güçlü yanlarının üstüne inşa edilmesi, mevcut risklerin hesaplanması, uygulama sürecinin planlanması ve denetiminin dikkatli yapılması. Bu bölümde bu soruların her biri tartışılacaktır.

Ayrıca, onarıcı adalet programının başarıyla uygulanmasıyla ilgili bir dizi temel faktör²⁷ şunları içermektedir:

- Stratejik bir yaklaşım;
- Kıdemli ceza adaleti yöneticilerinin güçlü liderliği;

²⁷ Bakınız, Miers, 2003.

- Yargı mensupları arasında onarıcı adalet süreçleri hakkında ve lehinde etkili iletişim;
- Onarıcı uygulamaların bir ek olmaktan ziyade yargı sistemiyle bütünleşmesi;
- Toplum, polisi, yargıyı, ceza infaz kurumlarını ve adalet hizmetlerinin sunumundan sorumlu diğer ilgili kişileri eğitilmek ve bilgilendirmek için etkili iletişim stratejilerinin oluşturulması;
- Gönüllü sektör de dâhil yerel kaynak ve tecrübeleri kullanmak;
- Ceza adalet sistemi kurumları ve görevlileri ile toplum temelli kurumlar arasında işbirliğine dayalı ortaklıklar;
- Ceza adalet sistemi görevlileri ile gönüllü sektör arasında işbirliğine dayalı ortaklıklar;
- Yetki ve sorumluluk alanlarını tanımlayan protokolleri de içeren açık bir operasyonel çerçeve;
- Hangi davaların/faillerin/suç mağdurlarının böyle bir yönlendirmeden fayda sağlayacaklarının belirlenmesini de içerecek şekilde davaların onarıcı süreçlere yönlendirilmesine rehberlik eden ölçütlerin geliştirilmesi;
- Ceza adalet sistemi ve toplum temelli programların görevlilerine etkili ve kapsamlı bir eğitim;
- Ceza adalet sistemi görevlileri ve toplum temelli çalışan kurum görevlileri arasında gelişmiş beceriler ve uzmanlık alanları;
- Kullanışlı performans ölçüleri veya göstergelerinin yaratılması.

4.1 Stratejik yaklaşımlar

Temel İlkeler (paragraf 20) üye ülkelere “onarıcı adaleti geliştirmeyi ve onarıcı adaletin yerel topluluklar dâhil, kolluk güçleri, adli ve sosyal otoriteler arasında kullanımına uygun bir kültürü teşvik etmeyi amaçlayan ulusal stratejiler ve politikalar oluşturmalarını” tavsiye etmektedir.

Ceza adalet sistemine başlıca örgütsel değişim önerileri sunulurken bunların uygulanmasında stratejik bir yaklaşım önerilmektedir. Tasarlanmış değişimler mevcut felsefelerden, usullerden ve uygulamalardan belirgin şekilde ayrılıyorsa, sahadaki en iyi uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmak ve sunulan değişimlere güçlü bir destek temeli oluşturmak amacıyla açık ve stratejik bir biçimde ilerlemek için en iyi yol, diğerlerinin deneyimlerinden esinlenmektir. Deneyimler, başarılı programların geliştirilmesinde en doğru yolun geniş kapsamlı bir müzakerelere sürecinden geçtiğini gösterir. Bazı durumlarda ulusal danışmanlık yerel ve daha özel olanlara öncülük eder. Ceza adalet sistemi liderlerine ve önemli paydaşlarına, varolan sürecin üzerine inşa edilecek yeni

Program geliştirilmesi hakkında çıkarılan dersler

Onarıcı adalet programı geliştirme konusunda edinilen tecrübeler, iyi bir program için aşağıda belirtilenlerin gerçekleşmesi gerektiğini göstermektedir.

1. *Programlar işbirliğine dayalı bir temelde geliştirilir ve uygun olduğu durumlarda ceza adalet sistemi kurumlarını, toplumsal hizmet kurumlarını, sivil toplum örgütlerini, toplumsal oluşumları ve özel sektörü de içerir. İşbirliğine dair düzenlemelerin yokluğunda, polisten yönlendirmelerin sağlanmasında, savcının desteğinin ve diğer ihtiyaç duyulan desteğin alınmasında zorluklarla karşılaşılması çok muhtemeldir.*
2. *Onarıcı adalet uygulamalarının geliştirilmesinde işbirliğine uygun bir örgütsel çevre yaratılması ve bu yaklaşım hakkında toplumun eğitilmesi için etkili iletişim stratejisi kullanılır.*
3. *Müzakereler toplumdaki paydaş gruplar ve savunuculuk grupları arasında yer alır.*
4. *Katılımcıları onarıcı adalet programlarına yönlendirmede kullanılan ölçütlerle ilgili açık bir anlaşma vardır.*
5. *Şiddet mağduru kadınlar ve diğer "kırılgan gruplara" mensup kişiler de dâhil olmak üzere, suç mağdurları onarıcı adalet uygulamasına katılıp katılmayı seçmekte tümüyle özgürdürler. Bu "bilgilendirilmiş rıza", gizlilik kuralları hakkında, onarıcı adalet uygulamasının ve geleneksel yargı sisteminin avantajlarını ve dezavantajları hakkında, sürecin her aşamasında hukuki danışmanlık alma ve hukuken temsil edilme hakkı konularında bilgi, mevcut destek kaynakları ve kolaylaştırıcının formasyonunu gösteren belgelere ulaşım gibi özel koşulları hakkında bilgi verilmesini içerir.*
6. *Eğitim standartları ve gönüllülerin, kolaylaştırıcıların ve arabulucuların gözetimi kabul edilir ve geliştirilir.*
7. *Değerlendirme kısmı her onarıcı adalet programına dâhil edilir.*
8. *Programları sürdürmek için gerekli olan kaynaklara dikkat edilir. Ekonomik kaynakları az olan ülkelerde, mevcut kapasite ile az kaynakla veya hiç kaynak olmadan neler yapılabileceği göz önünde bulundurulur.*

stratejilerin geliştirilmesinde katkı sahibi olabilmeleri için gerçek fırsatlar verilmelidir ki yaklaşım ve sonuç açısından onarıcı olabilsinler. Ayrıca, bu uzmanlar ve toplum üyeleri de yeni programları sahiplenme duygusunun geliştirilmesi açısından teşvik edilmelidir. Bu girişimlerin düzgün bir şekilde planlanması, genellikle uygulama süreçlerinin her adımının dikkatlice hazırlanması ve gözlemlenmeleri ve değerlendirilmeleri için bir strateji geliştirilmesini içerir.

4.2 Program tasarımı ve uygulaması

Bu el kitabı basit olabilmesi amacıyla bireysel programlara odaklanmıştır. Bununla beraber, verili herhangi bir bağlamda onarıcı adaleti uygulamak kendi içinde bütün oluşturan yeni bir program yaratmaktan ibaret değildir. Onarıcı adalet, ceza adalet sürecinin her yönüne şekil verebilir ve uygun olduğu durumlarda geleneksel uygulamaların üzerine inşa edilebilir.

Program tasarımı aşamasında doğru ve geniş kapsamlı müzakerelerin yapılması önemlidir. Bunlar paydaşların yeni programları sahiplenme duygusunu geliştirmelerine yardımcı olur ve mağdurların, faillerin ve bütün diğer önemli paydaşların gözünde yeni sunulan yaklaşımların meşruiyetini temin ederler. Tasarım aşaması en iyi örnekler hakkında güncel bilgilerle beraber konsensüse dayalı olarak yapılan birkaç temel seçimi içerir. Bu seçimler detaylı bir biçimde burada açıklanamaz ise de sunuları içermektedir:

- Programın türü ve modeli özellikle uygun düzenlemelerle ilgili kararlar, müdahalenin türü ve seviyesi, ceza adalet sistemi ve program arasındaki ilişki vb. hakkında kararları içerir. Birçok olayda toplumun ihtiyaçları, direnme gücü ve itirazlarının değerlendirilmesini gerektirebilir.
- Programın organizasyonu ve yeri.
- Süreçle ulaşılmak istenilen sonucun/anlaşmanın ve bu anlaşmaya uyumun nasıl denetleneceğinin tanımlanması.
- Önceliklerin belirlenmesi.
- Ortakların ve paydaşların vakaların programa yönlendirilmesi konusunda katılımlarının sağlanması ve vakaların seçilebilirlik ölçütlerinin belirlenmesi.
- Program için seçilecek vakaların belirlenmesi için değerlendirme yönteminin veya sürecinin belirlenmesi
- Programa sağlam bir yönetim yapısı ve yeterli liderlik sağlanması.
- Programın etkili yönetimi için planlama yapılması.
- Programın sürdürülebilirliğinin sağlanması, giderlerin tahmin edilmesi ve bütçelenmesi. Bu maliyet etkililiği sorularının da dikkate alınmasını içerir.
- Gönüllülerin işe alınması, eğitimi ve rolü.
- Kolaylaştırıcıların ve diğer personelin işe alınması ve eğitimi.

Onarıcı adalet programlarının geliştirilmesini ve uygulanmasını farklı bağlamlarda kolaylaştıran diğer yönergeler ve araçlar da mevcuttur.²⁸

Bir model seçimi: Yeni bir girişim tasarlanırken verilecek en önemli kararlardan biri uygun program modelinin seçimidir. Bu karar, şüphesiz sahadaki en iyi uygulamalardan kesinlikle haberdar olmalı ancak programın içinde çalışması beklenen yasal, mali, kültürel, kamuoyu tutumu gibi parametreleri ve beklenmedik olayları da unutmamalıdır. Bu aşamada, program seçenekleri ve onların sonuçlarına dair yeterli bir bilgi temelinde müzakerelerin yapılması genellikle mükemmel bir başlangıçtır. Birçok ülkede, bu ayrıca ulusal müzakerelere dayanılarak oluşturulan ulusal stratejinin (kendine özgü yönleri ile) uygulanmasının bir parçasıdır.²⁹ Toplumsal ihtiyaçların ve gerilimlerin belirlenmesi de gerekli bir aşamadır. Son olarak yeni bir programın en önemli özelliklerinin esnek ve yaratıcı olması olduğunu belirtmek gerekir. Bu yüzden program tasarımına değişen ihtiyaçlara ve koşullara adapte olabilme ve kendi tecrübelerinden öğrenmeyi dâhil etmek önemlidir. Böylece topluluk arabuluculuğu, aile-grup konferansı ve toplum temelli süreçler arasındaki farklar gittikçe belirsizleşecektir.

Eldedilmesi istenilen sonucu/anlaşmayı tanımlamak: Onarıcı adalet süreçlerinde ortaya çıkan bazı sonuçlar şunlardır: Özür dileme, sözlü ve/veya yazılı anlaşmalar/taahhütler, gelecekteki davranışla ilgili verilen sözler, eski hale iade/tazminat ve kamu hizmetinde çalışma. Fakat onarıcı süreç ile varılacak sonuçları tanımlamak yukarıdaki listeden birkaçını seçmekten çok daha zordur. Bu ayrıca varılan anlaşmaların yerine getirip getirilmediğinin nasıl denetleneceğini, hukuki yaptırımları olup olmayacağını ve eğer olacaksa anlaşmanın yargısal denetiminin nasıl gerçekleşeceğini, anlaşmaya uyulup uyulmadığının denetlenmesi için ne tür mekanizmalarının olması gerektiğini ve hangi kurumun bunlardan sorumlu olacağını belirlemeyi içerir. Bir sonuca ulaşılması aynı zamanda, anlaşmanın uygulanmaması durumunda ne yapılması gerektiği üzerinde anlaşılmış usuller geliştirmek ve mağduru ve toplumu bilgilendirecek ve onarıcı sürece yönlendiren kurumun durumdan haberdar olmasından sorumlu olacak kişiyi seçmek demektir.

Uyuşmazlıkların çözülmesinde derin ve yüzeysel yaklaşımlar arasında bazen bir ayrım yapılır. Her onarıcı adalet programında, yöneticiler ve uygulayıcılar, süreçlerin ve toplantıların gerçekleşmesiyle ilgili derin veya yüzeysel yaklaşım arasında önemli bir seçim yaparlar. Yüzeysel yaklaşım; somut anlaşmalara ve adilane spesifik sonuçlara ulaşmaya odaklanırken, onarıcı adaletin geniş hedefleri doğal olarak daha derin bir yaklaşımı gerektirecek; yakınlık, uzlaşma, iyileşme ve asıl katılımcıların gerçekten güçlendirilmelerine odaklanacaktır.³⁰

²⁸ Bakınız, Aertsens vd., 2004; Linden ve Clairmont, 1998; ve Sharpe, 1998.

²⁹ Örneğin, Büyük Britanya: Home Office, 2003; ve Tayland: Kittayarak, 2005.

³⁰ Barton, 2000.

Programın organizasyonu ve konumu: Teorik olarak, bir program sistemin içinde veya dışında herhangi bir yerde gerçekleştirilebilir. Bu karar genellikle hangi kurumun liderlik rolünü kabul ettiğine, kaynakların durumuna, mevcut ortaklıkların gücüne ve toplumla olan ilişkilere veya siyasi desteğe bağlıdır. Bir program tarafından önerilen onarıcı sürecin türüyle ve programın nerede yapılacağı ile ilgili kararlar birbirleriyle yakından ilintilidir.

İki genel yaklaşım vardır. İlki programın yargı sistemi içine yerleştirilmesi demek olan “yerleştirilmiş program” ve diğeri de “bağımsız” program tipi olup sistem ve/veya toplumdan yönlendirmeler alır. Her modelin güçlü yanları ve potansiyel sınırlılıkları vardır. “Bağımsız” program kendi meşruluğunu sağlamada ve yargı sisteminden yönlendirmeler almada bir takım zorluklar yaşarken sistem içine yerleştirilmiş program “bünyesine alınma” riski taşır ve sahip olduğu onarıcı adalet yöneliminin idari olarak yararlılığı nedeniyle silikleşmesi olasıdır. Bir yandan, bazı grupların yargı sistemi tarafından yürütülen programlara şüpheyle baktıkları ve bu yüzden bu programlara katılmak istemedikleri görülmektedir. Öte yandan, diğer gruplar programın polis ve mahkemelerle olan yakın bağlantılarını meşruluğun garantisini ve korunma kaynağı olarak görmektedirler. Aslında, söz konusu bakış açısı onarıcı adalet kurumları ve toplum arasındaki ilişkilere ve bunların toplum gözündeki görece güvenilirliklerine bağlıdır. Bir yaklaşımı seçmeden önce, bu ilişkilerin doğasının ve bunun programın gelecekteki başarısını nasıl etkileyeceğinin düşünülmesi gerekmektedir.

Her seçeneğin avantajları ve dezavantajları her durum içinde dikkatlice; programın başarısını en çok neyin güvence altına alma ihtimali olduğu, hakkında neler bilindiği ve kurumlar arasında gerekli olan güçlü ortaklıkların gelişmesini en çok neyin sağlayacağı ile birlikte değerlendirilmelidir. Birçok örnekte, programın tüm paydaşlarında varolan sahiplik duygusunu geliştirebilen bir yönetim yapısına önem verilmesi gerekmektedir. Programa rehberlik etmek, düzenli olarak uygulamadaki gelişmeyi gözlemlemek, ortaya çıkan sorunları belirlemek ve çeşitli kurumlarla etkili bir ilişkiyi sağlamak için sivil toplum gruplarının ve ceza adalet sistemi görevlilerinin katıldığı bir danışma (veya denetim) kurulunun kurulması da genellikle iyi bir fikirdir.

Hedef vakalar: Bir program “her zaman herkes için” uygulanamaz. Yeni program tasarımı esas itibarıyla tüm temel paydaşlarla yapılan görüşmeler sonucunda seçim yapılmasını gerektirir. Programlar, hedeflediği dava tipini ve seçilen davaya yapılan müdahalenin nasıl değişebileceğini açıkça belirtecek bir şekilde tasarlanmalıdır. Bu, özellikle uygun yönlendirme mekanizmalarının geliştirilmesi, müdahalenin planlanması ve ilgili uzmanların eğitilmesi gibi yeni bir program tasarımının her yönü için önemlidir. Belirli bir davanın onarıcı adalet sürecine uygunluğu belirlenirken tek dikkate alınacak konu suçların hukuki sı-

nıflandırılması değildir. Çoğu zaman yeni programlar adım adım ilerleyen bir yaklaşımı benimsemeli ve uygun davaların daha küçük bir altkümüyle başlayarak program gelişip daha fazla güçlendiği zaman bunun üzerine inşa edilmelidir.

Ağır suçları hedef alıp almama konusunda, daha hafif suçların ve ilk kez suç işleyenlerin davalarını ve problemlerini hedeflemek sık görülen bir eğilimdir. Başlangıçta bu şekilde davranılmasının bazı iyi nedenleri olabilir. Bununla beraber, onarıcı programların sadece hafif suçlar ya da ilk kez suç işleyenler için uygun olduğu görüşünün fazla temeli yoktur. Hatta onarıcı yaklaşımlar başka yaklaşımların kullanılabilmesi için mağdursuz suçların söz konusu olduğu davalarda çok abartılı ve anlamsız olabilir.

Bazı suçlar için onarıcı adaletin kullanılmasının diğer suçlarda kullanılmasına göre daha tartışmalı olduğu unutulmamalıdır. Belirli bir ortamda neyin çok tartışmalı olduğu toplumun özellikleri, kültürel bağlam veya programın doğası gibi bazı faktörlere bağlıdır. Örneğin, aile içi şiddet ve cinsel saldırı suçlarında onarıcı adaletin kullanımı çok tartışmalıdır. Onarıcı adaletin bazı savunucuları, onarıcı yaklaşımın dikkatlice düşünülen uygulamalara ve güvencelere bağlı olarak, bütün suç çeşitlerine uygun olduğunu düşünür ve onarıcı adalet programlarının aile içi şiddet ve cinsel saldırı suçlarını da kapsamaması gerektiğini savunurlar. Diğerleri ise, bazı kadın örgütleri gibi, onarıcı yaklaşımın kadın mağdurları tekrar mağdur edebileceğini ve suç oluşturan davranışın zararlı yanlarının açığa vurulmasının yeterli bir şekilde sağlayamayabileceğini söylemektedirler.

Bazı programlar bu çeşit suçlarla ilgili de müdahalelerde bulunmaktadır. Örneğin Avusturya'da, aile içi şiddet suçları arabuluculuğa yönlendirilebilir ve özel eğitim alan bir çift erkek/kadın arabulucunun arabuluculuk yapması sağlanır.³¹ Yakın zamanda Tayland'da da yeni bir program yürürlüğe konmuştur. Eş Rehabilitasyon Kliniği onarıcı ve tedavi edici (öfke yönetimi programı) unsurları kapsamakta ve Denetimli Serbestlik Dairesi ve Bangkok Büyük Şehir Polis Bürosu da denetim görevini yerine getirmektedir.³² Fakat bazı eleştirmenler uyarılarda bulunmakta ve yeterli güvencenin bulunamaması ve mağdurların güvenlik riskinin bulunmasından ötürü onarıcı adalet süreçlerinin kadına karşı işlenen şiddet suçları da kapsamasına karşı çıkmaktadırlar.³³

Öncelik belirleme: Başarılı programlar kısa bir süre içerisinde hizmetlerin sunumunda önceliğin belirlenmesi sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Her zaman bu yolu seçen herkes için bütünüyle arabuluculuk hizmetlerine dayalı bir plan yapılması mümkün olmayabilir. Fakat bazı mağdurlara bu olanağı sağlamak ve diğerlerini sadece faillerin özel-

³¹ Bakınız, Aertsen vd., (2004), s. 21.

³² Kittayarak, 2005.

³³ Bakınız, Stubbs, 2004.

liklerinden ötürü dışarıda bırakmayı gerekçelendirmek pek de kolay değildir.³⁴ Açıkçası, önceliği belirlemeyi etkileyen önemli bir ölçüt -ki bu ilkenin belli faillere ayrımcılık yapacak şekilde uygulanmaması yönünde dikkatli olmak gerekir- sürecin mağdurlar için olan öneminin derecesi olmalıdır. Bu tercihlerin, örneğin, program maliyetleri, maliyet etkililiği, kamuoyu desteği yaratma becerisi, yeterli yönlendirmeler yaratma becerisi gibi program tasarımı ve faaliyetlerin diğer yönleri üzerinde de etkisi vardır.

Ekonomik ve etkili olmayı sağlamak için davanın kabul edilmesi ve yönlendirmeye rehberlik etmek üzere program standartları (ve bazı davalarda ulusal standartlar) gereklidir. Her programın kaynakları diğer başka onarıcı adalet kurumları uygulama içerisine dâhil oldukça zorunlu olarak kısıtlanır. Standart belirleme politikaları ve öncelikleri belirleme yönergeleri, mümkün olduğunca hizmetlere olan talebin ve potansiyel talebin, farklı görevler ve her çeşit dava için gereken kaynakların ampirik bilgisine dayanmalıdır.

Bazı kurumlar öncelikleri belirlenmesi konusunda, düşük ve yüksek öncelikli davaların ihtiyaçlarını karşılamak için hızlı ve yoğun programlar geliştirilerek ilgilenir. Diğer kurumlar farklı tipte davalara farklı hizmet düzeyleri önermeye karar verebilir. Bütün hepsinde, program personeli ve yönlendirme mercileri tarafından karar vermeyi kolaylaştıran açık politikalar ve rehber ilkeler bulunması önemlidir.³⁵ Hizmet veren kuruluş tarafından belirlenecek olan öncelikler yönlendirme mercileriyle tartışılmalı ve mümkün olduğunca müzakere edilmelidir. Öncelikli davaların belirlenmesi her farklı davada bir takım standartlarla beraber değerlendirmeyi gerektirdiğinden, programdaki ve yönlendirme mercilerindeki tüm ilgili görevlilere yeterli eğitim verilmelidir. Bu standartların programın dava yüküne ve amaçlarını gerçekleştirme becerisine olan etkisi dikkatli bir şekilde gözlemlenmelidir.

Ortakların ve paydaşların taahhüdünü sağlamak: Çeşitli program ortaklarının rollerinin mevzuat ya da politikalar tarafından ayrıntılarıyla açıklanmadığı durumlarda, tüm paydaşların taahhüdünü sağlamak önemli hale gelmektedir. Mümkün olduğu durumlarda kurumlar arası protokoller ve resmi anlaşmalar geliştirilmelidir (örneğin, yönetim, program politikası oluşturma, halkla ilişkiler, dava yönlendirmeleri, ortak eğitim, maliyetin paylaşımı, bilgi aktarımı, veri paylaşma, özel yaşamın korunması ve bilginin gizliliği, ortaklar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, programın yönetimi vb.).

Yönetişim yapısı: Sağlam ve esnek bir program genellikle, toplumu da içeren tüm ortakların ve kaynak sağlayanların ilgilerini ve ihtiyaçlarını

³⁴ Marshall, 1999, s. 25.

³⁵ Marshall, 1999, s. 25.

Toplum temelli süreçler için kaynak sağlama

Uygulamanın geliştirilmesi ile ilgili çalışan bir hâkim toplum temelli süreçler için yeterli kaynak ihtiyacı konusunda şunu vurguluyor:

“Toplum tarafından yönlendirilen süreçleri desteklemeye karar verdiğimde, bu süreçlerin tamamen gönüllüler tarafından yürütüleceğini bekliyordum. Yanılmışım. Toplum temelli süreçlerin etkili olabilmesi için kaynağa, eğitime ve personele ihtiyacı var. Gönüllüler süreç liderlik ederlerken çemberlerin çalışmalarında ortaya çıkan tüm sorumlulukları alamazlar. Gönüllüler öne çıkıp daha önemli sorumluluklar almak istiyorlarsa, personele, kaynağa ve eğitime ihtiyaçları var. Bu destek olmadan, yargı mensuplarının ayak işlerinde koşturan kişiler haline gelirler. Buna ek olarak, bu destek kayda değer olmalıdır, aksi takdirde çemberler ve diğer benzer toplum girişimleri başarısız olurlar.”

Kolaylaştırıcıların temel becerileri

- Dava yönetimi ve genel örgütsel beceriler
- Liderlik becerileri (özellikle toplum üyeleri sürece dâhil olduğunda)
- Faillere ve mağdurlara yönelik mevcut hizmetlerin ve destek ağlarının bilgisi
- Kolluk güçleri ve ceza adalet sistemi görevlileri ile iyi çalışma ilişkilerini koruma becerisi
- Medya temsilcileriyle etkili bir iletişim kurma becerisi

karşılamanın açık ve yönetilebilir bir yönetim yapısına sahiptir. Tüm katılımcıların sorumluluğunu ve hesap verebilirliklerini açıkça tanımlayan bir yönetim yapısı olmalıdır. Bunlar şu sorumlulukları içerir: (a) programın günlük işlemleri; (b) yöneticilerin, personelin ve profesyonel kolaylaştırıcıların işe alınması, eğitimi ve denetimi; (c) mali yönetim ve bütçeleme; (d) programın izleyeceği yönleri ve önceliklerini belirleme; (e) işletim politikalarını belirleme; (f) sürekli ve istikrarlı bir kaynak sağlama; (g) medyayla iletişim ve toplum ilişkileri ve (h) performans gözetimi ve değerlendirme.

Programın yönetimi: İyi bir yönetim yapısı mevcutsa ortaklarla ve temel paydaşlarla işbirliği içerisinde ve görüşmelerle birlikte, bilgi yönetimi ve veri gizliliğinin korunmasıyla ilgili işletim politikalarını ve usullerini, dava yönlendirme usullerini ve uygulamalarını, dava yönetimini, mesleki gelişimi, halkla ilişkileri, program performansını ve program değerlendirme ve gözetimini vb. içeren bir dizi politika oluşturulmalıdır.

Giderlerin tahmin edilmesi, bütçeleme ve kaynak sağlama: Ekonomik olmayı ve mali etkililiği en üst seviyeye çıkarmayı hedefleyen uygulamaların mevcut olduğu durumlarda dahi, her örgütsel değişimin ya da yeni programın kaçınılmaz giderleri vardır. Mali etkililik yaklaşımları genellikle maliyetsiz değildirler. Program tasarımı ilgili giderlerin örneğin, belirlenen bir zaman diliminde ilgilenilecek olan davaların sayısı ya da görevlerin çeşidine göre gerçekçi bir değerlendirmesini içermelidir. Bağımsız kurumlar söz konusu olduğunda, kaynak sağlayan kurumlarla ve paydaşlarla olan iyi ilişkilerin temelinde program için uygun bir iş planı geliştirmek yer alır. Programın üstüne kurulduğu çalışma ile ilgili varsayımlar ve tahmini giderler ayrıntılarıyla açıklanmalı ve gelecekte bu giderleri etkileyebilecek her faktör belirlenmelidir. Uygun olduğu her durumda, kaynak yönetimi ve kullanımı politikalarının geliştirilmesi, yeterli maliyet muhasebesi ve denetleme mekanizmaları ile performans göstergeleri, programı sağlam bir mali temele oturtmaya yarayacaktır.

Kolaylaştırıcılar: Temel İlkeler kolaylaştırıcıların rollerini yerine getirmek için uzmanlaşmalarının sağlanması ve gerekli olduğu durumlarda, yerel kültürü ve toplulukları anlamaları için eğitim almaları konusunda ısrarcıdır. Kolaylaştırıcıların formasyonun belgelendirilmesi için ve onarıcı adalet programlarında görev alan arabulucuların düzenlenmesine yönelik olarak bir yapının ve sürecin kurulması istenmektedir.

Kolaylaştırıcıların ve arabulucuların program yöneticileriyle beraber bir programı hem başarıya ulaştırabileceği hem de bozabileceği sıkça söylenir. Sürecin başarısı çoğunlukla onların becerisine ve programa olan bağlılıklarına dayanır. Bu yüzden, bu kişilerin işe alımı ve eğitimi her yeni programın önemli bir parçasını oluşturur ve program varolduğu bu önem devam eder.

Kolaylaştırıcıların (gönüllü veya profesyonel) görevlendirilmesinde önemli olan sorular vardır ve bunlar her durum için değişken bir temelde ele alınmalıdır. Bazı programlar, belirli bir süreci kolaylaştırmak için hizmet sunan profesyonel bir şekilde eğitilmiş ve/veya akredite olan uzmanları kullanabilmektedir. Bunun avantajı az sayıda davası olan bir programın tam zamanlı istihdam sağlamaksızın eğitilmiş uzmanlara erişebilmesidir. Meslek örgütleri ve devlet kurumları, bazen bir akreditasyon planına atıfta bulunarak, mevcut kolaylaştırıcıların ve arabulucuların listesini hazırlayabilirler.

Her program kolaylaştırıcılar/arabulucular için gerekli gördüğü becerileri dikkatlice tanımlamalı ve bu bilgiyi istihdam ve eğitim etkinlikleri ile bütünleştirmelidir.³⁶

Temel İlkeler (paragraf 19) kolaylaştırıcıların “yerel kültürler ve topluluklarla ilgili geniş bilgiye sahip olmaları ve mümkün olduğunca kolaylaştırıcılık görevlerine başlamadan önce başlangıç eğitimi almaları” gerektiğini vurgular. Kolaylaştırıcılar ve program yöneticileri faillerle, mağdurlarla, değişik kültür ve etnik kökenden gelenlerle olan ilişkilerinde ön yargı ve ayrımcılık olgularını azaltmak için mümkün olan her adımı atmalıdırlar. Programlar pozitif etkileşimi artırmak için, onarıcı adalet uygulayıcılarına kültürel beceri eğitimi sunmayı değerlendirilmelidir.³⁷ Kolaylaştırıcılar, katılımcıların belirli kültürel uygulamaları onarıcı adalet süreci içine dâhil edilmeyi isteyip istemediklerini değerlendirebilmeleri için de eğitilebilirler. Ayrıca bütün katılımcıların aynı kültürel kökenden gelmediği durumlarda da çalışabilmek için eğitim almalıdırlar. Kolaylaştırıcılar için geçerli olan bazı araçlar ve stratejiler şunlardır: Kültürel danışmanlardan ya da toplumda saygınlık kazanmış büyüklerden tavsiye almak; katılımcılarla aynı etnik kökenden olan kolaylaştırıcılarla çalışmak; tercüman kullanmak; toplantıları kültürel önem taşıyan yerlerde yapmak; katılımcıların kültürel farklılıkların ve bunların intibakının nasıl sağlanıp sağlanamayacağını farkında olmalarını sağlamak.³⁸

Bütün kolaylaştırıcılara³⁹ mağdura duyarlı bir eğitim verilmelidir ve onarıcı adalet programlarında yer alan ceza adalet sistemi görevlileri ile diğer uygulamacılar hassas ve karmaşık davalarla nasıl ilgilenileceği konusunda eğitim almalıdırlar. Bu beceriler özellikle mağdurun onarıcı süreç esnasında veya dışında daha fazla zarar görme potansiyeli olduğunu be-

³⁶ *Onarıcı Uygulayıcılar ve Dava Denetçileri ve Bölüm Yöneticileri için En İyi Uygulama Rehber İlkeleri* (Best Practice Guidance for Restorative Practitioners and Their Case Supervisors and Line Managers) başlıklı elkitabında, Büyük Britanya'daki Eğitim ve Akreditasyon Politikası Grubu (Training and Accreditation Policy Group in the UK, 2004) onarıcı müdahalelerde bulunan ceza adalet sistemi görevlileri için bir dizi temel beceri tanımladı.

³⁷ Umbreit ve Coates, 2000, s. 13.

³⁸ Bakınız, Yeni Zelanda Adalet Bakanlığı, Yeni Zelanda'da Onarıcı Adalet: İyi örnekler (Restorative Justice in New Zealand: Best Practice) <http://justice.govt.nz/restorative-justice/partb.html>

³⁹ Bakınız, örneğin, ABD Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan *Mağdurlara-Duyarlı Mağdur-Fail Arabuluculuğu için Rehber İlkeler* (Guidelines for Victim-Sensitive Victim-Offender Mediation)'deki eğitim için öneriler, Suç Mağdurları Ofisi, (Office for Victims of Crime) Umbreit ve Greenwood, 2000.

lirleyen bir risk değerlendirmesinin yapıldığı davalarda gereklidir. Bu ihtiyaç özellikle istismar mağduru olan kadınları ve çocukları içeren davalarda kolaylaştırıcılık ve arabuluculuk yapan kişiler için çok önemlidir. Arabuluculuk eğitimi kadınların ve çocukların güvenliğini, sistematik toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ve güç dengesizliğini vurgulamalıdır.

Onarıcı adalet programları hızla yayılmasına rağmen, kolaylaştırıcıların ve arabulucuların akreditasyonu ve formasyonlarının belgelendirilmesi konularına görece az önem verilmiştir. Birçok ülkede onarıcı adalette mesleki uzmanlığı sağlayacak ortak bir anlayışa, onarıcı adalet uygulaması için kabul edilmiş bir dizi standarda ve kalite kontrolü ve hesap verebilirlik için ortak çerçeveye ihtiyaç vardır. Arabulucuların, erişilebilir bir şikâyet uygulamasını da içeren hesap verebilirliğinin ve sonuçları olan bir disiplin uygulamasını sağlayan hukuki mekanizmalar gerekli olabilir. Akreditasyon yaklaşımının kabul edilmesi, daha fazla uygulayıcıyı akreditasyon almaya ve gerekli eğitim ön koşulunun karşılamaya teşvik ederek standartların yükseltilmesini sağlayabilir.

Gönüllülerin kullanımı: Program sunumunda, toplum gönüllülerin bazen uzmanlarla işbirliği içinde işe dâhil edilmesinin çok önemli bazı avantajları vardır. Gönüllülerin toplumun her kesiminden olmasına ve cinsiyet, kültür ve etnik köken açısından bir denge oluşturulmasına dikkat edilmelidir. Onların varlığı, toplum ve ceza adalet sistemi arasında gittikçe daha derin ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktır. Örneğin; Tayland'da, onarıcı adalet sürecinin kolaylaştırıcısı olarak da hareket edebilen gönüllü denetimli serbestlik görevlileri de çalıştırılmaktadırlar.

Gönüllülerin kullanımı toplum üyelerinin bir dizi beceri geliştirmesine, hem sorunun çözümünü kolaylaştırma hem de fail ile mağdurun yeniden entegrasyonunu sağlamanın yanında suça ve sosyal düzensizliğe karşı önemli bir rol üstlenmelerine de yardımcı olmaktadır.⁴⁰ Gönüllüler ayrıca eğitmenler ve kolaylaştırıcılar olarak da kullanılabilirler. Örneğin, Lambeth'de (Güney Londra), dışarıdan gelen bir eğitmen gönüllü arabuluculara ilk eğitim kursunu vermiştir ve bu programla uygulama deneyimi edinen gönüllüler devamı olan eğitim kurslarını organize etmişlerdir.

Birçok yeni programın, toplumun da bu programa katılacağı ve gerekli olan kaynakların büyük bir kısmının çoğunlukla gönüllü olarak sağlanacağı varsayımı üzerine geliştirildiği ve finanse edildiği belirtilmelidir. Bu varsayım dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Her topluluğun yeni programlara ayırabileceği veya mevcut toplum temelli adalet süreçleri üzerine inşa edeceği onarıcı uygulamalar için fazladan kaynağı yoktur. Genel olarak gönüllü olmaya veya ceza adalet sisteminde gönüllülerin katılımına yaklaşımı toplumdan topluma veya kültürden kültüre değişmektedir. Yerel ceza adalet sisteminin gönüllülerle yakın-

⁴⁰ Judge Barry Stuart'den aktaran, Pranis, Stuart, ve Wedge, 2003, s. 252.

dan çalışma fikrine yaklaşımı çok açık olmayabilir. Sonuç olarak, onarıcı program gönüllülerini desteklemek için yeterli kaynak sağlamaksızın faaliyet gösteremez. Kısacası, toplum temelli programlar bile kaynağa ihtiyacı olan gönüllülere dayanır.

Gönüllülerin rolleri dikkatli bir şekilde tanımlanmalı, tüm ilgililere anlatılmalı ve görevlendirme sırasında iyi bir eleme yapılmalıdır. Gönüllü istihdamıyla ilgili ölçütler tanımlanmalı ve bilinmesi sağlanmalıdır. Sonuç olarak, istihdam, toplumun belli bir kesiminin programı yönetmesine veya programın onlar tarafından yönetildiği algısının oluşmasına neden olmamalıdır. Onarıcı adalet programları için kolaylaştırıcıların ve arabulucuların seçilmesi ve eğitimi mağdurların ve failerin haklarının korunmasında ve onarıcı sürecin bütünlüğünün sağlanmasında bir ön koşuldur. *Temel İlkeler* (paragraf 18 ve 19) kolaylaştırıcıların görevlerini yansız bir şekilde, tarafların haysiyetlerine saygı duyarak ve mağdurları, failin, ceza adalet sisteminin ve toplumun çıkarlarını gözeterek bir anlaşmaya ulaşacak şekilde yerine getirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

4.3 Yasal düzenleme ihtiyacına yönelik çalışmalar

Onarıcı adalet uygulamaların yasal durumu açısından dünya çapında önemli farklılıklar söz konusudur ve bazı programlar mevzuat içerisinde düzenlenmişken diğerlerinin hiç bir hukuki temeli yoktur. Sayısız programın herhangi bir yeni hukuki düzenleme olmaksızın başarıyla yürütüldüğünü belirtmek gerekir. Bunlara örnek olarak, Pakistan'daki barış komiteleri, Ortadoğu'da 'sulha' barış sağlama süreci ve Guatemala'daki toplum temelli arabuluculuk programları sayılabilir.⁴¹ Güney Afrika onarıcı adalet programlarına yasal temelini güçlendirmek için herhangi bir özel mevzuata gerek duymadan başlamıştır. Ceza adalet sistemi dışına yönlendirme, yasayla öngörülmemiş olsa da, savcılıkların takdir yetkisi ile başarılmıştır. Savcılıklar ile sivil toplum örgütleri arasındaki ortaklık sayesinde programlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Mevcut ceza yasası cezaların zaten ertelenmesini, tecil edilmesini ve toplum temelli olarak belirlenmesine izin vermekteydi ve bunların yarattığı boşluk onarıcı adalet uygulamalarının devreye girmesini sağlamıştır.

Öte yandan, bir girişimin, sistemin belirli suçlu kategorilerine (örneğin, genç suçlular) ya da belirli suç tiplerine nasıl tepki verdiğini radikal bir şekilde değiştirmeyi amaçladığı ve alternatif cevaplar ortaya koyduğu (örneğin, ceza adalet sistemi dışına yönlendirme, onarıcı programlar vb.) durumlarda genellikle yeni bir yasal çerçeve gerekir. Bazen mevzuat programın meşruiyetine katkıda bulunur.⁴²

⁴¹ Bakınız, Jabbour, 1996; Parker, 2004, ve Van Ness, 2005.

⁴² Fellegi, 2003, s. 74-76.

Onarıcı adalet programlarına bir çerçeve sunan mevzuata olan ihtiyaç şu şekilde özetlenebilir:

“Onarıcı adalet programları bir ülkede gelişirken, bir düzenlemeye ihtiyaç duyulur. Bu düzenleme bir kanun şeklinde olmak zorunda değildir. Arabuluculuk uygulaması kararname, bakanlık genelgesi ve –belki de en yaygın usul olan– arabulucular ve örgütleri tarafından belirlenen iyi uygulama standartları tarafından da yönetilir. Ayrıca, arabuluculuğun resmi olarak düzenlenmesi sadece ceza hukukunun alanında değildir ve arabuluculuk programları resmi idari makamlar ve bölgesel yönetimler tarafından da düzenlenebilir. Fakat arabuluculuk suçları ilgilendirdiği için, konunun ceza hukuku ve ceza adaleti ile olan ilişkisi gözardı edilmemelidir. Bu tip bir arabuluculuk geniş anlamda ceza yargılamasının bir parçasıdır. Bu yüzden, mağdur-fail arabuluculuğu ve diğer onarıcı adalet programları resmi makamlar tarafından tanınmalıdır ve denetlenmelidir. Arabuluculuk uygulaması öncesinde, sırasında ve sonrasında hukuki güvenceler mevcut olmalıdır”.⁴³

Onarıcı adalet programları genellikle daha geniş bir ceza adalet sistemi bağlamı içinde veya yanında işler. Böyle olunca, bu programlar resmi ceza adalet sistemi içinde veya ona alternatif olarak, önemli bir rolü üstlenmek durumundadır ve aksi halde kenara itilme ve kullanılmama riskiyle baş başa kalırlar. Yasal düzenlemelerin yokluğunda, onarıcı adalet programının ceza adalet sisteminin günlük rutininde kendine yer bulması zor olabilir. Mevzuatın varlığı onarıcı adalet sürecinin daha sık kullanımını sağlamada hızlandırıcı bir güç olabilir. Mevzuat ayrıca onarıcı sürecin kullanımında tahmin edilebilirlik ve kesinliği teşvik etmede ve tüm gerekli yasal güvenceleri oluşturmak için kullanılabilir.⁴⁴

Temel İlkeler'in 12. paragrafı yasal bağlam göz önüne alınarak, birtakım standartların belirlenmesi ve katılımcılara bazı zorunlu hukuki güvencelerin sağlanmasında yasal düzenleme yapılmasının gerekli olabileceğine dair bir hatırlatmada bulunmaktadır.

4.4 Mevzuat hükümleri

Net bir dille kaleme alınmış bir mevzuat ve politikayı ortaya koyan ifadeler onarıcı uygulamaların kullanımına yön verebilir, öncelik verebilir veya belli kaynakları bu uygulamalara yönlendirebilir. Örneğin, Kanada'da federal düzeyde kabul edilen Gençlere Yönelik Ceza Adaleti Yasası'nın önemli bir özelliği gözlem altına alınan gençlerin sayısını azaltmak için tüm yolların araştırılmasıdır.

⁴³ Aertsen vd., 2004, s. 46 ; ayrıca bakınız, Fellegi, 2003, s. 74.

⁴⁴ Groenhuijsen, 2000.

Bazı örneklerde, davaları normal yargılama süreci dışına çıkarmak veya davaları katılımcı, onarıcı adalet sürecine yönlendirmek için ceza adalet sistemi görevlilerine takdir yetkisi veren yasa değişikliklerine gerek olabilir. Ceza adaleti yetkililerinin yeterli sayıda yönlendirme yapmaması nedeniyle birçok yenilikçi ve ümit verici program amacına ulaşamamıştır. Kolluk görevlilerinin ve yargı mensuplarının her aşamada takdir yetkilerini doğru kullanmaları birçok programın başarısında önemli rol oynar. Takdir yetkisinin doğru kullanımı mevzuat tarafından kolaylaştırılmalı ve yol gösterilmelidir. Birçok ceza adalet sisteminde, kolluk ve ceza adaleti görevlilerinin davaları alternatif uygulamalara yönlendirme veya böyle bir uygulamayı gerçekleştirme konusunda yeterli takdir yetkileri vardır. Diğer örneklerde, bu kurumu oluşturmak ve bir hesap verebilirlik çerçevesini sağlamak gerekli olabilir. Bütün durumlarda, alternatif programlara yönlendirme kararlarının alınması süreçlerinin olabildiğince şeffaf ve izlenebilir olması önemlidir. Takdir yetkisinin kötüye kullanılmaması ve kabul edilemeyecek bir ayrımcılığın veya yolsuzluğa teşvikin kaynağı olmaması için mevzuatta veya resmi usullerde ve politikalarda hesap verebilirlik çerçevesinin yer alması gereklidir.

Onarıcı adaletin kullanımını sağlayan yasal çerçeve onun kullanımına fırsat verir, kullanımın değerlendirmesini gerekli kılar veya kullanımını zorunlu kılar. Onarıcı adalet programları fırsat verildiği zaman (Avustralya, Belçika, Şili, Kolombiya, Finlandiya, Fransa, Gana, Hollanda, Filipinler, Rusya Federasyonu, Uganda), kanunlar, ceza adaleti görevlilerine (genellikle polis ve savcılara) açıkça tanımlanmış belli koşullarda, belli failleri geleneksel yargı sisteminden bir onarıcı programa yönlendirme yetkisi verir. Eğer kanun onarıcı adalet önlemi için başvurunun değerlendirilmesini gerekli kılıyorsa (Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Norveç, Portekiz, Slovenya), ceza adaleti görevlileri failin onarıcı adalet programına yönlendirilme imkânını düşünmek durumundadırlar.⁴⁵ Yeni Zelanda'da mevcut olan, polisin veya savcının genç failleri arabuluculuk veya başka bir ceza adalet sistemi dışına yönlendirme programına yönlendirmeleri zorunluluğu yasayla öngörülen zorunlu uygulamanın belirgin bir örneğidir. 2002 tarihli Adalet Yasası (Kuzey İrlanda), bazı belirgin durumlar dışında, çocukların Aile Grup Konferanslarına (AGK) yönlendirilmelerini gerekli kılmaktadır. AGK'da varılan anlaşma mahkemeler tarafından onaylanmaktadır.

Politika yapımcıların onarıcı adaletle ilgili mevzuatı geliştirmeden önce bazı sorular üzerinde düşünmeleri gerektiği tavsiye edilmektedir.⁴⁶ Bu sorular aşağıdaki noktalar için bir yasanın gerekli olup olmadığını sormaktadır:

⁴⁵ Miers, 2001, s. 78.

⁴⁶ Van Ness, 2005.

- onarıcı adalet programlarının kullanımını zorlaştıran yasal engellerin yok edilmesi veya azaltılması (gerektiğinde kolluk görevlileri ve diğer ceza adalet sistemi görevlilerinin karar almada takdir yetkisi kullanabilmelerini sağlamak dâhil)
- onarıcı programların kullanımının yasal olarak teşvik edilmesi
- onarıcı adalet programları için bir yapı ve rehberlik sağlanması
- onarıcı programlara katılan faillerin ve mağdurların haklarının korunmasını güvence altına alma
- bu ilkelere uyulup uyulmadığını denetlemek üzere rehber ilkeler ve mekanizmalar oluşturma

Yargı sistemine bağlı olarak, bir yasa, arabuluculuk uygulamasını ve sonucunu örneğin eşitlik, orantılılık ve aynı suçtan dolayı iki kez mahkeme huzuruna çıkarılmamak gibi hukuki ilkeler ışığında değerlendirmek için yargısal kontrol usulleri sağlamak durumunda olabilir.⁴⁷ Özgür bir rızaya dayanmayan veya kötü bir şekilde yönetilen bir uygulamanın sonucu olan kararları/anlaşmaları temyiz etme hakkı olmalıdır. Taraflardan biri onarıcı sürece devam etmeye artık rıza göstermediği veya çekilmek istediği durumlarda normal ceza adalet sürecine dönme hakkı güvence altına alınmalıdır. Bu güvence, onarıcı nitelikte olabilecek diğer bazı seçeneklere gelecekte başvurulmasını engelleyebilir veya engellemeyebilir.

Yeni programlar için bazı ülkelerde, devlet kaynaklarının kullanımı ve onarıcı programların devamı için gerekli finansmanın sağlanmasına yönelik olarak yetkileri ortaya koyan bir yasal düzenleme gereklidir.

Yargı sistemleri onarıcı yaklaşımların kullanımını destekleyen ve bunun nasıl başarılacağına yönelik usulleri belirleyen çeşitli politikaları ile onarıcı süreçle ilgili yargı organlarına destek olmaktadır.

Birçok ülkede genç faillere yönelik daha geniş kapsamlı hükümler olsa da, onarıcı süreçlerin kullanımına dair mevzuat ve politika hem genç hem de ergen failer için hükümler içermektedir.

4.5 Liderlik, organizasyon ve program yapısı

Etkili bir onarıcı adalet programının geliştirilmesi ve uygulanması etkili bir liderlik ve güçlü bir yönetim takımı gerektirir. Ayrıca, anlaşmaların geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi, işbirliğinin sürdürülmesi ve süren giden onarıcı adalet programları için sorumluluğun güvence altına

⁴⁷ Aertsen, et al., 2004, s. 47.

alınması için sorumluluk alınması konusunda görevlendirilebilecek ceza adalet sisteminde bir uzman kadro ve sivil toplum örgütlerinde ve toplum içerisinde önemli bireyler olmalıdır. Organizasyonun her seviyesi amaçlar konusunda net olmalıdır.

Ceza adalet sistemi görevlilerine ve toplum içindeki paydaş gruplara “adalet” anlayışlarını değiştirme ve adaletin en iyi nasıl başarılacağı konularında yardım edilmesi için liderlik gereklidir. Bu “ezber bozma” tarzında düşünmeyi ve ceza adalet sisteminin konuyla ilgili yanıtının tepkisel, taraflı ve cezalandırıcı yaklaşımlardan, iyileştirme, affetme ve yeniden entegrasyona doğru ilerlemesini gerektirir. Aynı şekilde, onarıcı süreçler toplum üyeleri için faillerin hareketlerinden dolayı sorumlu tutulması ve suç mağdurlarına ve topluma bu uygulamaya doğrudan katılma şansı verilmesi açısından geleneksel düşmanca yaklaşımlardan daha etkili olarak görülebilirler. Toplum bazı iyi yönetilen katılımcı ve onarıcı adalet süreçlerinin, değişik anlaşmazlık konularını çözme kabiliyetini geliştirirken kendisinin nasıl güçlendiği konusunda eğitilebilir. Ayrıca, onarıcı adalet uygulamaları, kişilerin yetenekleri ve önemli becerileri de geliştirebilir.

Bir kurumda, onarıcı süreçlerin kullanılmasına başlanması için gerekli şartlar oluşturulurken, yaşanabilecek güçlükler hafife alınmamalıdır. Onarıcı adalet sürecine destek veren bir ortam yaratmak için ceza adalet sistemi kurumlarının yapısında ve kültüründe değişimler gerekir. Bu kolluk görevlilerinin, sadece asayişin sağlanması ve kolluk görevlerinin yerine getirilmesine değil, onarıcı problem çözmeye, barışın sağlanmasına ve çatışma çözmeye odaklanmalarını içerir. Hâkimler için ise uyuşmazlıkların çözümünde alternatif yöntemlerin geliştirilmesini denemeye yetkili olmak anlamına gelir. Örgütsel değerlerde de barış sağlama, çatışma çözüme ve toplum inşa etmeye odaklanmaya doğru benzer bir değişime ihtiyaç vardır. Bu da sonuç olarak; ceza adalet sistemi kurumlarının ve görevlilerinin toplum içindeki tüm paydaşlarla, örneğin, özel sektörle, sivil toplum örgütleriyle, çıkar gruplarıyla, en uygun programları ve süreçleri belirlemek için müzakere sürecine girmelerini gerektirir.

4.6 Ceza adalet sistemi kurumlarının desteğinin sağlanması

Yeni onarıcı adalet programlarının ve mevcut programlardaki değişikliklerin bir iletişim stratejisi gerektirdiğini anlamak önemlidir. Amaç onarıcı adalet yaklaşımlarını hem ceza adaleti görevlilerine hem de topluma etkili bir şekilde tanıtmaktır. Bu iletişim stratejisi devlet ve STK'lar dâhil olmak üzere bir dizi kaynaktan oluşturulabilir.

Devletin ilgisini ve desteğini harekete geçirmek ve sürdürmek

Onarıcı adalet süreci, suç oluşturan davranışa ve toplumsal tartışmaya yönelik çeşitli alternatif yaklaşımlar göstermesine ve geniş çaplı toplumsal katılımı içerebilmesine rağmen, devletler girişimlerin gelişebileceği, uygulanabileceği ve sürdürülebileceği hukuki ve siyasal çerçeveyi sağlamalıdır.

Bu, kıdemli devlet memurlarının onarıcı adalet ilkeleri ve uygulamaları hakkında eğitilmelerini ve onarıcı süreçlerin kullanımına bağlı konuları ve zorlukları anlamalarını gerektirir. Kıdemli ceza adalet sistemi görevlilerinin profesyonel eğitimi genelde onarıcı adalet teorisini ve uygulamasını içermediğinden bu özellikle önemlidir.

Onarıcı adalet programları için mali kaynak merkezi yönetim, yerel yönetimler ve yardım örgütleri tarafından sağlanabilir.

Yargı sistemine katılımcı uygulamaların dâhil edilmesi kolaylıkla statükoya bir tehdit olarak algılanabilir. Önerilen değişimlere karşı statükonun direnişini, sistemin değişime olan tepkisini, ya da aktif ve pasif direncini hafife alma hatası yapılmamalıdır. Sunulan değişiklikler başarıyla uygulandığı takdirde, ceza adalet sistemi görevlilerinin mesleki görev alanlarını ve güç ve kontrol kapsamalarını değiştirecektir ve değişik insanların “yetki alanlarını” etkileyecektir. Özellikle mağdurları ve toplumu güçlendirmeyi amaçlayan önlemler, ceza adalet sistemi görevlileri tarafından ilk önce tehdit edici olarak algılanabilir. Bu algılamalar etkili ve hızlı bir şekilde üstesinden gelinmediği sürece, katılımcı adalet yaklaşımının kabul edilmesi birçok kişi tarafından başkalarının güçlenmesi için kendilerinin güç kaybettiği, sıfır kazançlı bir oyun, olarak yorumlanacaktır.

Ceza adalet sistemi görevlileri onarıcı adaletin ilkeleri ve uygulaması hakkında eğitilmelidir. Örneğin, hukuki usuller ve maddi hukuk alanlarında eğitilmiş yargı üyelerine affetme ve iyileştirme olguları yabancı gelebilir. Kolluk güçleri genel olarak onarıcı ilkeler ve uygulama ve özellikle de uygulanan özel onarıcı program hakkında bilgi eksiklikleri olduğu için davaları onarıcı adalet programına yönlendirmede isteksiz olabilirler. Kolluk güçleri onarıcı adalet konusunda eğitilmezse, mağdurlara onarıcı adalet sürecine katılmanın yararları hakkında bilgi veremezler. Denetimli serbestlik gözetim görevlilerinin ve diğer sahada çalışan görevlilerin görevlerini yerine getirirken onarıcı yaklaşımları kullanmaları teşvik edilmelidir. Bu onların yeni beceriler kazanmalarını gerektirebilir.

Bir programda yer alacak ceza adaleti uygulayıcıları ve toplum gönüllüleri, sürece kendinden emin bir şekilde katılabilmeleri için, gerekli teknikler ve beceriler hakkında etkili bir eğitime ihtiyaç duyarlar. Ceza adaleti görevlilerinin onarıcı uygulamaların değeri hakkındaki tereddütlerini aşmak için kullanılacak diğer bir strateji, onları onarıcı bir sürece katılmaya ikna etmektir. Böylece şüphe ile yaklaşan kıdemli kolluk görevlileri, savcılar ve hâkimler kişisel olarak çok geçmeden ateşli savunucular haline gelebilirler. Diğer taraftan ortaya çıkan bir başka konu ise kurumların onarıcı adalet süreçlerini “sembolik” olarak kabul etmesi ve mevcut uygulamaları “onarıcı” olarak sıfatlandırabilmesi ancak politikalarında ve yönelimlerinde gerçek onarıcı adalet uygulamasının gerektirdiği değişimleri yapmaktan kaçınmasıdır.

Sunulan değişimleri aktif bir biçimde destekleyecek müttefikleri belirleme ve bunların görevlendirilmesi de önemlidir. Yargı sistemi içerisinde katılımcı ve onarıcı adalet yaklaşımlarını benimsemeye ve onları savunmaya hazır önemli pozisyonlardaki bireylerin belirlenmesi de aynı ölçüde önemlidir. Önemli paydaşlar program gelişiminin başlangıç seviyelerinde mevcut süreçlerde yapılacak değişikliklerin planlanmasında ve uygulamasında bulunmalıdırlar. Örneğin savcılar, davaları yeni

programlara yönlendirme açısından önemli bir konumdadır ve bu kişilere özel olarak dikkat edilmelidir. Yargı mensuplarının yeni onarıcı adalet girişimlerini desteklerken bazı riskler alacaklarını ve bazılarının bu riskleri almayı tercih etmeyeceğini kabul etmek gerekir.

Son olarak, yargı sisteminin içinde veya dışında olan ve onarıcı adalet programlarını geliştiren ve gerçekleştiren insanların toplum içinde, özel sektörde, STK'larda, dini kurumlarda ve diğer sivil toplum örgütlerinde ve yargı sistemi içinde onarıcı adalet programlarını desteklemek üzere bir iletişim ağı kurmaları önemlidir. Bu destek, yeni programların uzun dönemde yaşama kabiliyetini ve sürdürülebilirliğinin güvence altına alınmasına yardımcı olur.

4.7 Toplumun harekete geçirilmesi

Toplumsal katılım ve toplumsal inşa onarıcı adaletin daha büyük iki hedefidir. Her ne kadar onarıcı adaletin temel ilkelerini ortaya koymak ve onarıcı adalet programlarını oluşturmak, çalıştırmak ve desteklemek için gereksinimleri belirlemek mümkünse de, onarıcı uygulamaların alacağı spesifik şekil ceza adalet sisteminin de içinde işlediği belli bir spesifik (kültürel, sosyal, siyasi) ortama bağlıdır.

Kafalarda daima “toplum kimdir ve nedir?” sorusunun olduğu gözlemlenmektedir. Bazemore ve Umbreit “toplumun nasıl tanımlandığı ve onarıcı konferans modellerine nasıl dâhil olduğu, vatandaş katılımının ve sürece sahip çıkmanın doğasını ve kapsamını etkileyen önemli bir faktördür.” diye belirtmektedir.⁴⁸ Ayrıca, onarıcı adalet içinde toplumla ilgili yaklaşımlarda, “toplumun uygulamada problem yaratabilecek romantize edilmiş ve ahlaklaştırılmış bir görüşü” olduğu belirtilmektedir.⁴⁹ Fakat birçok bağlamda, toplumu kimin ve neyin oluşturduğu sorusu bireyler tarafından açıkça anlaşıldığından bu soru çok da önemli değildir.

Belli bir dereceye kadar, toplum kavramı tanımlanmaya açıktır ve çok dikkatli bir şekilde yaklaşılması gerekir. Toplumu harekete geçirme, çatışmalardan etkilenen bireyleri ve grupları ve toplum içinde bu çatışmaları çözmeye yer alabilecek pozisyonda olanları belirlemekle başlar. Toplumun ihtiyaçlarını ve değerlerini anlamak bu uygulamanın en önemli temel taşlarından birini oluşturur. Bazı durumlarda, iyileştirilmeye en çok muhtaç olan toplumlar kendilerini en zor harekete geçirebilenler ve toplum temelli onarıcı süreçlerine en az katılanlar olduğunun fark edilmesine yol açabilir.⁵⁰

Ceza adalet sistemi görevlilerinin katılımını ve desteği sağlanması ve sürdürülmesi

Bir kurum çalışanlarının arasında onarıcı adaletin ilkeleri ve uygulaması konusunda bir anlayış geliştiğinde, onarıcı adalet yaklaşımlarının potansiyel yararları artar.

Onların desteğini aramak ve sağlamak, bir iletişim stratejisinin geliştirilmesini gerektirir. Bu iletişim stratejisi, medyanın kullanımını, toplumdaki farklı paydaş gruplara sunumların yapılmasını, bir eğitim müfredatının oluşturulmasını, ceza adalet sistemi görevlilerinin ve onarıcı girişime dâhil olan toplum temelli çalışan kişilerle “takım” toplantılarının düzenlenmesini ve onarıcı sürecin işlemesi noktasında sürekli geribildirimler alacak bir mekanizmanın geliştirilmesini içerir. Bu stratejiler onarıcı süreçlerinin desteğini ayakta tutacak geniş bir planın bir parçası olmalıdır. Bu stratejilerin yokluğunda ve girişimin periyodik olarak yenilenmemesi halinde, onarıcı süreçlerin etkililiği tehlikeye atılacaktır.

Onarıcı programları uygulamaya koyan ceza adalet sistemi görevlileri aktif ve pasif dirençle karşılaşabilirler. Bu yüzden, onarıcı adalet işbirliklerinin bütünlüğünü, anlaşmaları ve süreçleri tehlikeye atmadan, endişeleri ve kaygıları dikkate alacak yollar bulmaya çalışmalıdırlar.

⁴⁸ Bazemore ve Umbreit, 1999, s. 8.

⁴⁹ Dickson-Gilmore ve LaPrairie 2005, s. 10.

⁵⁰ Dickson-Gilmore ve LaPrairie 2005, s. 10 vd.

Bir dizi onarıcı adalet uygulaması devlet/ceza adalet sistemi ile toplum arasındaki ilişkinin değiştirilmesi için fırsat sağlar. Toplum, bir suç ve çatışma ile ilgili konuların çözülmesinde aktif bir rol alır. Bunu yaparken de, toplumun problem çözme ve enformel toplumsal denetim kapasiteleri ile toplum bireyleri arasında sosyal bağlılık güçlenir. Fakat toplumun içinde bulunduğu durumdan bağımsız olarak, onarıcı adalet süreçlerinin her zaman iyileştirici ve dönüştürücü etkilerinin olduğu söylenemez. Bazı örneklerde, katılımcı adalet programının olması mevcut toplumsal gerginlikleri, haksızlıkları ve eşitsizlikleri, güç farklılıklarını ve çeşitli şekillerdeki dışlanmayı, ayrımcılığı veya toplum dışına itilmeyi azaltacağı yerde arttırabilir. Yeni bir programı tasarlamada ve uygulamada bu olasılık dikkate alınmalıdır.

Onarıcı adalet uygulamalarına toplumu tam olarak dâhil etmeden önce düşünülmesi gereken konular vardır. Bu konular aşağıdakileri içermektedir:

- Toplumun hangi üyelerinin katılacağını ve onların onarıcı süreç üzerindeki etkilerini belirleyen toplum içindeki güç hiyerarşileri ve dinamikleri nelerdir?
- Onarıcı sürece katılacak olanları tanımlayan kurallar nelerdir?
- Toplumsal desteği harekete geçirmek ve toplum üyelerinin arabulucular, kolaylaştırıcılar ve danışmanlar olarak onarıcı adalet programlarına katılımını desteklemek için kullanılacak stratejiler nelerdir?
- Onarıcı adalet girişimlerine toplumsal katılımının potansiyel olumsuz etkilerini azaltabilecek hangi stratejiler geliştirilebilir?
- Toplum üyelerinin onarıcı adalet programlarına katılımları için hangi eğitim ve beceriler gereklidir?
- Özel eğitimi olmayan toplum sakinleri ne dereceye kadar onarıcı adalet uygulamalarına katılabilir?
- Hangi mevcut yapılar ve süreçler onarıcı adalet programlarının temelini oluşturabilir?

Bazı onarıcı adalet programlarında, problem çözümüne vatandaşın katılımı, bazı katılımcılara faile veya mağdura destek sağlamaları ve faile iş veya hizmet seçeneği sağlamaları için sorumluluk vererek teşvik edilebilir.

5. Onarıcı adalet müdahalelerinin dinamikleri

5.1 Onarıcı adalet sürecinde katılımcılar

Onarıcı adalet sürecinin çeşitli katılımcılarının çok farklı durumları ve motivasyonları vardır. Onarıcı adalet yaklaşımları farklı düzeylerde katılım sağlar. Bu durum yeni programların tasarımında veya mevcut onarıcı unsurları geliştirilebilecek ve güçlendirilebilecek geleneksel uygulamalarda göz önünde tutulmalıdır. Aşağıdaki şema onarıcı adalet yaklaşımlarında ana paydaşlar arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

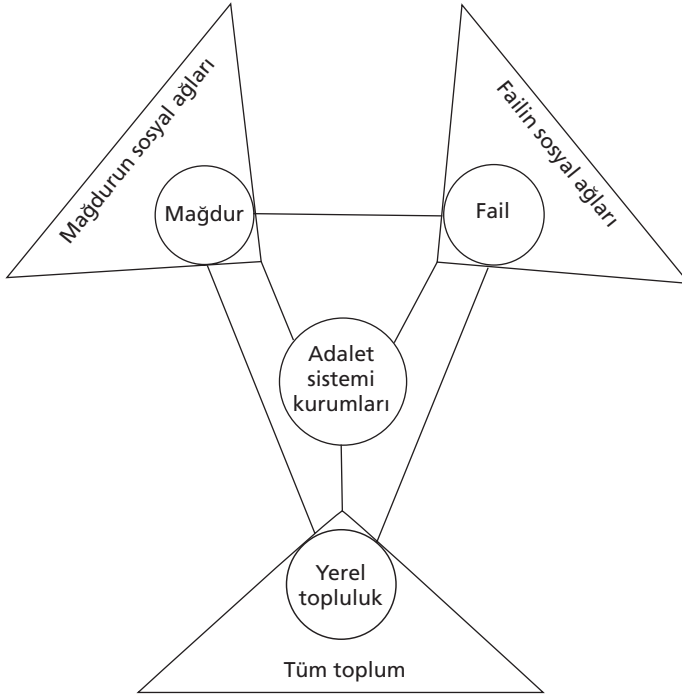
Aşağıdaki tartışmada, onarıcı adalet programının esas katılımcılarının rolleri incelenmektedir. Bazı onarıcı adalet modellerinde, programların faaliyet gösterdiği bağlamlara bağlı olarak, aşağıda tartışılan katılımcıların bazıları konuyla ilgili olmayabilir veya uygulamada bulunmayabilir. Bütün katılımcılar uygulamadaki rolleri ve diğer katılımcıların rolleri hakkında bilgilendirilmelidirler.

5.1.1 Suç mağdurları

Tüm onarıcı adalet süreçlerinde, mağdurun haklarının korunması ve tekrar mağduriyete uğramamasının sağlanması önemlidir. Bu durum, mağdurun faille karşılaşmasından önce mağdur ile ciddi bir ön hazırlığın yapılmasını gerektirebilir. Bu süreç haftalar, aylar veya failin hapsedilmesiyle sonuçlanan çok ciddi ceza davalarında yıllar alabilir. Görüşme ön-

cesi hazırlık, mağdurun duygusal ve psikolojik olarak faille diyaloga girmeye hazır olmasının güvence altına alınması için tasarlanmıştır. *Temel İlkeler*'de (paragraf 8) onarıcı adalet süreçlerinin, mağdurun özgür ve gönüllü rızasıyla olabileceğini ve uygulama sürecinde, mağdurun istediği zaman daha önce gösterdiği rızasından vazgeçebileceği belirtilmektedir.

Onarıcı adalet ilişkileri⁵¹

Çok ağır suçları içeren bazı davalar çok hassastır ve yüz yüze görüşmeden önce kapsamlı hazırlık gerektirir. Bu aşama belki de mağdurun tekrar mağdur olma riskinin en yüksek olduğu aşamadır. Geçmişte bazı davalarda, fail ve mağdur arasındaki onarıcı oturumun hazırlıkları yıllarca sürmüştür.

Uygulama sırasında ve sonrasında mağdurlara destek verilmesine mutlaka dikkat edilmelidir. Mağdurların hikâyelerini anlatmasına fırsat verilmelidir. Mağdurun tartışmadan çekilmesine veya faille mücadele etmesine neden olabilecek olan faille ilgili konular üzerinde orantısız bir biçimde odaklanmaktan kaçınılması için oturumlarda önce mağdurlara söz verilmesi gerekir. Örneğin; ceza belirtme çemberinde, mağdurun hikâyesinin anlatılması sadece mağdur açısından değil, fail

⁵¹ Kaynak, Marshall, 1999, s. 5.

ve destekleyenleri ve tüm toplum açısından önemlidir. Alternatif olarak, mağdur veya mağdurun bir yakını mağdur yerine konuşabilir. Mümkün olduğu ölçüde, mağdurlara aile üyeleri ve arkadaşları ve varsa mağdur destek merkezleri tarafından refakat edilmeli ve destek verilmelidir.

Birçok suçun herhangi bir mağdurunun olmadığı ve pek çok suçun da tüzel kişilere (örneğin, bir firma veya şirket, bir okul) karşı işlendiği unutulmamalıdır. Bazen onarıcı sürecin amaçları için, bir örgütü veya tüzel kişiliği bir kişinin temsil etmesi mümkün olabilir. Buna “vekil” mağdur denir. Cinayet suçuna gelince, mağdurun yakınları “mağdur” rolünü üstlenebilir.

Ayrıca, bazı mağdurların birtakım nedenlerden ötürü onarıcı sürece katılmak istemeyebileceği kabul edilmelidir. Mağdurlar onarıcı adalet sürecine katılmaya zorlanmamalı ve hukuki danışmanlığa erişim hakkından ve süreçten istedikleri zaman çekilme haklarından haberdar olmalıdırlar.

Çocuk mağdurları kapsayan davalarda çocukların korunmasına özen gösterilmeli ve rızalarının gerçekten gönüllü olmasına dikkat edilmelidir. Çocuk mağdurları veya diğer kırılgan grupları (örneğin, yasadışı göçmenler veya zihinsel engelliler) dâhil eden bazı onarıcı süreçlerde mağdur katılmaya davet edildiği süreci tamamen anlaması, bilgilendirilmiş rızasının alınması ve istediği zaman süreçten özgürce geri çekilebilmesini güvence altına alan bir hukuki danışmanlık sağlanır.

5.1.2 Failer

Bu konularda çalışanlar, geleneksel ceza adalet sisteminde, failerin kendi kararlarının ve eylemlerinin tüm sonuçlarıyla karşılaşmak zorunda kalmadıklarını belirtmektedir. Birçok yargı sisteminde bir fail birkaç cümle dahi söylemeden, yakalama, tutuklama, yargılama, hüküm verme ve belki de hapsedilmeyi içeren yargı sisteminin içinde tüm işlemlere tabi tutulabilmektedir. *Temel İlkeler* (paragraf 7) onarıcı süreçlerin faili suçlayacak yeterli kanıtın olduğu ve failin özgür ve gönüllü rızası olduğu zaman -ki bu rızadan süreç esnasında istediği zaman vazgeçebilir- kullanılması gerektiğini tavsiye etmektedir. Failerin de hukuki danışmanlık ve/veya bilgiye erişim hakları söz konusudur.

Failer için süreç, diğer tarafla anlaşmaya varılmasından çok sonra sona ermektedir. Varılan anlaşmanın bir parçası olarak taahhüt edilen vadin yerine getirilmesi belki de çok daha önemlidir. Bu aslında faileri doğrudan ilgilendiren kısımdır. Bu onların davranışlarının sorumluluğunu kabul ettiklerini ve davranışları için gerçek ve uygulanabilir şekilde sorumlu tutulmaya hazır olduklarını gösterdikleri yerdir.

5.1.3 Kolluk güçleri

Onarıcı süreçte kolluk güçlerinin rolü öngörülen onarıcı modelin türüne göre önemli ölçüde değişmektedir. Bazılarında kolluk güçlerinin hemen hemen hiç rolü yokken, diğerlerinde müdahaleye tam olarak katılırlar. Bazı olaylarda, kolluk güçleri kolaylaştırıcı ya da toplantı başkanı olabilirler ve katılımcılara toplumun görüşleriyle uyumlu kararlara ve çözümlere ulaşmaları için yardım edebilirler. Kolluk güçlerinin rolünün dengeli olmasına ve konuları gereği hukuken yerine getirmek zorunda oldukları görevlerinin onarıcı süreci tehlikeye atmamasına dikkat edilmelidir. Bununla beraber, bazı yargı sistemlerinde kolluk güçlerinin diğer sistemlere göre daha fazla takdir yetkisinin olduğunun belirtilmesi gerekir.

Kolluk güçlerinin onarıcı programlarda yer alması için uygun seçenekler şunlardır:

- Onarıcı programlara yönlendirme mercii görevi üstlenmek;
- Mağdurlara, faille ve diğer katılımcılara onarıcı adalet sürecini anlatmak;
- Toplum temelli süreçte katılımcıların arasında yer almak;
- Onarıcı adalet süreçlerinde kolaylaştırıcı görevi üstlenmek;
- Onarıcı adalet oturumları ve konferansları düzenlemek;
- Gündelik çalışmalarda çatışmaları ve anlaşmazlıkları çözerken onarıcı yaklaşımları kullanmak;
- Onarıcı anlaşmanın yerine getirilmesini gözlemlemek ve ihlalleri bildirmek.

Mevzuat, kolluk güçlerinin onarıcı polislik uygulamalarında daha geniş şekilde yer almasının çerçevesini, bu katılımın özel yapısının tam çıkmış olmasa da ortaya çıkmasını sağlayabilir. Örneğin Kanada'da, Gençlik Ceza Adaleti Kanunu kolluk güçlerinin onarıcı programlara ön ve yönlendirici merciler olarak katılımını arttırmış ve bu polis destekli onarıcı süreçlerde polisin orijinal rolü olan bir barışın koruyucusuna dönüşü simgelemektedir.

Kolluk güçleri tarafından onarıcı süreçlerin kullanımı genel olarak toplum temelli polisliği ve polis reformu için mantıklı bir adım oluşturabilir. Doğru koşullar altında bu, kolluk güçleri-toplum ilişkilerinin gelişimine katkıda bulunabilir. Kolluk güçlerinin onarıcı adalet programlarına katılmaları sırasında iletişim içerisinde olması, koruması ve hizmet etmesi gereken azınlıklarla yeni ilişkilere girmesi gibi konularda daha da önemlidir. Yeni katılımcı programlar kolluk güçlerinin hizmet etmesi gereken topluma doğrudan hesap verebilirliğinin bir biçimini teşvik edebilir. Kolluk güçleri toplumla işbirliği içerisinde bir ortaklığın sürdürülebilmesini desteklemek için onarıcı adalet ilkelerini uygulayabilir ve böylece suçu ve toplumsal düzensizliği engellemekte ve ona yanıt verme konusundaki çabaların da etkililiği ve verimliliği artırılabilir.

Toplum polisliği çerçevesinde, kolluk güçleri çeşitli onarıcı süreçleri programatik bir çerçeve dışında da kullanabilir. Örneğin, bir polis memuru okuldaki gençler arasındaki çatışmalarla ilgili olarak çatışan tarafları ve ebeveynlerini enformel bir oturumda toplayarak arabuluculuk yapabilir. Kolluk güçlerinin gündelik çalışmalarında onarıcı uygulamalar kullanma potansiyeli sadece kolluk görevlilerinin hayal gücü ve becerileriyle sınırlıdır. Ancak bu durum böylesi durumlarda nasıl hareket edeceklerine dair takdir hakkı verilmiş olması halinde söz konusudur. Genelde, eğer çatışma onarıcı araçlarla çözülmez ise polis memuru daha fazlasını yapma hakkını elinde bulundurmaktadır.

Bazı yargı sistemlerinde, örneğin Thames Valley Polis Kuvvetleri görevlileri faili ve mağduru, ailelerini ve destekçi kişileri ve mümkünse toplum üyelerini de kapsayan onarıcı konferanslar düzenlemek için eğitilmişlerdir.

Bazı durumlarda kolluk güçleri içinde varolan yolsuzluklar ve toplumun kolluk güçlerine karşı olan güvensizliği bu kurumun onarıcı adalet programlarına katılımını ciddi bir şekilde tehlikeye atar. Fakat onarıcı adalet, polisin görevini suiistimal ettiğinin iddia edildiği durumlarda da kullanılabilir.

5.1.4 Savcılar

Çoğu yargı sisteminde, savcılar onarıcı adalet programlarının işleyişinde önemli bir rol oynar ve mevzuat ve yönergelerin yokluğunda hangi davaların özellikle onarıcı sürece uygun olduğunun belirlenmesinde önemli ölçüde takdir hakkına sahiptirler. Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası hukuk sistemlerine sahip bazı ülkelerdeki onarıcı süreçlerin incelendiği güncel bir değerlendirme sonucunda savcılar onarıcı programların en ciddi koruyucuları olduğu ortaya çıkmıştır.⁵² Bu ülkelerde savcılar davaları onarıcı süreçlere yönlendirebilmektedir. Bu rol, bir dizi yargı sisteminde daha çok gerekli mevzuatın yürürlüğe girmesiyle ortaya çıkmıştır. Anglo-Sakson hukuk sistemine kovuşturma aşamasında onarıcı süreçlerin kullanımı savcının yetki alanındadır. Kıta Avrupası hukuk sisteminde ise bu aşamada yönlendirme genellikle hâkimlerin yetki alanına girmektedir. Çoğu yargı sistemi artık hem gençler hem de yetişkinler için savcılık aşamasında yönlendirme imkânı içermektedir.

Bir yargı sisteminde onarıcı süreçler oluşturmak için, savcıların işin en başından itibaren tartışmalara katılmaları ve ayrıca savcılar onarıcı adalet ilkelerini anlamaları ve bu seçeneği reşit olmayan ve reşit olanlar için kullanmanın potansiyel avantajlarını da değerlendirmeleri için eğitim ve bilgi sağlanması gerekmektedir.

⁵² Miers, D., 2001.

5.1.5 Savunma avukatları

Savunma avukatları failerin onarıcı adalet programlarına yönlendirilmesinin potansiyel kaynaklarıdır. Bu yönlendirmeler çatışmaların hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmasını sağlamakta ve mahkeme önüne gelecek olan davaların birikmesini önlemede yardımcı olabilmektedir. Savunma avukatları failere onarıcı adalet sürecine katılmanın potansiyel yararlarını anlatmakta önemli bir rol oynarlar. Failin haklarının korunması ve temyiz yollarının kullanılmasının güvence altına alınmasında yardımcı olabilirler. Genç failerin davalarında onların onarıcı adalet sürecine katılma kararlarının bilgilendirilmiş ve özgürce karar verilmiş olmasını sağlamakta da önemli bir rol oynayabilirler.

5.1.6 Mahkemeler

Hâkimler de onarıcı adalet süreçlerinin potansiyel başarısında önemli rol oynamaktadırlar. Fakat hâkimler onarıcı programlarda ilgilerinin, katılımlarının ve bunlara olan desteklerinin sağlanmasında en zorlu grupturlar. Hâkimlerin hukuk eğitimi her zaman onarıcı adalet ilkeleri ve süreçleri ile karşılaşmalarını sağlamamaktadır. Bu konuda daha fazla eğitim almayı ve doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli onarıcı adalet yaklaşımlarına katılmayı hoşgörüle karşılayacaklardır.

Hâkimlerin onarıcı adalet süreçlerine katılımları öngörülen programa göre oldukça değişmektedir. Örneğin ceza belirtme çemberinde yargıç davanın görülmesinde, düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli bir rol oynarken, diğer durumlarda, örneğin mağdur-fail arabuluculuk programlarında, hâkim sadece bir yönlendirme kaynağıdır. Hem Anglo-Sakson hukuk sisteminde hem de Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde, yargı organı mensupları davaları onarıcı forumlara yönlendirmede, onarıcı sürece katılmada ve/veya varılan anlaşmaları izlemede önemli rol oynamaktadırlar. Failin suçluluğunu kabul ettiği veya suçlu bulunduğu durumlarda bile, hâkim hükmün verilmesini onarıcı sürecin sonucuna kadar bekletebilir. Anglo-Sakson hukuk sisteminde, bu durumun dikkate alınmasının bir yolu hüküm öncesinde bir raporun hazırlanmasıdır. Eğer, yargıca göre, uygun bir anlaşmaya varıldıysa, başka bir adım atılmasına gerek yoktur veya anlaşma faille ilgili verilen hükmün içine dâhil edilir.

5.1.7 Ceza infaz sistemi görevlileri

Her ne kadar onarıcı adalet süreçleri ceza adalet sistemi içerisinde öncelikle soruşturma, kovuşturma ve hükmün verilmesi öncesi aşamalarda işlese de, son yıllarda bu uygulamaların cezanın infazında ve failin hükmedilen cezasının uygulanmasının değişik aşamalarındaki kullanımında artış olmuştur. Onarıcı adalet süreci, mağdur-fail arabuluculuğu da dâhil olmak üzere, denetimli serbestlik altında veya toplum içinde

başka tür denetim altında olan failer için kullanılabilir. Buna ek olarak, onarıcı süreçler, uygun olduğu durumlarda, tutuklu bulunan faillere gerçekleştirdikleri suçların mağdurlarıyla ve/veya mağdurların aileleriyle görüşürmede bir fırsat sağlanması amacıyla kullanılabilir. Onarıcı süreçlerin kullanımı, şartlı tahliye aşamasına kadar uzanabilir. Şartlı tahliye kurulları, salıverme kararının alınmasında failin onarıcı sürece katılımını olumlu bir faktör olarak göz önünde tutabilirler. Şartlı tahliye görevlileri arabuluculuğu şartlı tahliyenin koşullarının bir parçası olarak görebilirler veya faileri onarıcı programa yönlendirebilirler. Bazı ülkelerde, Adalet Bakanlıkları, mağdurların hapisane yönetiminde yer almasına yönelik bir politika benimsemişlerdir. Belçika’da, bu her hapishaneye bir onarıcı süreç danışmanı atanarak başarılmıştır.

Onarıcı süreçler, ceza infaz kurumlarında kalanların farklılıklarını barışçıl yollarla çözme ve çatışma çözümü için alternatif yollar yaratma da dâhil olmak üzere bu kurumların içindeki yaşamın olumsuz niteliklerini azaltmaya yarar.

5.1.8 Toplum üyeleri

Birçok onarıcı adalet yaklaşımı, çatışmaların çözümü ve failer ile kimi zaman da diğer tarafların uymayı taahhüt ettiği anlaşmaların yapılması için toplum üyelerinin geniş bir rol üstlenmelerini sağlar. “Toplumun katılımı oldukça bireysel işbirliği durumlarını veya güçlü veya ulusal bir lobiyi ortaya çıkarabilir” denilmektedir.⁵³ Değişik onarıcı adalet yaklaşımlarında toplumsal katılımın doğasında ve kapsamında oldukça farklılık vardır. Örneğin, mağdur-fail arabuluculuğunda (MFA) toplum bu süreçte yer alamaz ve süreç bir arabulucu, fail ve mağduru içerir. Öte yandan, ceza belirtme çemberinde süreç, mahallenin, köyün ve yerli grubun tüm bireylerine açıktır.

Toplumun pek çok bireyi ilk başta, onarıcı adalet süreçlerini suç önleme açısından geleneksel ceza adalet sisteminden ve bu sistemin cezaya dayalı yapısından daha yumuşak ve daha az etkili bulur. Yenilikçi bir program, özellikle daha ciddi bir suç söz konusu olduğunda, failin “hafif” bir şekilde kurtulmasına izin verir nitelikteymiş gibi görülebilir. Bu yüzden onarıcı adalet ilkeleri ve uygulamaları ve toplum üyelerinin oynayabilecekleri potansiyel rolleri topluma öğretmek için malzemeler geliştirilmesi ve girişimlerin tasarlanması her zaman çok önemlidir.

5.1.9 Kolaylaştırıcılar

Onarıcı adalet müdahalelerinin başarıya ulaşmasını sağlamak için arabulucu veya kolaylaştırıcının rolünün önemi ne kadar vurgulansa azdır. Kolaylaştırıcılardan beklenen temel beceriler şunlardır:

⁵³ Faget, 2000, s. 43.

- Taraflar arası özgür ve güvenli iletişimi sağlayacak bir ortamı oluşturma becerisi;
- İletişim becerileri (genellikle azınlık grupların üyeleri farklı bir dil konuştukları durumda özel dil becerileri dâhil);
- Aktif dinleme becerileri;
- Duygusal yoğunluk yaşayan insanları idare etme ve onlara yardım etme becerisi;
- Zor konuları konuşma ve dinleme konusunda taraflara yardım etme becerisi;
- Katılımcıların çıkarlarını/güçlerini dengeleme becerisi;
- Destek verme ve empati kurma becerisi.

5.2 Onarıcı adalet programlarındaki uygulama çeşitleri

Onarıcı süreç içerisinde çeşitli katılımcılar arasındaki etkileşimlerin yapısı ve gereken kolaylaştırmanın türü uygulanan programın türüne göre farklılık gösterir. Aşağıdaki şekilde onarıcı adalet sürecinin parçası olarak farklı programlarla teşvik edilen diyalog türleri gösterilmektedir.

5.3 Dikkat edilmesi gereken hususlar

Onarıcı uygulamaların da riskleri, kusurları ve zorlukları vardır. Bu süreçler içindeki bazı riskler ve tehlikeler deneyim ve değerlendirme yoluyla ortaya konulmuştur. Aşağıdakilerle sınırlı olmamakla beraber bazı örnekler şunlardır:

Mağdurların bakış açısından

- Mağduru birçok gereksiz, travmatik veya rahatsız edici toplantıya katılma yükü altına sokma tehlikesi vardır.
- Özellikle insanların birbirleriyle yakın ilişki içinde olduğu küçük topluluklarda, bazı mağdurların istemedikleri halde sürece katılmaya zorlanmaları riski vardır.
- Onarıcı süreçte mağdurun güvenliğinin sağlanmasındaki zorluklar.
- Gerekli olduğu durumlarda sürecin gizliliğini güvence altına almadaki zorluklar.
- Mağdurun tekrar mağdur olmasını önlemek. Bazı suç mağdurlarının onarıcı adalet sürecine katıldıktan sonra tekrar suça maruz kalacakları korkusunu artarak hissettikleri söylenmektedir.

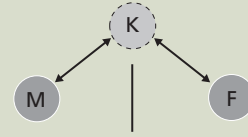
Onarıcı süreç grupları⁵⁴

1. Dolaylı diyalog

Mağdur ve fail dolaylı olarak iletişim kurar (mekik diplomasisi, mektuplar, videolar, vb.)

Süreçten ziyade anlaşma güdümlüdür

Örnekler: Avrupa'daki bazı MFA programları, ciddi şiddet içeren suçlardaki mağdur ve fail diyaloguna yardım eden programlar, şahsi diyalogun mümkün olmadığı ciddi güç dengesizliğinin olduğu durumlar

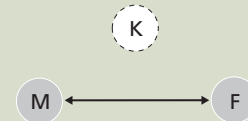

2. Mağdurlar ve failer arasında kolaylaştırılmış diyalog

Mağdurlar ve failer arasında diyalog

Kolaylaştırıcı güvenli bir ortam yaratır, tarafları hazırlar ve anlaşmayı yazar

Örnekler: MFA

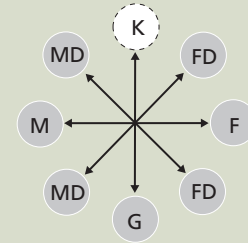

3. Mağdurlar, failer, destekçiler ve ceza adalet sistemi görevlileri arasında kolaylaştırılmış diyalog

Mağdurun ve failin destekçilerini içermek için diyalog genişletilir, ceza adalet sistemi görevlileri de katılabilirler

Tartışma belirli olaydan mağdurların ve failerin temel konularına ulaşacak şekilde genişleyebilir

Örnek: Aile grup konferansları; toplum konferansları

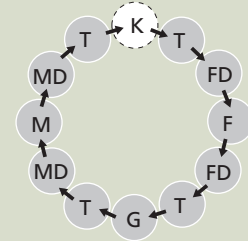

4. Mağdurlar, failer, destekçiler, ceza adalet sistemi görevlileri ve toplum üyeleri arasında kolaylaştırılmış diyalog

Toplum üyelerini içermek için diyalog genişletilir (katılımcıların birbirini tanıyıp tanınamaları önemli değildir)

Tartışma belirli olaydan ve mağdurların ve/veya failerin temel konularından toplumsal konulara da genişleyebilir

Örnekler: Bazı ceza belirtme çemberleri ve barış sağlama çemberleri

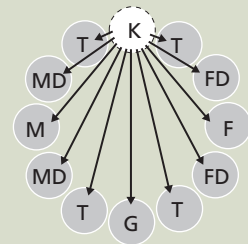
5. Mağdurlar, failer ve diğer taraflar arasında güdümlü diyalog

Bu yukarıda belirtilen yöntemlerin yerine ya da belli bir süreç içinde kullanılan birkaç yöntemden biri olarak yukarıda yer alan üç modelden birinde yer alabilir.

En azından mağdur ve fail mevcuttur ve diğerleri de yer alabilir.

Kolaylaştırıcının görevi kolaylaştırıcılıktan daha çok yol gösterici ve anlaşma sağlama-yaya yönelik olarak değişir.

Örnekler: MFA veya bir hukuki uyumsuzluk durumunda kolaylaştırıcılık söz konusu ise konferans usulü, bazı ceza belirtme çemberleri ve barış sağlama çemberleri

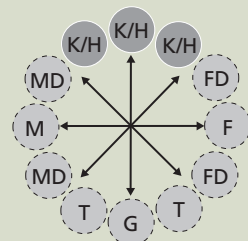

6. Mağdurlar, failer ve diğer taraflar arasında hakemle gerçekleşen diyalog

En azından mağdur ve fail mevcuttur, diğer taraflar da yer alabilir.

Kolaylaştırıcı(lar) taraflar arası konuşmaları organize eder, fakat sonuçta kolaylaştırıcı(lar) karar verir.

Örnekler: Bazı onarıcı komiteler; yerli grupların bazı geleneksel veya örf ve âdete dayanan uygulamaları

⁵⁴ Kaynak, Johnson ve Van Ness, 2006.

- Mağdura sağlanan desteğin faillere sağlananla orantısız olduğu şeklinde bir algılama oluşabilir.
- Mağdurlar taahhüdünü yerine getirmeyen veya anlaşmaya uymayan failer için öngörülen yaptırımların yetersiz olduğunu düşünebilirler. Mağdurlar ayrıca failin varılan anlaşmanın gereklerini yerine getirmedeğini söylememeye zorlanabilirler.

Failin bakış açısından

- Failin utandırılma potansiyeli (örneğin, yeniden entegrasyonu engelleyecek biçimde).
- Failin müzakere sonucu varılan anlaşmanın gereklerini yerine getirmemesinin sonuçları.
- Failerin onarıcı uygulamayı ceza adalet sisteminden bir “kaçış” olarak görmeleri.
- Geleneksel ceza adalet sisteminin daha sert yaptırımlarından kurtulmak için faile onarıcı uygulamaya katılması yolunda yapılan üstü kapalı baskı.
- Yargılamaya ilişkin usuli güvencelerin yeterince sağlanmaması olasılığı ve intikamcı/merhametli mağdurlar sorunu.

Onarıcı oturuma ilişkin olası kaygılar

- Oturumun/sürecin bir veya birkaç katılımcının yönetimi altında olma olasılığı.
- Failden intikam amacıyla isteklerde bulunan mağdur tarafından toplantının yönetilme potansiyeli.
- Onarıcı sürece katılımı uygun olmayan kişilerin dâhil edilmesi.
- Oturumun fail tarafından manipüle edilmesi.
- Failin diğer katılımcılara karşı tehditkâr davranışları.
- Güç dengesizlikleri. *Temel İlkeler'* de belirtildiği gibi, onarıcı süreçlerin, süreç içinde bir tarafın dezavantajlı durumda olmasına yol açabilecek, mağdur ve fail arasındaki güç dengesizliklerinin etkilerini dikkate alması gereklidir. Gözönünde tutulması gereken eşitsizlikler arasında kültürel farklılıklar, yaş, entelektüel donanım, ırksal, etnik veya kültürel faktörler veya bireyin onarıcı adalet sürecine eşit bir şekilde katılımını tehlikeye düşüren diğer nitelikler yer almaktadır. Bu tarz güç dengesizlikleri, daha önce belirtildiği gibi, davaların onarıcı adalet sürecine yönlendirilmesinde dikkate alınmak zorundadır.

Sistemin bakış açısından

- Ceza adaleti ağının genişletilmesi. Bu onarıcı adaletin ceza adalet sistemine başka türlü dâhil olmayacak insanları dâhil etme potansi-

yeline işarete eder. Onarıcı süreçlerin kullanımını yaygınlaştırmaya, ki bu istenilen amaçtır, suç ağını genişleterek ve belirli kişileri gereksiz yere damgalama potansiyelini arttırarak ulaşılmamalıdır. Bir diğer konu da “ağı genişletme etkisi”nin azınlık grupların üyeleri, kırılgan veya dışlanmış bireylerin zararına olmasıdır.

- Sürecin ceza adalet sistemi görevlilerinin hâkimiyetinde olması ve onarıcı adalet yaklaşımının potansiyel faydalarının etkisizleştirilmesi.
- Onarıcı sürecin rutin hale gelmesi ve bürokratikleşmesi. Bu mağdurların, failerin ve toplumun ihtiyaçlarına uygun onarıcı süreçlerin uyarlanabilme kapasitesini azaltabilir.
- Uygun olmayan davaların onarıcı programa yönlendirilmesi.
- Onarıcı adalet süreçlerinin yönlendirilmesi, değerlendirilmesi ve kolaylaştırılmasında önemli rol oynayan yetersiz eğitim almış kişilerin olması.
- Yargılamaya ilişkin usuli güvencelerin yokluğu. Çoğu onarıcı adalet sürecinin avukatların olmaması ve kanıt kurallarının daha gevşek olması gibi özellikleri de içeren enformel doğası, katılımcıların insan haklarının ve medeni haklarının çiğnenmesiyle sonuçlanabileceğine dair endişeler söz konusudur.
- Onarıcı adalet programlarının potansiyel etkisinin abartılması. Onarıcı süreçlerin, ceza adalet sisteminin suç oluşturan davranışlara karşı yanıtının bir parçası haline getirilmesi için, bu yaklaşımın potansiyelinin gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi ve ayrıca mevcut kaynakların verebileceğinden daha ötesinde beklentiler içine girilmemesi önemlidir.
- Geleneksel ceza adalet sisteminin denetimle ilgili yükünün ya da genel iş yükünün artması.
- Failin rehabilitasyonuna katkıda bulunamama.

Toplumun bakış açısından

- Bazı yargı sistemlerinde, toplumla iktidarın paylaşımın ne derece kısıtlanacağı ve toplum üyelerini davaların çözümüne dâhil ederek kanunların çiğnenip çiğnenmediği gibi gerilimler söz konusudur
- Onarıcı süreçlerin toplumları “onarır” ve “iyileştirir” imkânı.
- Onarıcı süreçlerde toplumun katılımının harekete geçirilmesindeki ve bunun sürdürülmesindeki zorluklar.
- Bazı toplumların onarıcı uygulamaya katılma gücü olmayabilir.
- Onarıcı program yanlış bir bağlamda, toplum içindeki güç dengesizliklerini ve gerilimleri kötüleştirir.

5.4 Potansiyel tehlikelerin ele alınması

Onarıcı adalet programlarını geliştirenler ve yönetenler çeşitli önlemlerle yukarıda belirtilen bazı sorunları hafifletebilir ve onarıcı adaletin belirgin potansiyel tehlikelerinden kaçınabilirler. Genel olarak, programlar bu uyarılar ve kısıtlamalarla ilgili etkili stratejiler bulmuştur.

Güç dengesizliği konusu aile içi şiddet ve cinsel şiddet davalarında özellikle önemlidir. Kolaylaştırıcılar, mağdurun onarıcı süreç öncesinde, sırasında ve sonrasında failer tarafından olası yönlendirilme ve korkutulma çabalarının farkında olmalıdırlar. Aksi takdirde, tekrar mağdur olma olasılığı yüksektir. Bu durum, kolaylaştırıcıların sadece onarıcı adaletin ilkeleri ve uygulaması hakkında değil şiddetin, baskının ve gücün dinamikleri hakkında da kapsamlı bir eğitim almasını gerektirir. Bunun yanı sıra, kolaylaştırıcılar onarıcı görüşmenin dinamiklerinin pozitif olarak kalmasının, tehdit edici olmamasının ve tartışma sırasında bir dengenin korunmasının güvence altına alınması konusunda da eğitilmelidir.

Onarıcı süreçler geleneksel ceza adaleti uygulamalarının ve örf ve adet hukukunun onarıcı özellikleri üzerine inşa edilirken, kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere mağdur olma potansiyeli taşıyan grupların haklarına ve çıkarlarına özel ilgi gösterilmelidir.

Potansiyel güç dengesizlikleri ve mağdurun tekrar mağdur olma olasılığı, kolaylaştırıcının mağdurun ve fail ile birlikte gerçekleştirilecek onarıcı görüşmeden önce yapacağı geniş kapsamlı hazırlık çalışmasıyla azaltılabilir. Failin ve mağdurun ihtiyaçlarına yönelik çalışmalarda her zaman bir denge gözetilmelidir. Ayrıca, ceza belirtme çemberi gibi programlarda, toplumun ihtiyaçları da göz önünde tutulmalıdır.

Bunların ve diğer risklerin yönetiminde onarıcı süreçlerin katılımcılarının belirlenmesine ve görüşmelerin hazırlanması ile organizasyonuna özel ilgi gösterilmesi önemlidir. Bu oturuma katılmaya davet edilen insanların sayısına ve kimliklerine dikkat edilmesini ve mağdurun, failin ve diğer katılımcıların güvenliğinin sağlanmasını içerir.

Ayrıca, mağdurları ve/veya faileri içeren onarıcı forumları gerçekleştiren ve kolaylaştıran kişilerin, katılımcıların duygusal ve psikolojik durumlarıyla ilgili olarak üstlendikleri sorumluluğun bilincinde olmaları gerekir. Bu kişiler katılımcıların bu karşılaşma sırasında endişeye kapıldıkları veya strese girdikleri durumları fark edip gerek duyulduğu zamanlarda oturumu durduracak veya katılımcıları yardım alabilmeleri amacıyla çeşitli merkezlere yönlendirebilecek düzeyde eğitim almış olmalıdır.

Onarıcı adalet programları için ölçütler

Bir onarıcı programın amacına ulaşması şu koşullarda mümkündür:

- Mağdurun katılımı merkezde tutulduğunda
- Bütün katılımcılar için hazırlık yapıldığında ve güvenlik sağlandığında
- Katılan insanlar arasındaki diyalogu kolaylaştırdığında
- Sorumluluklarla beraber yeniden entegrasyon için çalıştığında
- Onarım ve yeniden entegrasyon için yeterli kaynak sağlandığında
- Suça yönlendiren sistemli baskıları ele aldığıda

Kaynak: Sharp, 1998, s. 39

6. Programın yürütülmesi

6.1 Bir programın başarıyla yürütülmesi için gerekli şartlar

Anglo-Sakson hukuk sistemi veya Kıta Avrupası hukuk sisteminin geçerli olduğu bir dizi ülkede onarıcı adalet programları hakkında yakın zamanda yapılan bir incelemeye⁵⁵ göre onarıcı adalet programlarının başarıyla işlediği bir takım tanımlanabilir özellikleri bulunan ortamlar vardır. Onarıcı süreç için kolaylaştırıcı bir ortamın varlığı için şu özellikler gerekebilir:

- Reform için güçlü ve sürdürülebilir bir güdü;
- Harekete geçilmesi için baskı yapan gruplar arasında ortak bir ideoloji;
- Birbirini izleyen hükümetlerin açık görüşlülüğü ve siyasi iradesi;
- Seçilen müdahalelerin formülasyonunda ve yürütülmesinde pratik detaylara dikkat edilmesi;
- İlgili tüm kurumların ortak ve devamlı çabası;
- En başından itibaren güvenilir araştırmalara güvenilmesi;
- Sağlam mali düzenleme ve destek;
- Kapsayıcılık;
- Sorumlu bir koordinatör kurum tarafından denetim.

⁵⁵ Miers, 2001, s. 80.

Çoğu programın, özellikle ceza adalet sistemi bağlamında karar almayı yetkili olanlarının, ceza adalet sistemi için geliştirilmiş usuller, önlemler ve değerler çerçevesi içinde işlemesi gerekir.⁵⁶ Bu davaların uygunluğu, uygun yönlendirmelerin teşvik edilmesi veya gizlilik, gönüllü katılım ve bilgilendirilmiş rızanın çeşitli durumlarda ne anlama geldiği hakkında uzun uzun düşünülmesi anlamına gelmektedir.

6.2 Kolluk güçleri, savcılık ve mahkemelerin takdir yetkisinin kullanımı

Birçok iyi tasarlanmış onarıcı adalet programı ceza adalet sisteminden yeterli ölçüde yönlendirme almayı başaramadığı için potansiyellerine uygun olarak uygulanamamakta ve marjinal olarak kalmaktadır. Aslında, tam olarak bu nedenden ötürü bazı programlar tamamen yürürlükten kaldırılmış veya bütünüyle yeniden yapılandırılmıştır. Yönlendirmelerin sağlanması konusunda başarıya ulaşmak, tüm onarıcı adalet projelerinin “Aşıl topuğu”dur.⁵⁷ Bunun nedeni, ceza adalet sisteminin çeşitli unsurlarının sahip olduğu takdir yetkisinin anahtar rolünün, programın yandaşlarınca dikkate alınmamış olmasıdır.

Birçok ülkede, savcılıklar onarıcı adalet programlarına yönlendirmelerin ana kaynağıdır. Fakat savcıların kovuşturma kararlarıyla ilgili takdir yetkisi yasal sistemler içinde değişiklik göstermektedir. Bu da savcının dava açma kararının mecburiyetini ortaya çıkaran ve takdir yetkisini azaltan kanunilik ilkesine (soruşturma zorunluluğu) mi yoksa bir dereceye kadar takdire bağlı olarak karar verilmesine izin veren fırsat ilkesine göre mi alındığı ile ilgilidir. Kanunilik ilkesi bazı davaların ceza adalet sistemi dışına yönlendirilmesini her zaman imkânsız hale getirmemektedir. Fakat bir yasal düzenlemenin yokluğunda, davanın bir mahkemeye ulaşmasından önce onarıcı adalet programına yönlendirilmesi bazen kolay değildir.

Tayland’da, onarıcı adalet uygulamalarının gençlere yönelik adalet sistemine girişine, gençlik eğitim merkezinin yöneticisinin vereceği tavsiye üzerine savcının iddianame hazırlamasından vazgeçmesini mümkün kılan Gençlik Usul Yasası içinde bir madde izin vermiştir. Fakat bu madde, Gençlik Gözlem ve Koruma Dairesi onarıcı sürece dayanan bir sistem dışı yönlendirme programı ortaya koyana kadar hiç kullanılmamıştır. Bu sebeple ilk olarak Aile Grubu ve Toplum Konferansı ortaya çıkmıştır.⁵⁸

Programlar genellikle “biz yaparsak onlar gelir” şeklindeki yanlış varsayım üzerine inşa edilmektedir. Fakat programların başarılı olması için hem güçlü ve açık yönlendirme mekanizmaları ve usulleri geliştire-

⁵⁶ Shapland, vd., 2004, s. 55.

⁵⁷ Shapland, vd., 2004, s. 49.

⁵⁸ Kittayarak, 2005.

Onarıcı adalet sürecine uygunluk kontrol listesi

Bir davanın onarıcı adalet sürecine uygun olup olmadığını belirlenmesi tarafların içinde bulunduğu risklerin değerlendirilmesini gerektirir. Böyle bir değerlendirme geleneksel ceza adalet sisteminde kullanılan faktörlerden başkalarını da içerir. Sorulması gereken sorular şunları içermektedir:

- Program genç ve/veya yetişkinler için uygun mu?
- Suç ne kadar ağır?
- Suçun işlenmesinde ağırlaştırıcı faktörler mevcut mu?
- Failin suçtan önceki adli sicil kaydı nasıl?
- Fail sürece katılmaya nasıl bakıyor? (Katılmaya rıza gösteriyor mu?)
- Failin zihinsel ve duygusal durumu nasıl ve bilişsel becerileri nelerdir?
- Yakın geçmişte tehditle (veya gözdağının farklı biçimleri ile) karşılaşıldı mı?
- Fail bir suç örgütünün parçası mı?
- Failin mağdurla bir ilişkisi var mı? Varsa nasıl?
- Mağdur bir birey mi yoksa tüzel kişi mi?
- Birden çok mağdur var mı? Varsa hepsi sürece katılmak istiyor mu?
- Mağdur bir yetişkin mi yoksa çocuk mu?
- Mağdur sürece katılmaya nasıl bakıyor? Rıza gösteriyor mu?
- Mağdurun zihinsel durumu nasıl ve bilişsel becerileri nelerdir?
- Mağdurun tekrar mağdur olma riski var mı?
- Faili veya mağduru süreç sırasında desteklemek üzere herhangi birileri tespit edilmiş mi?
- Mağdur ve/veya fail daha önce onarıcı bir sürece katılmış mı? Katıldılarsa, sürecin sonucu nedir?
- Fail suçunu kabul ediyor (en azından inkâr etmiyor) mu?
- Suçla ilgili gerçekler konusunda hala uyumsuzluk var mı?
- Mağdurun/Mağdurların kayıpları veya zararları ile ilgili belgelendirme var mı?

rikmeli hem de kolluk görevlileri ve ceza adalet sistemi görevlileri arasında onarıcı sürece davaların yönlendirilmesi esnasında takdir yetkilerinin nasıl ve ne zaman kullanılacağına dair açık bir ortak anlayış bulunmasına dikkat edilmelidir. Yeni bir program tasarlarırken, bu yönlendirme kararlarından nihai olarak sorumlu olan ceza adalet sistemi görevlilerinin meşru görülebilecek endişelerine ve bunların mağdurlar ve toplum tarafından nasıl algılandığına ciddi olarak özen gösterilmelidir. İdeal olanı, bu görevlilerin programın geliştirilmesine ve yönlendirme ölçütlerinin ve usullerinin belirlenmesine katılmaları ve böylece programı ve programın gelecekteki başarısını sahiplenmeleridir.

Şüphesiz, katılımcıların dâhil olmak için öncelikle rıza göstermeleri gereken bir programa bireylerin yönlendirilmesini zorunlu hale getirmeye çalışmak görevliler için bazı pratik güçlükler oluşturmaktadır. Bazı ülkeler, belli görevliler için ceza adalet sürecinin belirli bir noktasında bir davanın onarıcı programa yönlendirilmesi değerlendirmesini zorunlu kılarak takdire bağlı yönlendirmeleri desteklemekte ve sayısını arttırmaktadırlar. Bu uygulamada yardımcı nitelikte olabilir fakat açık yönlendirme yönergelerinin, usullerinin ve ölçütlerinin yerine geçme anlamında yeterli olamaz.

Uzun vadede yönlendirmeleri destekleyen bir diğer yol da programa yapılan yönlendirmeler sonucunda, her zaman yönlendirmeden sorumlu olan kişi veya kurumla iletişime geçilmesinin ve zamanında geri bildirimler sağlanmasının güvence altına alınmasıdır. Bu iletişim yönlendirilen davaların sonuçları hakkında bilgiyi, bir davanın başarılı bir şekilde ilerleyememesinin nedenlerini, varılan anlaşmaların koşullarını, mağdurların süreç hakkındaki ifadelerini (sadece olumlu olanları değil) ve anlaşmaya uyulup uyulmadığını içermelidir.

Son olarak, yönlendiren kurumlarda yer alan görevliler kimi zaman sürece katılmaları veya sürecin bir parçası haline gelmeleri için davet edilirler. Bu kişilere ayrıca, daha çok davayı programa yönlendirme konusunda kendilerini daha rahat hissettirmeleri için dönemsel istatistikler, analitik raporlar ve program değerlendirme sonuçları gönderilebilir. Kısacası, programdan sorumlu olan yöneticiler veya kurumlar yönlendirmeler için bağlı oldukları kolluk güçleri ve ceza adalet sistemi görevlileri ile olan ilişkilerini dikkatlice geliştirmek zorundadırlar.

6.3 Bir programa uygun yönlendirmelerin teşvik edilmesi

Yönlendirilecek davaların seçilmesinden sorumlu olan tarafa göre onarıcı programlar farklılık göstermektedirler. Onarıcı adalet programlarına yönlendirmeler kolluk güçleri, savcılık, ceza infaz sistemi görevlileri, sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal kaynaklardan gelebilir.

Birçok yargı sisteminde, davaları yönlendirme kuralları mevzuatta belirtilirken, diğerlerinde yönlendirme süreci politikayla veya anlaşmalarla ortaya konur. Mağdura ve faile onarıcı adalet programına katılmaları için yapılan teklifin şekli bu teklifin, kolluk güçleri, programa aşına olan bir polis memuru, bir hukuki danışman, bir mağdurlarla ilgili hizmet veren bir kurum görevlisi veya toplumun saygı duyulan bir üyesi tarafından yapılmasına bağlı olarak çok önemlidir.

Herhangi bir onarıcı adalet programının başarısı büyük ölçüde uygun yönlendirme yapılmasına bağlıdır ve yönlendirme süreci ceza adalet sistemi görevlilerinin uygun davaları onarıcı programa yönlendirmelerini teşvik etmek için süren danışmanlık toplantılarıyla, iletişim kampanyalarıyla ve kurum dosyalarının aktif şekilde araştırılmasıyla geliştirilmelidir.

Temel İlkeler (paragraf 7 ve 9) ceza adalet sistemi içerisinde bir yönlendirme uygulaması tasarlanmanın üç ana ölçütünü şöyle tanımlar:

- Yeterli kanıt: Yönlendirme sadece faili itham etmek için elde yeterli kanıt olduğunda yapılmalıdır;
- Rıza: Yönlendirme hem mağdurun hem de failin özgür ve gönüllü rızasına dayalı olarak yapılmalıdır. Bununla beraber ilk yönlendirme sırasında, iki tarafın rızası varlığı belirlenmemiş olabilir ve rızanın alınması daha fazla ilerlemeden önce bir ön koşul haline gelir.
- Güç dengesizliği ve kültürel farklılıklar: Güç dengesizliğine yol açan farklılıklar ve taraflar arasındaki kültürel farklılıklar bir davayı onarıcı sürece yönlendirirken göz önünde tutulmalıdır. Yönlendirmenin potansiyel güç dengesizliğine rağmen yapıldığı durumlarda, bu olgu program kolaylaştırıcısının dikkatine sunulmalı ve onarıcı süreç içinde dikkate alınmalıdır. Yönlendirme ölçütleri, usulleri ve çeşitleri, yönlendirme karardan sorumlu olan kişilerce bu faktörlerin incelenmesini kolaylaştırılacak şekilde tasarlanmalıdır. Bazı davalarda, yönlendiren kurum gerekli özeni göstermek ve toplum temelli sürece yönlendirmenin mağduru veya faili, mağdur hale gelme veya göz korkutma riski ile karşı karşıya bırakmayacağını ortaya konulmasıyla yükümlü olabilir.

Kötü yönlendirme mekanizmaları ve düşük yönlendirme oranları, onarıcı adalet programlarının kötü performansından veya başarısızlığından sorumludur. Biraz önce belirtildiği gibi program yöneticilerince, toplumdan ve ceza adalet sisteminin farklı düzeydeki kurumlarından etkili yönlendirmeler gelmesinin sağlanması için değişik yollar vardır.

Kurumlar arasında, tercihen program başlamadan önce ya da programın tasarımı sırasında, özel protokoller imzalanabilir. Bu protokoller yönlendirme için davaların seçimine yol gösterebilirler ve programa uygunluk ölçütlerini belirleyebilirler. Çeşitli durumlarda, örneğin taraflardan birinin rızası alınmadığında, bir anlaşmaya varılmadığında,

tarafından biri süreçten çekilmek istediğinde ya da fail anlaşmanın şartlarına uymadığında izlenecek olan usulleri de tanımlayabilirler. Ayrıca, suç mağdurları belli tip failerle olan oturlara katılmayı reddederek fiili bir engelleyici olarak da davranabilir.

Tecrübeler gösteriyor ki, potansiyel davaların ve katılımcıların belirlenmesini kolaylaştırmak için ceza adalet sistemi kurumlarıyla veri paylaşılmasına yönelik protokollerin geliştirilmesi çok önemlidir. Özellikle konu çocuklar ve gençler olduğunda, mağdur ve fail ile ilgili detayların gizli kalmasıyla ilgili sorunlar söz konusudur. Bu durum, programın başarısını, yönlendirmelerin sıklığını ve kurumlar arasındaki işbirliğinin kalitesini engelleyebilir.⁵⁹ Bu konular program geliştirilirken ve kurumlar arası anlaşmalar müzakere edilirken mümkün olduğunca açığa kavuşturulmalıdır.⁶⁰

Aynı tipteki onarıcı süreçler için seçim ölçütleri farklı yargı sistemlerinde değişiklik gösterebilir. Örneğin, MFA'ya uygunluk ve MFA'ya kabul edilme, mahkemelerin veya ilgili dairelerin sadece ilk kez suç işlemiş olan kişileri kabul etmesinden, suç mağdurlarının kendilerinin doğrudan arabuluculuk için program görevlilerine istekte bulunduğu programlara kadar değişkenlik gösterebilir. Onarıcı süreç için düşünülen her davanın uygunluğunun ve risklerinin değerlendirilmesine yönelik bir usulün geliştirilmesi önemlidir.

Pek çok yargı sistemi failin onarıcı adalet programına gönüllü olarak katılması şartı vardır. Ayrıca genellikle failerin davranışları için sorumluluklarını kabul etmesi gerekliliği olsa da, bu kabullenme ceza mahkemesinde suçlu bulunmakla genellikle aynı şey değildir. Bazı davalarda, örneğin aile grup konferanslarında, programa yönlendirme sırasında failin "sorumluluğunu inkâr etmemesi" yeterli olabilir. Öte yandan, hükmün verilmesi ya da hüküm sonrası aşamalarda (örneğin, ceza belirtme çemberi) müdahaleleri öneren programlar sadece suçlu bulunan ve suçunu kabullenmiş failer için mevcuttur. Ayrıca, önceden belirtildiği gibi, *Temel İlkeler* (paragraf 8) failin onarıcı sürece katılımının müteakip yasal takibatlarda suçun kabulüne dair bir kanıt olarak kullanılmaması gerektiğini belirtmektedir.

6.4 Sivil toplum kuruluşları ve sivil toplumun rolü

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), onarıcı adalet programlarının gelişmesinde ve uygulanmasında tüm dünyada önemli bir rol oynamıştır.

⁵⁹ Örnek olarak, Büyük Britanya'daki gençlik adalet kılavuzlarının değerlendirmesi için bakınız, Dignan, 2000.

⁶⁰ İçişleri Bakanlığı'nın müzakere dokümanında sunulan model anlaşma ve vaka analizi için bakınız, Home Office (2003), s. 71-73.

Onarıcı forumlar yaratmada daha etkili olmalarının nedeni büyük ölçüde topluma ceza adalet sistemi görevlilerinden daha yakın olmalarıdır. Benzer olarak, STK'ların bazı davalarda kolluk güçlerinden, savcılardan ve hâkimlerden daha fazla güvenilirliği vardır ve daha çok saygı görürler. Birçok ülkede, STK'lar kayırmacılık ve yolsuzluk lekesinden uzaktırlar ve bu onların programatik girişimlerine daha fazla meşruiyet sağlar. Büyük oranda toplum üyelerinin katılımına ve özellikle suçun mağdurlarına davalarının tekrar mağdur olma riskinin çok az olduğu adaletli bir şekilde ele alınacağını garantisinin verilmesine dayanan onarıcı programlar için bu meşruiyet çok önemlidir.

STK'lar devletle ortaklık kurabilirler, fakat bunu yaparken, programın bütünlüğünü tehlikeye atmamak veya uygulamaya siyasi veya diğer gündemleri sokmamak için çaba göstermelidirler.

6.5 Programın sonuçları

Temel İlkeler “onarıcı sonucu”, “onarıcı süreç sonucunda ulaşılan anlaşma” olarak tanımlamaktadır. Onarıcı sonuçlar zararın giderilmesi, tazminat, kamu hizmetinde çalışma gibi bireysel ve toplumsal ihtiyaçları ve tarafların sorumluluklarını karşılamayı ve mağdur ve failin yeniden entegrasyonunu amaçlayan yanıtları ve programları içerir.

Onarıcı adalet sürecinin önemli bir amacı diyalogun kendisine ek olarak bir anlaşma arayışıdır. Uygun olduğu her durumda, anlaşmalara konsensüsle varılması ve bütün ilgili paydaşların, örneğin suç mağduru, fail ve ilgili olduğunda toplumun anlaşmaya katkı sağlaması ve kabul etmesi çok önemlidir. Ayrıca anlaşma, suç mağdurunun, failin ve toplumun özel ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmelidir.

Onarıcı süreç sonucunda ortaya çıkan anlaşmalarda çeşit, kapsam ve bileşenler bakımından bir çeşitlilik söz konusudur. Bir anlaşma özel davranışsal talimatlar içerebilir veya içermeyebilir. Önemli olan davada ihtiyaç duyulan ilgili kaynaklara, programlara ve yaptırımlara erişimin söz konusu olmasıdır. Bu da suç mağdurlarına ve failere programlara ve hizmetlere erişebilecekleri protokollerin sağlanmasını gerektirir.

Temel İlkeler (paragraf 15) “Onarıcı adalet programlarından doğan anlaşmaların sonuçları, uygun olduğu durumlarda, yargı organları tarafından denetlenmeli veya yargısal karar ya da hükümlere dâhil edilmelidir” diye belirtmektedir. Böyle olduğunda sonuç, diğer yargısal kararlar ve hükümlerle aynı statüde olmalıdır. Bu durum programın yapısına ve ceza adalet sistemiyle olan ilişkisine bağlı olarak bazı davalarda diğerlerine nazaran daha fazla mümkündür. Anlaşmayı yargısal kararlara ve hükümlere dâhil etmenin avantajı, mahkemelerin veya icra mer-

ciin anlaşmayı denetlemesinin ve failin anlaşmayla varılan plan içindeki gereklilikleri yerine getirmemesi durumunda müdahale edilmesinin bir göreve dönüşmesidir.

Bir onarıcı sürecin anlaşmaya varılmadan da başarılı olması mümkündür. Örneğin bir mağdur, faile olaydan nasıl etkilendiğini anlatma şansını bulduğu ve fail de sorumluluğunu kabul ettiğini beyan ettiği durumlarda tatmin olabilir. *Temel İlkeler*'in 16. paragrafı “ taraflar arasında bir anlaşmaya varılmadığı durumda dava, mevcut ceza adaleti süreçlerine tekrar intikal etmeli ve izlenecek usul hakkında gecikmeden karar alınmalıdır” diye tavsiyede bulunmaktadır. Anlaşmaya varılmadığında bu durumun müteakip ceza adaleti işlemlerinde failin aleyhine kullanılmaması gerektiğini de ekler.

6.6 Uygulamanın izlenmesi

Onarıcı süreç sonucunda ortaya çıkan anlaşmanın şartlarının denetlenmesini sağlayan mekanizmaların varlığı önemlidir. Kullanılan özel onarıcı stratejiye bağlı olarak, onarıcı sorumlulukları, iyileştirme gerekliliklerini, (yerli topluluklarda) geleneksel iyileştirme ve topluluk inşasının geleneksel yollarını da içeren geniş bir liste olabilir. *Temel İlkeler* (paragraf 7) “ anlaşmaya gönüllü olarak varılmalıdır ve bu anlaşma sadece makul ve orantılı yükümlülükler içermelidir” demektedir.

Her onarıcı program, faillerce ve diğer taraflarca onarıcı süreç sonucunda varılan anlaşmanın şartlarına uyulmasının nasıl denetleneceğine karar vermelidir. Böyle mekanizmaları kurmanın çeşitli yolları vardır. Denetim mekanizması programın içine dâhil olmak zorunda değildir. Bu görev kolluk güçlerine, denetimli serbestlik kurumuna, faillerin rehabilitasyonlarına yardımcı olan organizasyonlar (örneğin, uyuşturucu madde bağımlılığı tedavi merkezi, bir hukuki danışmanlık hizmeti veya finansal bir kurum) gibi bir başka kuruma da verilebilir. Ekonomik kaynakları kısıtlı olan birçok ülkede, tarafların anlaşmaya uyumlarının denetlenmesi, toplumun kendi kendisini düzenleme etkisine ve toplum üyelerinin tarafların anlaşmalara uyumlarını bizzat denetlemesine dayalıdır.

Örneğin, ceza belirtme çemberlerinde, anlaşmalar sürecin yönetiminden sorumlu adalet komitesinden ve destek gruplarından düzenli olarak gelen raporları talep eden bir hâkim tarafından incelemeye tabi tutulur. Hâkimler anlaşmanın icrası sürecini çemberin sonunda topluma izleme sorumluluğu vererek veya bunları teyit ederek güçlendirebilir ve hapis cezası veya başka yaptırımlarla ilgili olarak takip eden bir duruşma düzenleyerek yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini doğrularlar.

Temel İlkeler'in 17. paragrafı "Onarıcı bir süreç esnasında varılan bir anlaşma uygulanmadığında durum onarıcı programa tekrar intikal etmeli veya ulusal mevzuatın gerekli gördüğü hallerde geçerli ceza adaleti sürecine intikal etmeli ve izlenecek usul hakkında gecikmeden bir karar alınmalıdır" demektedir. Bir anlaşmayı yerine getirmemek, yargısal bir karar ve hüküm dışında, ilerideki ceza adaleti sürecinde daha ağır bir cezanın gerekçesi olarak kullanılmamalıdır. Faille neler olduğu hakkında bir görüşme yapılabilir ve destek merkezlerinin bu başarısızlıkta payı olup olmadığı araştırılabilir.

Örneğin, Avusturya'da, bir fail, mağdur-fail arabuluculuğu sonucu varılan anlaşmanın gereği olan ödemeleri yapmadığında, davadan sorumlu olan sosyal hizmet uzmanı/arabulucu faille görüşür ve ödeme yapılamamasının nedenleri hakkında bilgi sahibi olmak için araştırma yapar. Genel olarak duruma bir çözüm bulunur. Bununla beraber, eğer tekrarlanan müdahalelere ve yazılı bildirimlere rağmen failden bir yanıt gelmezse, olay ceza soruşturmasının devamı için savcılığa yönlendirilir. Arabulucu mağduru, ceza muhakemesi sırasında, hukuk muhakemesine başvuru yoluyla tazminat talep edebilme olasılıkları ile ilgili olarak bilgilendirir.

6.7 Program destek hizmetleri

Onarıcı adalet programı, özen gösteren bir toplum yaratmaya çalışmakla, mağdurlara destek ve yardım sağlamakla veya faile rehabilitasyonunda ve sosyal açıdan yeniden entegrasyonunda yardım etmekle doğrudan ilgilendiği kadar programın diğer destek hizmetlerinden ve toplumsal kaynaklardan da yararlanması gerekmektedir. Bu hizmetlerin zaten mevcut olduğu durumlarda sorun sadece doğru işbirliğini veya kurumlar arasında uygun anlaşmaları ve hizmet alışverişine yönelik protokolleri geliştirmektir. Yeterli hizmetin sunulmaması veya bunlara faillerin veya mağdurların erişiminin mümkün olmadığı diğer birçok durumda ve toplumda, hizmetlerin onarıcı adalet programıyla bir arada geliştirilmesi önemli hale gelmektedir.

6.8 Toplumla ve medyayla ilişkiler

Toplumun onarıcı adalet programının gelişimi ve işleyişinden haberdar etmek başarının ön koşuludur. Toplum içinde programın etkisi ve mesruluğu ile ilgili şüpheler olabilir ve bu kamuoyu ile tüm iletişimlerde dikkate alınmalıdır. Toplum üyelerinin endişeleri ortaya çıktığında anlamak ve mümkün olduğu her durumda, onları programa katılmaya davet etmek program için geniş bir destek yaratmada çok etkilidir. Düzenli görüşmelerle bir iletişim ağı kurmak ve bilgileri paylaşmak, toplumun programa olumlu yaklaşmasına yardımcı olur.

Fakat birçok durumda, toplumla iletişim kitlesel iletişim, araçları aracılığıyla sağlanır. Programı topluma anlatmak ve yeni gelişmelerden haberdar etmek noktasında medya organlarıyla çalışmanın önemi abartılmamalıdır. Olumsuz ve korku veren hikâyeler basında çıkan kötü haberlere, bu da kamuoyunda olumsuz algılamalara ve nihayetinde diğer kurumların gittikçe azalan bir sayıda programa yönlendirme yapmasına neden olur.

Her ne kadar şeffaflık programa katılanların özel yaşamının korunması için sınırlandırılrsa da, başarılı programlar dürüstlük ve şeffaflığa dayanan sağlam iletişim stratejilerine sahiptir. Abartılı basın açıklamalarından, diğer kurumlara veya yargı sisteminin diğer bileşenlerine yönelik gereksiz ve gerekçesiz eleştirilerden ve programların esas ve başarıları ile ilgili abartılı iddialardan kaçınmalı ve bunların yerine gerçeklerin makul sunumları ve halkın kendisiyle özdeşleştirebileceği insanlarla ilgili dürüst hikâyeler konulmalıdır. Toplum içindeki kanaat önderleri ve diğer ceza adalet sistemi kurumlarının sözcüleri de programa olan desteklerini halka açıkça ifade etmelerini sağlamak için harekete geçirilmelidirler.

Sonuç olarak, her programın bir davanın iyi gitmemesi veya faillerden birinin program üzerinde olumsuz etkisinin olması durumunda başvuruacağı bir acil durum iletişim planı olmalıdır. Aslında, her program en az bir davanın, er ya da geç, mağdur veya toplum için sorun çıkaracağını baştan kabul etmelidir. Böylesi durumlara hazırlıksız yakalanmak birçok yeni programın sonunu getirmiştir.

7. Program denetimi ve değerlendirme

Temel İlkeler (paragraf 22) üye ülkeleri, uygun olduğu durumlarda sivil toplumla işbirliği içinde, onarıcı süreçlerin “ne düzeyde onarıcı çıktılarla sonuçlandığı, ceza adaleti sürecine tamamlayıcı bir nitelikte veya alternatif olarak ne düzeyde hizmet ettiği ve tüm taraflar için ne düzeyde olumlu sonuçlar doğurduğunu ölçmek” için onarıcı adalet programları üzerine araştırma ve değerlendirme yapılmasını teşvik etmektedir. *Temel İlkeler* ayrıca, onarıcı uygulamaların zamanla değişime uğradığını ve “araştırma ve değerlendirmenin sonuçlarının daha fazla politika ve program geliştirilmesinde yol gösterici olacağını” belirtmektedir.

7.1 Program denetim ve değerlendirme gerekliliği

Onarıcı uygulamalar son birkaç on yıl içerisinde dünya çapında yaygınlaşmasına rağmen, değerlendirme çalışmaları sadece son birkaç yıl içinde başlamıştır. Bu durum geliştirilen onarıcı yaklaşımların etkililiğinin belirlenmesini güçleştirmektedir. Bu ayrıca program etkililiğini destekleyen veya sınırlandıran koşullarla ilgili bir tartışmayı da engellemektedir. Bu durum yeni programların geliştirilmesine ve uygulanmasına yol gösteren kanıt-temelli “en iyi örnekler” listesinden başka herhangi bir şeyin geliştirilmesine de engel olmaktadır.

Sistemli bir değerlendirmenin mümkün olması için değerlendirme amaçlı verinin, sistematik ve sürekli olarak, program geliştirme aşamasından

başlayarak, hatta program uygulanmadan önce belirlenmesi ve toplanması gerekir. Program performans standartlarının ve hedeflerinin, belirlenmesi ve denetleme mekanizmalarının oluşturulması gerekir.⁶¹

Denetleme uygulamasının bir parçası olarak hem istatistiksel hem de niteliksel bilgilerin toplanması gerekir. Toplanabilecek istatistiksel bilgiler aşağıdakileri içerebilir:

- Onarıcı programa yönlendirilen davaların sayıları ve türleri (işlenen suçun koşulları dâhil olmak üzere);
- Yönlendirmelerin kaynakları;
- Davanın hazırlanması için gereken zamanın uzunluğu;
- Onarıcı uygulamanın yürütülmesi için gereken zaman;
- Anlaşmanın şartları ve içeriği;
- Başarılı şekilde tamamlanan anlaşmalarının oranı;
- Onarıcı uygulamalara katılan faillerden tekrar suç işleyenlerinin oranı ve suçun tipi;
- Onarıcı uygulamalara katılan gönüllülerin ve katılım saatlerinin sayısı;
- Harcamalar hakkında bilgi;
- Onarıcı uygulamalara katılan suç mağdurlarının, failerin ve toplum sakinlerinin öznitelikleri (örneğin, yaş, cinsiyet, etnik köken);
- Katılımcıların algıları ve süreçle ilgili deneyimlerinden memnuniyetleri.

Onarıcı süreçlerin denetlenmesiyle ve sürecin tarafları ve diğer katılımcılarla yapılan mülakatlarla da niteliksel veri toplanabilir.

7.2 Onarıcı adalet programlarının değerlendirilmesinde karşılaşılan güçlükler

Onarıcı adalet süreçlerinin etkililiğini değerlendirmeye çalışırken bir dizi güçlükle karşılaşılır. Bunların bazıları şunlardır:

- Geleneksel ceza adalet sisteminde yer almış olan suç mağdurları ve failerinden yeterli kontrol grupları oluşturulmasında yaşanan güçlük.
- Çok sayıda onarıcı program ve bu programların çeşitli amaçları ve hedeflerinin olması.
- Onarıcı programlarca ele alınan davaların sayısında ve doğasında yüksek değişkenlik.

⁶¹ Bakınız, Galaay'ın "Onarıcı Toplum Adalet Programlarını Değerlendirme" (Evaluating Restorative Community Justice Programs") üzerine olan uygulama rehberi, 1998.

- Yeterli kontrollerin olmaması, yönlendirme ölçütlerinin karşılaştırılabilir olmaması ve kolaylaştırıcıların yetkinliğinin ve eğitiminin, münferit onarıcı programların yürütüldüğü yasal ve politika çerçevesinin, sonuçları değerlendirmekte kullanılan çeşitli referans noktalarının bulunmaması.
- Program başarısını ölçmede kullanılan göstergelerdeki farklılıklar.
- Onarıcı programlara katılan failer arasında tekrar suç işleme eğilimini değerlendirmede kullanılan sürelerin değişkenliği.
- Program değerlendirmelerinde suç mağdurunun ve failinin “memnuniyetlerini”, suç mağdurları arasındaki “korku” düzeyini ve failerinin ve mağdurların onarıcı süreçten beklentilerini değerlendirmek için kullanılan özel ölçüler. Örneğin, mağdurun memnuniyetinin ölçülmesinde kullanılacak aşağıdakilerle memnun olmayı da içeren çeşitli göstergeler vardır: (a) davasının ele alınma şekli; (b) davanın sonucu; (c) kolaylaştırıcı; (e) uygulamanın adilliği ve (f) faille olan ilişkiler.
- Suç mağdurunun ve failinin onarıcı süreçteki tecrübelerini değerlendirirken benimsenen tutum.
- Onarıcı sürecin yürütüldüğü geniş ve çeşitli şartların kontrolü, başka bir deyişle, kentsel/kırsal veya çok sorunlu/çok iç içe geçmiş toplumlar.
- Program görevlilerinin ve kolaylaştırıcıların aldıkları eğitim türünde çeşitliliğinin kontrolü.
- Onarıcı sürecin yürütüldüğü çeşitli yasal ve politik çerçevenin kontrolü.
- Çok öznel, kişisel ve etkileşimli uygulamaların sayıya dökülmesi.
- Onarıcı uygulamaların toplumu, aileyi ve sistem kapasitesini ne kadar geliştirdiğini değerlendirmek için ölçütler geliştirmek.
- Mağdurun güçlendirilmesini, failin pişmanlığını ve rehabilitasyonunu değerlendirmek için ölçüler geliştirmek.
- “Toplum kapasitesi”, “aile kapasitesi”, “sistem kapasitesi”, mağdurun “güçlendirilmesi” ve “toplumsal ilgi” gibi kavramların tanımlanması.
- Onarıcı adalet girişimlerinin özellikle geleneksel ceza adalet sistemine nazaran maliyet etkililiğini, değerlendirmek için ölçüler geliştirmek.

Bugüne kadar yapılan değerlendirmelerin çoğu suç mağdurlarının ve failerinin tecrübelerine odaklanmıştır. Politikacıların, kıdemli kolluk görevlileri ve ceza adalet sistemi görevlilerinin görüşleri çok dikkate alınmamıştır. Onların kararları, yaptıkları veya yapmadıkları şeyler onarıcı adalet süreçlerinin gelişmesinde, uygulanmasında ve nihai başarısında önemli bir etkiye sahip olabilir. Benzer biçimde, onarıcı süreçlerin başarısında kolaylaştırıcıların eğitiminin rolü, kolaylaştırıcının ka-

rakteri ve “üslubu”, olumlu sonuç üretmedeki tecrübeleri de dâhil olmak üzere oynadıkları role de çok dikkat edilmemiştir. Suç mağdurları ve failer tarafından tecrübe edilen onarıcı süreç kolaylaştırıcının becerilerinin, onarıcı yaklaşımın kendisinin veya etkileşimin gerçekleştiği yasal ve politik bağlamın da bir sonucu olabilir.

Program sonuçlarıyla ilgili, mağdurların, failerin ve üçüncü tarafın (toplum üyeleri dâhil) memnuniyet dereceleri gibi daha niteliksel göstergeler ve tekrar suç işleme düzeyi ve ciddiyeti ile toplumdaki suç korkusunun düzeyi gibi niceliksel önlemler gibi pek çok olası ölçüt söz konusudur. Ayrıca, değerlendirme standartlarının karşılanması için, onarıcı sürece katılmış olan bir grup fail ve mağdurun tecrübelerini ve davranışlarını standart ceza adalet sistemine dâhil olmuş benzer bir grup fail ve mağdurla karşılaştırılması önemlidir.

7.3 Programların tekrar suç işleme eğilimi üzerindeki etkisinin ölçülmesi

Çoğu onarıcı yaklaşımın temel bir özelliği, suçu veya çatışmayı bütüncül bir çerçevede düşünme ve olayın altında yatan nedenleri tanımlama ve onlara yönelmesidir. Bir onarıcı müdahalenin hangi dereceye kadar sorunları gidermede etkili olduğunu ölçen bir değerlendirme çerçevesi kurmak zordur ve takip eden yoğun bir çalışma gerektirir. Bu çeşit bir etki istatistiksel analizler için daha zordur ve onarıcı müdahalede yer almış taraflardan toplanan bilgilere dayanan bir araştırmanın tasarlanmasını gerektirir.

Onarıcı adalet programlarının olumlu etkisinin çeşitli yönleri hakkında açık kanıtlar olmasına rağmen, araştırmacılar, uygulamacılar ve politika yapımcılar hala onarıcı adalet müdahalelerinin suçu azaltıp azaltmadığını ve eğer azaltıyorsa, nasıl ve hangi durumlarda azalttığını bilmek istiyorlar. Onarıcı adalet ve tekrar suç işleme hakkında gittikçe artan ampirik araştırma literatüründen çıkan sonuç hala bütünüyle açıklayıcı değildir.

Onarıcı adaletin çalıştığını göstermek isteyen savunucular tatmin olmuş ve adil davranılmış mağdurları ve faileri örnek gösterebilirler. Fakat bir ceza adaleti girişiminin gelecekte suç işlenmesini nasıl etkilediği programın başarısı ile ilgili tartışmaların merkezinde olmaya devam etmektedir. Farklı çalışmalarda tekrar suç işlemenin kavramlaştırılmasında ve ölçülmesinde fark edilir derecede bir değişkenlik söz konusudur. Bu değişkenlikler gözlemlenen değişken sonuçlara katkıda bulunabilir.⁶²

Güncel bir onarıcı adalet programları değerlendirme analizi, onarıcı adalet müdahalelerinin, tekrar suç işleme eğiliminde, ortalama olarak, görece küçük fakat anlamlı azalmalar sağladığını göstermektedir. Analiz,

⁶² Hayes, 2005.

müdahalelerin az riskli failerde daha etkili olduğunu ortaya koyarken, onarıcı adalet müdahalelerinin daha yüksek riskli failerin tekrar suç işleme eğilimlerinde bir azalma sağlayamamış olduğunu göstermektedir.⁶³

Onarıcı konferans müdahalesi sonrasında tekrar suç işleme eğilimi hakkında bir araştırmaya göre, tekrar suç işlemenin en iyi habercisi faille ilgili olan örneğin, yaş, ilk suçtaki yaş, cinsiyet ve önceki suç gibi olgulardır. Erkeklerin tekrar suç işlemeye kadınlardan daha fazla eğilimi vardır ve genç insanlar erken yaşta suç işlemeye başladığında, tekrar suç işleme olasılığı daha yüksektir.⁶⁴ Onarıcı adalet uygulamasının fail dışındaki, örneğin böyle programların mevcudiyetinin ve uygulanmasının hangi dereceye kadar toplumu ve üyelerini güçlendirdiği gibi etkilerini ölçmek daha da zordur. Bunlar derinlemesine çalışmalar gerektiren niteliksel göstergelerdir.

Avustralya ve Yeni Zelanda'daki onarıcı konferanslarla ilgili son zamanlarda yapılan bazı değerlendirmeler, konferansların genç failerle ilgili davranışsal sonuçlarını incelemektedir. Konferansın etkisinin mahkeme veya mahkeme merkezli diğer sistem dışına yönlendirme programlarıyla karşılaştırılmasına ek olarak, bu çalışmaların bazıları, bir iki müdahalenin yeniden suç işleme üzerindeki etkilerini araştırmaktan ziyade failin ve konferansın farklı özelliklerinin yeniden suç işlemeyle ilgili tahminlerde kullanılmasına ve müdahalenin değişkenliğinin yeniden suç işlemeyi ne şekilde etkilediğinin anlaşılmasına odaklanmaktadır.⁶⁵ Bu çalışmalar tekrar suç işleme eğilimiyle ilgili olduğu bilinen olguların (örneğin, yaş, cinsiyet ve önceki suç) yanı sıra, konferanslarda oluşan ve tekrar suç işlemeyi azaltan unsurların da var olduğunu ortaya koymuşlardır. Genç failer gerçekten pişmanlık gösterdiğinde ve konferans sonucu varılan anlaşmalara (ya da sonuçlara) gerçek anlamda bir konsensüsle varıldığında, tekrar suç işleme olasılığı daha azdır.⁶⁶ Genç failer, akılda kalıcı olabilecek konferanslara katıldıklarında, damgalanarak utanç duymadıklarında, konferansta karar alma sürecine katıldıklarında ve alınan kararlara uyduklarında ya da suç oluşturan davranışlarından dolayı üzgün olduklarında, mağdurlarla buluşup onlardan özür dilediklerinde ve yanlışları düzelttiklerini hissettiklerinde de ayrıca düşük suç işleme eğilimi gözlemlenmektedir.⁶⁷

7.4 Sonuçların ve ortaya çıkan iyi örneklerin kanıtlarının değerlendirilmesi

Bugüne kadar onarıcı adalet programlarının görece az sayıda sistematik bir değerlendirilmesi yapılmış olsa da, araştırmaların bulguları ona-

⁶³ Bonta vd., 2006.

⁶⁴ Hayes ve Daly, 2004, s. 20.

⁶⁵ Bakınız, Hayes ve Daly, 2004, Hayes ve Daly, 2003; Maxwell ve Morris, 2001.

⁶⁶ Hayes ve Daly, 2003; 2004.

⁶⁷ Maxwell ve Morris, 2001.

rıcı süreçlerin, çatışmaları etkili şekilde çözmeye, failin hesap verebilirliğini sağlamaya ve mağdurun ihtiyaçlarını etkili bir şekilde tek başına karşılamaya çalışan standart adalet sürecinden daha fazla potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Yeterli sayılabilecek az sayıda değerlendirme çalışması olmasına rağmen, onarıcı adalet programlarının mağdurların ve failerin ihtiyaçlarının karşılanmasında ve yeniden mahkûm olma oranlarında diğer uygulamalar kadar iyi performans sergilediği konusunda da bir konsensüs söz konusudur.⁶⁸

Bugüne kadar yapılan değerlendirmelerden ortaya çıkan bazı genel bulgular şunlardır:

- Onarıcı adaletin tekrar suç işlemenin sıklığını ve şiddetini azaltmada olumlu etkisi vardır.
- Failin düzelmesi hakkında toplumda ve suç mağdurları arasında yüksek oranda destek vardır.
- Çok sayıda suç mağduru failerle yüzleşme fırsatını ister.
- Çok sayıda suç mağduru ve faili fırsat verildiğinde onarıcı sürece katılır.
- Onarıcı adalet süreçlerinin mağdurlarda görülen travma sonrası stres bozukluğunu azaltabileceğine dair kanıtlar vardır.
- Bazı yargı sistemlerinde, onarıcı yaklaşımlar mahkeme giderlerini ve mahkemedeki dava sürelerini azaltmış ve sunulan hizmeti iyileştirmiştir.
- Onarıcı süreçlerin toplumun ve ailelerin suç oluşturan davranıştan kaynaklanan zararı giderme kapasitelerini geliştirmede etkili olduğu çok da kesin değildir.

Genel bulgular

- Suç mağdurları ve failerinin onarıcı adalet süreçlerine katılım oranı suçun tipine, failerin ve mağdurların çeşitli kişisel niteliklerine ve mağdurlar ile failer arasındaki ilişkilerin doğasına göre değişir.
- Suç mağdurları ve faileri onarıcı sürece katıldıklarında, anlaşmaya varılması ve bu anlaşmalara failer tarafından uyulması oranı çok yüksektir.
- Onarıcı süreçlere yönlendirilebilir davaların çeşidinde özel bir sınırlama görülmektedir.
- Hem mala karşı suçlarda hem de şiddet suçlarıyla ilgili olarak, reşit olanlar ve genç failer ve birbirlerini daha önceden tanıyan ve tanımayan kişiler için mağdur-fail arabuluculuğu ve konferanslarında başarılı kararların alındığına dair raporlar mevcuttur.

⁶⁸ Miers, 2001, s. 85; ayrıca bakınız, McCold, 2003.

- Ön bulgular fail-mağdur arabuluculuğunun ağır şiddet içeren suçlarda da başarılı bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir.
- Suç mağdurları ve failleri onarıcı süreçleri geleneksel ceza adalet sisteminden daha adil ve daha tatmin edici olarak değerlendirmektedirler.
- Birçok çalışma suç mağdurları ve failleri arasında onarıcı süreçlerden memnuniyet oranını yüzde 95 olarak rapor etmektedir.
- Onarıcı süreçler, adaletin sağlanmasında maliyeti daha az ve suça karşı daha etkili yanıt verilmesini sağlamaktadır.
- Onarıcı adalet süreçlerinin etkililiği kurumların ve programların ortak bir çerçeve içerisinde birlikte çalışmasıyla artar.

Kolluk güçleri

- Kolluk güçlerinin failin sorumluluğunu gerektiren ve mağdurlar, failer ve diğer taraflarca adil görülen onarıcı konferanslar yürütme-ri mümkündür.
- Onarıcı adalet, toplum temelli polisliği stratejisinin bir parçası ve polis-toplum ilişkilerini geliştiren bir yol olabilir.

Suç mağdurları

- Onarıcı adalet programları bazı yargı sistemlerinde suç mağdurlarıyla iletişime geçmede ve onlara onarıcı adalet seçeneğini sunmakta zorluk çekmektedirler.
- Onarıcı adaletin suç mağdurlarının olayları atlatma duygusu ve kendilerini daha iyi hissetmeleri üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
- Suç mağdurları, mağdur-fail arabuluculuğu bağlamında faille görüşükten sonra böyle bir fırsatın verilmediği durumlara kıyasla daha az korku hissettiklerini ifade etmişlerdir.
- Onarıcı süreçler, geleneksel ceza adalet sisteminin sağlayamadığı, mağdurlara söz hakkı, maddi tazminat fırsatı, fail tarafından mağdura özür dilenmesi fırsatı ve failin neden mağduru seçtiği ve neden suçu işlediği gibi suçla ilgili ek bazı bilgileri vermesi ve diğer bazı detayları sağlar.

Failler

- Değerlendirmelerden edinilen ilk kanıtlara göre onarıcı süreçler bazen tekrar suç işlemenin sıklığını ve şiddetini azaltmaktadır.
- Failler arasında tekrar suç işleme oranının, kişiye karşı suç işleyenlerde mala karşı suç işleyenlere kıyasla daha az olduğunu gösteren bazı kanıtlar vardır.

- Onarıcı sürece katılan failerin varılan anlaşmalara uyum oranı daha yüksektir.
- Bir dizi Avrupa ülkesi yargı sisteminden edinilen kanıtlara göre; onarıcı süreçler failerin öz güvenini önemli ve olumlu bir şekilde etkilemekte ve davranışlarının ve sonuçlarının sorumluluğunu kabul etmelerine katkıda bulunmaktadır.

Ceza infaz sistemi

- Değerlendirmeler, denetimli serbestlik görevlileri tarafından kolaylaştırılan ve failerle yapılan onarıcı konferansların suç mağdurlarını memnun ettiğini göstermektedir. (Birleşik Krallık).
- Onarıcı süreçlerin ceza infaz kurumları için de daha güvenli bir ortam sağlanmasına yardımcı olduğunu belirten bazı kanıtlar vardır (Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri).

Toplum

- Onarıcı adalet süreçleri toplumun suç sorunlarına ve toplumsal düzensizliğe verilen yanıtlara ve sağlanan çözümlere ilgisini arttırmakta ve katılımını kolaylaştırmaktadır.
- Toplum gönüllüleri doğru bir eğitim aldıklarında onarıcı süreçleri kolaylaştırmakta ceza adalet sistemi görevlileri kadar etkili olabilirler.

Sonuç

Bu el kitabının amacı okuyucuya, açık ve öz bir biçimde, onarıcı adalet programlarının tasarımına ve uygulanmasına dâhil olan temel konulara dair genel bir bakış sunmaktır. Bu tartışmanın zeminini *Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri* oluşturmaktadır. Bu ilkeler onarıcı adalet programlarının en uygun ve etkili bir şekilde mevcut ceza adalet sistemleri bünyesinde geliştirilebileceği yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Bununla beraber onarıcı adalet programlarının geleneksel, toplum temelli adalet yapıları ve süreçleri üzerine de inşa edilebileceği kabul edilmektedir. El kitabında onarıcı adalet ilkelerinin ve uygulamalarının her yargı sisteminin ve toplumun kendi özel ihtiyaçlarına uyarlanabileceği temel bir konu olarak yer almaktadır.

El kitabında yer alan bazı bölümler onarıcı adalet programlarının farklı çeşitlerini, onarıcı uygulamalar için yasal ve düzenleyici yönergelerin belirlenmesi ihtiyacını, onarıcı programların temel katılımcılarını, programın işleyişinin farklı boyutlarını ve programın denetlenmesinin ve değerlendirmesinin sağlanması ihtiyacına yöneliktir.

El kitabı boyunca, tüm dünyada, farklı yargı sistemlerinde ve toplumlarda onarıcı adalet süreçlerinin dinamiklerinin altını çizen örnekler kullanılmıştır. Bu örnekler yargı sistemleri ve toplumların, mağdurların, faillerin, ailelerin ve bir bütün olarak toplumun ihtiyaçlarına yönelik onarıcı adaletin ilkelerini kullanma yollarını göstermektedir ve sadece tanımlayıcı olarak düşünülmemelidir. Onarıcı adalet ilkelerinin kullanılma olanakları sadece ceza adalet sistemi görevlilerinin, sivil top-

lum örgütlerinin ve toplum üyelerinin hayal güçleri ve yaratıcılıklarıyla sınırlıdır.

Tüm dünyada paydaş grupların deneyimleri onarıcı adalet programlarının suç davranışıyla yaratılan zarara daha etkili olarak yönelme ve onarma potansiyeline sahip olduğu yönündedir. Onarıcı adalet programları aynı zamanda, suç mağdurlarına daha güçlü bir söz hakkı, suç faillerine davranışlarının sorumluluğunu üstlenme ve belirli ihtiyaçlarını karşılanması için gerekli olan yardıma erişim fırsatı ve topluma sadece suçla ilgili etkili bir strateji değil çatışmanın engellenmesi ve çözüme kapasitesi de sağlar.

Onarıcı adaletin suça yaklaşımı “herkes için geçerlidir” şeklinde değildir. Bu nedenle, devletler ve toplumlar onarıcı adalet ilkelerini suç mağdurlarının, faillerin ve toplum üyelerinin ihtiyaçlarını en etkili bir şekilde karşılamak için uyguladıkça, onarıcı adalet gün geçtikçe gelişmekte ve yeni şekiller kazanmaktadır. Onarıcı adalet yaklaşımının başarısının bir göstergesi birçok program ve süreç üretmesidir. Bu el kitabındaki materyallerin, devletlere ve toplumlara onarıcı adalet programlarını dikkate almalarında ve uygulamalarında yardımcı olması ümit edilmektedir.

Referanslar ve kaynakça

Aertsen, I. (2000). "Victim-Offender Mediation in Belgium", The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (derleyen), *Victim-Offender Mediation in Europe—Making Restorative Justice Work*. Belçika, Leuven: Leuven University Press, s. 153-192.

Aertsen, I., Mackay, R., Pelikan, C., Willemsens, J., ve M. Wright (2004). *Rebuilding Community Connections—Mediation and Restorative Justice in Europe*. Fransa, Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Alder, C. ve J. Wundersitz. (1994). *Family Group Conferencing and Juvenile Justice: The Way Forward or Misplaced Optimism?* Avustralya, Canberra: Australian Institute of Criminology.

Barton, C. (2000). "Empowerment and Retribution in Criminal Justice", H. Strang ve J. Braithwaite (derleyen) *Restorative Justice: Philosophy to Practice*, Ashgate/Dartmouth: Aldershot, s. 55-76.

Bazemore, G. ve M. Umbreit (1998). *Conferences, Circles, Boards, and Mediations: Restorative Justice and Citizen Involvement in the Response to Youth Crime*. ABD, St. Paul, MN: Balance and Restorative Justice Project.

Bazemore, G. ve C. T. Griffiths (1997). "Conferences, Circles, Boards, and Mediations: Scouting the 'New Wave' of Community Justice Decision Making Approaches." *Federal Probation* 61, (Haziran), s. 25-38.

Bonta, J., Jesseman, R., Ruge, T., ve R. Cormier (2006). "Restorative Justice and Recidivism: Promises Made, Promises Kept?", Sullivan, D. ve L. Tiffit (derleyen), *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. İngiltere, Londra: Taylor and Routledge.

- Bowen, H. ve J. Consedine (1999) *Restorative Justice—Contemporary Themes and Practice*. Yeni Zelanda, Lyttelton: Ploughshare.
- Braithwaite, J. (2002). *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Avustralya, Melbourne: Oxford University Press.
- Cario, R. (2005). *Justice restaurative: principes et promesses*. Fransa, Paris: L'Harmattan.
- Daly, K. (2003). "Mind the gap: Restorative justice in theory and practice". A. von Hirsch, J. Roberts, A. E. Bottoms, K. Roach ve M. Schiff (derleyen), *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?* İngiltere Oxford: Hart Publishing, ss. 221-236.
- Daly, K., ve Hayes, H. (2001). "Restorative Justice and Conferencing in Australia". *Trends and Issues in Criminal Justice*, No. 186, s. 1-6.
- Daly, K., ve Hayes, H. (2002). Restorative Justice and Conferencing, in Graycar A. ve P. Grabosky (Derleyen), *The Cambridge Handbook of Australian Criminology*. İngiltere, Cambridge: Cambridge University Press, s. 292-312.
- Dickson-Gilmore, J. ve C. La Prairie (2005). *Will the Circle be Unbroken? Aboriginal Communities, Restorative Justice, and the Challenge of Conflict and Change*. Kanada, Toronto: University of Toronto Press.
- Dignan, J. (2000). *Youth Justice Pilots Evaluation—Interim Report on Reparative Work and Youth Offending Teams*. İngiltere, Londra: Home Office.
- Dinnen, S. (2003). *A Kind of Mending: Restorative Justice in the Pacific Islands*, Avustralya Canberra: Pandamus Book.
- Faget, J. (2000). "Mediation, Criminal Justice and Community Involvement, A European Perspective" in The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (derleyen), *Victim-Offender Mediation in Europe—Making Restorative Justice Work*. Belçika, Leuven: Leuven University Press, s. 39-48.
- Fellegi, B. (2003). *Meeting the Challenges of Introducing Victim-Offender Mediation in Central and Eastern Europe*. Belçika, Leuven: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice.
- Galaway, B. (1998). *Evaluating Restorative Community Justice Programs*. ABD, Denver: The Colorado Forum on Community and Restorative Justice.
- Golub, S. (2003). *Non-state Justice Systems in Bangladesh and the Philippines*. İngiltere, London: Department of International Development, U.K.
- Griffiths, C. T. (1996). "Sanctioning and Healing: Restorative Justice in Canadian Aboriginal Communities", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 20 (2), 195-208.
- Groenhuijsen, M. (2000). "Victim-Offender Mediation: Legal and Procedural Safeguards. Experiments and Legislation in some European Legislation", The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, *Victim-Offender Mediation in Europe—Making Restorative Justice Work*. Belçika, Leuven: Leuven University Press, s. 69-82

- Hayes, H. (2005). "Assessing Reoffending in Restorative Justice Conferences", *The Australian Journal of Criminology*, 38, (1), s. 77-101.
- Hayes, H. ve K. Daly (2003). "Youth Justice Conferencing and Reoffending", *Justice Quarterly*, 20, (4), s. 725-764
http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/PDF%20files/Issues_Paper_9.pdf
- Hayes, H. ve K. Daly (2004). "Conferencing and Re-offending in Queensland", *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, Vol. 37 (2), s. 167-191.
- Home Office (2003). *Restorative Justice: The Government's Strategy*. A consultation document on the Government's strategy on restorative justice, İngiltere, Londra: Home Office, Temmuz 22, 2003.
- Jabour, Elias J. (1993, 1996). *Sulha: Palestinian Traditional Peacemaking Process*. Shefar'Am, İsrail: House of Hope Publications.
- Jok, A.A. (Justice), Leitch, R.A. ve C. Vandewint (2004). *A Study of Customary in Contemporary Southern Sudan*, World Vision International and the South Sudan Secretariat of Legal and Constitutional Affairs, yayınlanmamış.
- Johnson, G. ve D. Van Ness (2006). *The Meaning of Restorative Justice*, in Johnson, G ve Van Ness, D. (derleyen). *The Handbook on Restorative Justice*. İngiltere, Cullompton: Willan Publishing.
- Kittayarak, K. (2005). *Restorative Justice in Thailand*. "Workshop on Enhancing Criminal Justice Reform, Including Restorative Justice" çalıştayında sunulmuş tebliğ, Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, Tayland, 18-25 Nisan 2005.
- Latimer, J. ve S. Kleinknecht (2000). *The Effects of Restorative Justice Programming: A Review of the Empirical Literature*. Kanada, Ottawa: Department of Justice Canada, Research and Statistics Division.
- Law Commission of Canada (2003). *Transforming Relationships Through Participatory Justice*. Kanada, Ottawa: Law Commission of Canada.
- Liebmann, M. ve G. Masters (2000). "Victim-Offender Mediation in the UK", *The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice* (derleyen), *Victim-Offender Mediation in Europe*. Belçika, Leuven: Leuven University Press, s. 337-369.
- Linden, R. ve D. Clairmont (1998). *Making it Work: Planning and Evaluating Community Corrections & Healing Projects in Aboriginal Communities*. Ottawa: Aboriginal Corrections Policy Unit, Solicitor General Canada.
http://ww2.psepc-sppcc.gc.ca/publications/abor_corrections/199805b_e.pdf
- Marchetti, E. ve K. Daly (2004). *Indigenous courts and Justice Practices in Australia. Trends and Issues in Criminal Justice*, No. 274. Avustralya, Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Mackay, R.E. (2000). "Ethics and Good Practice in Restorative Justice", *The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice* (derleyen). *Victim-Offender Mediation in Europe*, Belçika, Leuven: Leuven University Press, s. 49-68.

- Marshall, T. F. (1999). *Restorative Justice: An Overview*. Home Office. Research Development and Statistics Directorate. İngiltere, Londra, UK.
<http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/occ-resjus.pdf>
- Maxwell, G. ve A. Morris. (1993). *Family Participation, Cultural Diversity and Victim Involvement in Youth Justice: A New Zealand Experiment*. Yeni Zelanda, Wellington: Victoria University.
- Maxwell, G., ve A. Morris (2001). "Family Group Conferences and Reoffending", in A. Morris & G. Maxwell (derleyen), *Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles*. İngiltere, Oxford: Hart Publishing.
- McCold, P. (2003). "A survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing", L. Walgrave (derleyen) *Repositioning Restorative Justice*, İngiltere, Devon: Willan Publishing, s. 67-120.
- McElrea, F.W.M. (1993). "A New Model of Justice", in B.J. Brown (Derleyen), *The Youth Court in New Zealand*. New Zealand: Legal Research Foundation.
- Miers, D. (2001). *An International Review of Restorative Justice*. Crime Reduction Research Series Paper 10. İngiltere, Londra: Home Office.
- Miers, D., Maguire, M., Goldie, S., Sharpe, K, Hale, C, Netten, A., Uglow, S., Doolin, K., Hallam, A., Enterkin, J. ve T, Newburg (2001). *An Exploratory Evaluation of Restorative Justice Schemes*. Crime Reduction Research Series Paper 9. İngiltere, Londra: Home Office.
- Miers, D. ve J. Willemsens (2004). *Mapping Restorative Justice. Developments in Twenty-Five European Countries*. Belçika, Leuven: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, v.z.w.
- Newburn, T., Masters, G., Earle, R., Golfie, S., Crawford, A., Sharpe, K, Netten, A, Hale, C, Uglow, S., ve R. Saunders (2001). *The Introduction of Referral Orders into the Youth Justice System*. İngiltere, Londra: Home Office, RDS Occasional Paper No. 70.
- Nothhafft, S. (2004). *Partizipation durch mediation: Wege zur Konfliktlösung in der Zivilgesellschaft*. Almanya, Münih: Herbert Utz.
- Ourednícková, L., Pilný, O., Rabináková, D., Štern, P. (1996). Preface to the Czech edition of: Riskin, L. L., Arnold, T., Keating, J. M. *Mediace aneb jak řešit konflikty*, s 7-10. Çek Cumhuriyeti, Prag: Facia.
- Parker, L. (2002). "Experimenting with Restorative Practices in Brazil." *Restorative Justice on-line*, Temmuz 2002, Prison Fellowship International.
<http://www.restorativejustice.org/editions/July02/brazilianschools>
- Parker, L. (2004). "Implementing Restorative Reforms in Guatemala". *Restorative Justice Online*, Temmuz 2004. Prison Fellowship International
<http://www.restorativejustice.org>
- Parker, L. (2004). "Using Traditional Practices to Improve the Justice System", *Restorative justice on-line*, Temmuz 2004. Prison Fellowship International
<http://www.restorativejustice.org>
- Peters, T. (2000). "Victim-offender Mediation: Reality and Challenges", The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (der-

- leyen). *Victim-Offender Mediation in Europe*, Belçika, Lueven: Leuven University Press, s. 9-18.
- Pranis, K., Stuart, B., ve M. Wedge (2003). *Peacemaking Circles—From Crime to Community*. St. Paul (Minn.): Living Justice Press.
- Shapland, J., Atkinson, A., Colledge, E., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Pennant, R., Robinson, G. ve A. Sorsby (2004). *Implementing Restorative Justice Schemes (Crime Reduction Programme)—A Report on the First Year*. Home Office Online Report 32/04. İngiltere, Londra: Home Office.
- Scharf, W., Banda, C., Roentsch, R., Kaunda, D., ve Shapiro, R. (2002). *Access to Justice for the Poor of Malawi? An Appraisal of Access to Justice Provided to the Poor of Malawi by the Lower Courts and the Customary Justice Forum*, Department of International Development için hazırlanmış rapor, UK.
- Sharpe, S. (1998). *Restorative Justice: A Vision for Healing and Change*. Kanada, Alberta: Edmonton Centre for Mediation and Change. www.mrjc.ca
- Stevens, J. (2000). *Access to Justice in Sub-Saharan Africa: The Role of Traditional and Informal Justice Systems*. İngiltere, Londra: Penal Reform International.
- Strang, H. (2002). *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. İngiltere, Oxford: Clarendon.
- Stubbs, J. (2004). "Restorative Justice, Domestic Violence and Family Violence". *Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse*. Issues Paper 9.
- Training and Accreditation Policy Group (2004). *Best Practice Guidance for Restorative Practitioners and Their Case Supervisors and Line Managers*. İngiltere, Londra: Government of the UK.
- Umbreit, M.S. ve J. Greenwood (2000). *Guidelines for Victim-Sensitive Victim-Offender Mediation*. ABD, Washington D. C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs and Office for Victims of Crime.
- Umbreit, M.S. ve R.B. Coates (2000). *Multicultural Implications of Restorative Justice: Potential Pitfalls and Dangers*. ABD, Washington D. C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs and Office for Victims of Crime.
- Van Ness, D. (2005). *An Overview of Restorative Justice around the World*, "Workshop on Enhancing Criminal Justice Reform, Including Restorative Justice" çalıştayında sunulmuş tebliğ, Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, Thailand, 18-25 Nisan 2005.
- Weitekamp, E. (2002). "Restorative Justice: Present Prospects and Future Directions", E. Weitekamp, E. ve H. Kerner (derleyen), *Restorative Justice: Theoretical Foundations*. İngiltere, Devon: Willan Publishing.
- Wright, M. (1996). *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*. İngiltere, Winchester: Waterside Press, 2'nci baskı.

Ek I

Faydalı internet kaynakları

UK Home Office

<http://www.homeoffice.gov.uk/crime-victims/victims/restorative-justice/?version=1>

Centre for the Study of Violence and Reconciliation

<http://www.wits.ac.za/csvr/>

Prison Fellowship International

Onarıcı adalet

İngilizce

<http://www.restorativejustice.org/>

İspanyolca

<http://www.justiciarestaurativa.org/>

Fransızca

<http://www.justicereparatrice.org/>

Ecole Nationale de la Magistrature

http://www.enm.justice.fr/centre_de_ressources/actes_sessions/justice_perspectives/reparatrice_restaurative/reparatrice_restaurative.htm

The Centre for Restorative Justice

Simon Fraser Üniversitesi <http://www.sfu.ca/crj/index.html>

European Forum for Restorative Justice

<http://www.euforumrj.org>

Restorative Justice Consortium

<http://www.restorativejustice.org.uk/>

Restorative Justice

<http://www.restorativejustice.com/>

Australian Institute of Criminology

<http://www.aic.gov.au/rjustice/>

US Department of Justice

<http://www.ojp.usdoj.gov/nij/rest-just/>

International Institute for Restorative Practices

www.restorativepractices.org www.realjustice.org

Correctional Service Canada

http://www.csc-scc.gc.ca/text/portals/rj/index_e.shtml

http://www.csc-scc.gc.ca/text/portals/rj/index_f.shtml

University of Wellington

Crime and Justice Research Centre

<http://www.vuw.ac.nz/cjrc/>

Australia National University

Centre for Restorative Justice

<http://www.crj.anu.edu.au/>

The New South Wales Department of Corrective Services

Restorative Justice Unit (Avustralya)

http://www.dcs.nsw.gov.au/offender_management/restorative_justice/

International Institute for Restorative Practices

<http://www.restorativepractices.org/>

New Zealand Government, Ministry of Justice

Restorative Justice. <http://justice.govt.nz/restorative-justice/index.html>

Ek II

Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri

Giriş

Onarıcı adalet girişimlerinde dünya çapında kayda değer bir büyüme yaşandığını *hatırlayarak*,

Bu girişimlerin, suçun temelde insanlara zararlı olduğunu düşünen, geleneksel ve yerli topluluklara ilişkin adalet biçimlerinden çoğunlukla yararlandığını *kabul ederek*,

Her bireyin onur ve eşitliğine saygı gösteren, anlayışı tesis eden ve mağdur, fail ve toplumun iyileştirilmesiyle toplumsal uyumu geliştiren onarıcı adaletin, suça gelişmekte olan bir yanıtı olduğuna *vurgu yaparak*,

Bu yaklaşımın suçtan etkilenenlerin duyguları ve deneyimlerini açıkça paylaşmalarını mümkün kıldığını ve bu kişilerin ihtiyaçlarını ele almalarını amaçladığının *üzerinde durarak*,

Bu yaklaşımın mağdurlara tazminat elde etme, kendilerini daha fazla güvende hissetme ve meseleyi sonuçlandırma fırsatı sunduğunun; failerin kendi davranışlarının sebep ve sonuçlarını kavramaya ve anlamlı bir yolla sorumluluk almaya izin verdiğinin; toplumun ise suçun altında yatan sebepleri anlamalarını sağladığının, toplumun esenliğini geliştirdiğinin ve suça engel olduğunun *farkında olarak*,

Onarıcı adaletin geçerli ceza adalet sistemlerine esnek bir biçimde uyarlanabilen ve bu sistemleri tamamlayan, hukuki, sosyal ve kültürel şartları dikkate alan bir dizi tedbire yol açtığını *belirterek*,

Onarıcı adaletin Devletlerin sanıklar hakkında kovuşturma yapma hakkına hâlel getirmediğini *kabul ederek*,

I. Terimlerin kullanımı

1. “Onarıcı adalet programı”, onarıcı süreçleri uygulayan ve onarıcı sonuçlara erişmeyi amaçlayan herhangi bir program anlamına gelmektedir.
2. “Onarıcı süreç”, genellikle bir kolaylaştırıcının yardımıyla, mağdurun ve failin ve uygun olduğu durumlarda bir suçtan etkilenen diğer bireylerin veya toplum üyelerinin suçtan doğan sorunların çözümü için, hep beraber etkin olarak katıldığı herhangi bir süreç anlamına gelmektedir. Arabuluculuk, uzlaştırma, konferans ve ceza belirtme çemberleri, onarıcı süreçler arasında yer alabilir.
3. “Onarıcı sonuç”, onarıcı bir süreç sonucunda varılan bir anlaşma anlamına gelir. Onarıcı sonuçlar arasında tarafların bireysel ve müşterek ihtiyaç ve sorumluluklarına yanıt veren ve mağdurla failin yeniden entegrasyonlarını mümkün kılan tazminat, zararın telafi edilmesi ve kamu hizmetinde çalışma gibi uygulama ve programlar yer alır.
4. “Taraflar”, mağdur, fail ve onarıcı sürece dâhil olabilecek ve suçtan etkilenen diğer bireyler veya toplum üyeleri anlamına gelir.
5. “Kolaylaştırıcı”, onarıcı bir süreçte tarafların katılımını adil ve tarafsız bir biçimde kolaylaştırma işlevini yerine getiren kişi anlamına gelir.

II. Onarıcı adalet programlarının uygulanması

6. Onarıcı adalet programları, ulusal mevzuata bağlı olarak, ceza adalet sisteminin herhangi bir aşamasında uygulanabilir.
7. Onarıcı süreçler, faili itham etmek için yeterli kanıt olduğunda ve mağdur ve fail özgür ve gönüllü olarak rıza gösterdiklerinde uygulanmalıdır. Mağdur ve fail bu rızayı süreç esnasında geri çekebilmelidirler. Anlaşmaya gönüllü olarak varılmalıdır ve bu anlaşma sadece makul ve orantılı yükümlülükler içermelidir.
8. Mağdur ve fail, onarıcı sürece katılımlarının dayanağı olarak bir davaya ilişkin temel gerçekler üzerinde anlaşmaya varmalıdır. Failin katılımı, müteakip adli takibatlarda suçun kabulünün bir kanıtı olarak kullanılamaz.
9. Bir dava onarıcı sürece yönlendirilirken ve bu süreç yürütülürken güç dengesizliğine yol açabilecek taraflar arası eşitsizlikler ve kültürel farklılıklar dikkate alınmalıdır.
10. Bir dava, onarıcı sürece yönlendirilirken ve bu süreç yönetilirken tarafların güvenliği göz önünde bulundurulacaktır.
11. Dava, onarıcı süreçlerin uygun ya da mümkün olmadığı hallerde ceza adaleti makamlarına intikal etmeli ve izlenecek usul hakkında gecikmeden bir karar alınmalıdır. Bu gibi hallerde ceza adaleti yetkilileri faili, mağdura ve etkilenmiş olan topluma karşı sorumluluk almaya teşvik etmek için gayret sarf etmeli ve mağdur ve failin topluma yeniden entegrasyonuna destek vermelidir.

III. Onarıcı adalet programlarının yürütülmesi

12. Üye Devletler, onarıcı adalet programlarının uygulanmasını idare eden yönerge ve standartların oluşturulması ve gerekli olduğu durumlarda yasal düzenleme yapılmasını göz önünde tutmalıdır. Bu gibi yönerge ve standartlar bu belgede beyan edilen temel ilkelere karşı saygılı olmalı ve diğerlerinin yanı sıra aşağıdaki unsurları ele almalıdır:

- (a) Davaların onarıcı adalet programlarına yönlendirilmesine dair şartlar;
- (b) Davaların onarıcı bir süreci takiben ele alınması;
- (c) Kolaylaştırıcıların niteliği, eğitimi ve değerlendirilmesi;
- (d) Onarıcı adalet programlarının idari yönetimi;
- (e) Onarıcı adalet programlarının yürütülmesini idare eden yetkinlik standartları ve davranış kuralları.

13. Onarıcı adalet programları ve özellikle onarıcı süreçlerde fail ve mağdura karşı adil olunmasını güvence altına alan temel usuli güvenceler uygulanmalıdır:

- (a) Ulusal mevzuata bağlı olarak, mağdur ve fail onarıcı süreçle ilgili hukuki danışmanlık alma ve gerekli hallerde yazılı ve/veya sözlü çeviri yaptırma hakkına sahip olmalıdır. Reşit olmayanlar, buna ek olarak ebeveyn veya vasi yardımı alma hakkına sahip olmalıdır;
- (b) Onarıcı sürece katılım konusunda karar verilmeden önce taraflar hakları, sürecin niteliği ve kararlarının olası sonuçları hakkında bütünüyle bilgilendirilmelidir;
- (c) Ne mağdur ne de fail onarıcı sürece katılmaya veya onarıcı sonuçları kabul etmeye zorlanmamalı veya adil olmayan yöntemlerle buna teşvik edilmemelidir.

14. Onarıcı süreçler sırasında aleni olarak yapılmayan görüşmeler gizli kalmalı ve tarafların onay verdiği veya ulusal mevzuatın zorunlu gördüğü hallerin haricinde, daha sonradan açıklanmamalıdır.

15. Onarıcı adalet programlarından doğan anlaşmaların sonuçları uygun olduğu hallerde yargı organlarınca denetlenmeli veya yargısal kararlara ya da hükümlere dâhil edilmelidir. Bu durumda, sonuç herhangi bir mahkeme kararı veya hükümle aynı statüde olmalı ve aynı olay hakkında kovuşturma yapılmasını engellemelidir.

16. Taraflar arasında bir anlaşmaya varılmadığı durumda dava, geçerli ceza adaleti süreçlerine tekrar intikal etmeli ve izlenecek usul hakkında gecikmeden karar alınmalıdır. Bir anlaşmaya varılamaması durumu, müteakip ceza adaleti takibatlarında kendi başına kullanılamaz.

17. Onarıcı bir süreç esnasında varılan bir anlaşma uygulanmadığında, durum onarıcı programa tekrar intikal etmeli veya ulusal mevzuatın gerekli gördüğü hallerde geçerli ceza adaleti sürecine intikal etmeli ve izlenecek usul hakkında gecikmeden bir karar alınmalıdır. Bir mahkeme kararı veya hükmü dışında

varılan bir anlaşmanın uygulanmaması, müteakip ceza adalet süreçlerinde daha ağır bir ceza için gerekçe olarak kullanılmamalıdır.

18. Kolaylaştırıcılar, yükümlülüklerini tarafların onuruna gereken saygıyı göstererek, tarafsız bir şekilde yerine getirmelidir. Kolaylaştırıcılar, bu görevde tarafların birbirlerine karşı saygılı davranmalarını güvence altına almalı ve tarafların kendi aralarında uygun bir çözüme erişmelerine olanak tanınmalıdır.

19. Kolaylaştırıcılar, yerel kültür ve topluluklara dair iyi bir anlayışa sahip olacak ve uygun olduğu hallerde kolaylaştırıcılık yükümlülüklerini yerine getirmeye başlamadan önce temel bir eğitim alacaklardır.

IV. Onarıcı adalet programlarının gelişiminin sürekliliği

20. Üye Devletler, kolluk kuvvetleri, adli ve toplumsal makamlar ile yerel topluluklar tarafından onarıcı adaletin geliştirilmesini ve onarıcı adaletin uygulanması için elverişli bir kültür oluşturulmasını teşvik etmeyi amaçlayan ulusal strateji ve politikaların düzenlenmesini göz önünde tutmalıdır.

21. Onarıcı süreçler ve sonuçlar üzerine ortak bir anlayış geliştirmek ve bunların etkililiğini güçlendirmek, onarıcı programların uygulandığı kapsamı genişletmek ve onarıcı yaklaşımların ceza adaleti uygulamalarına dâhil edilebileceği yolları araştırmak üzere, ceza adaleti makamları ve onarıcı adalet programı uygulayıcıları arasında sürekli istişare sağlanmalıdır.

22. Üye Devletler, onarıcı adalet programlarının ne düzeyde onarıcı çıktılarla sonuçlandığı, ceza adaleti sürecine tamamlayıcı bir nitelikte veya alternatif olarak ne düzeyde hizmet ettiği ve tüm taraflar için ne düzeyde olumlu sonuçlar doğurduğunu ölçmek üzere onarıcı adalet programlarının araştırılması ve değerlendirilmesini desteklemeli ve bunu uygun olduğu durumlarda, sivil toplumla işbirliği içinde yapmalıdır. Onarıcı adalet süreçleri zaman içinde somut bir değişim geçirme ihtiyacı içinde olabilir. Üye devletler bu tür programların düzenli bir şekilde değerlendirilmesi ve değişmesini teşvik etmelidir. Araştırma ve değerlendirme sonuçları, ilave politika ve programların geliştirilmesinde yol gösterici olmalıdır.

V. İstisna maddesi

23. Bu belgede geçen temel ilkeler, bir fail veya mağdurun ulusal mevzuat veya ilgili uluslararası mevzuatla belirlenmiş olan herhangi bir hakkını etkilemeyecektir.

Onarıcı adalet programının önemli özellikleri üzerine yaşanan tartışmalar ve anlaşmazlıklar

Onarıcı adalet kavramı geliştirmekte olan bir kavramdır. Onarıcı adaletin ne olduğu hakkında insanların anlayışı zamanla değişmiştir ve bu gelişme, onarıcı adaletin potansiyeli ve riskleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğumuz ve kavram yeni bağlamlara uygulandıkça büyük olasılıkla devam edecektir. Onarıcı adalet anlaşılması kolay bir kavram gibi gözükmemektedir ancak tam anlamıyla tanımlanması zordur. Bu özelliğiyle, “demokrasi” ve hatta “adalet” gibi diğer bilinen terimlere benzemektedir.

Bazı gözlemciler onarıcı adaletin ve geleneksel ceza adalet sisteminin temel ilkeleri arasındaki farkları vurgularken, diğerleri iki yaklaşımın ceza rehabilitasyon ve daha birçok benzeri unsuru bir araya getirmekte tamamlayıcı ve uyumlu olduğunu savunur.

Onarıcı adaletin ne olduğu hakkında zamanla bir çok değişik kavram veya düşünce ortaya çıkmıştır. Bunların hepsi suçun zarara neden olduğu ve gereksinimler yarattığı ve adaletin bu zararı onarmak ve ihtiyaçları ele almak için çalışması gerektiği konularında birleşmektedir. Zararların ve gereksinimlerin maddi, duygusal, sosyal, ilişkisel, fiziksel ve benzeri değişik şekillerde ortaya çıkabileceği de kabul edilmektedir ancak vurgulama bakımından değişiklik gösterirler. Çelişen ve bazen ters düşen düşünceler karşısında şaşkınlık için bu farklılıkların farkında olmak faydalıdır.

Anlayışlardan biri *iyileştirme* kavramıyla tanımlanır.⁶⁹ Bu kavram sadece onarıcı adalete özgü bir özellik olan tarafların bir araya gelip suçu ve olumsuz so-

⁶⁹ Johnson, G ve D. Van Ness (2006)'dan alınmıştır. The meaning of Restorative Justice, Johnson, G. ve Van Ness, D. (derleyenler.) *The Handbook on Restorative Justice*. Cullompton: Willan Publishing.

nuçlarını tartışmalarına ve bundan sonra durumu düzeltmek için neler yapılması gerektiğine odaklanır. Bunlar *Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri* ve bu El Kitabında bahsedilen onarıcı süreçlerdir. Bu kavramla çalışanlar, örneğin komşular arasında yaşanan çatışmalarda veya bir aile içinde yaşanan sorununun çözülmesinde olduğu gibi bir suçun mevcut olmadığı durumlarda bile onarıcı süreçlerin kullanılabilceğini ileri sürmektedir.

İkinci anlayış *düzeltilici* kavramıyla tanımlanır. Bu kavram suçtan kaynaklanan zararın giderilmesi ihtiyacına odaklanır. Bu kavramla çalışanlar zararın en iyi onarıcı süreç içinde giderilebileceğini kabul ederler. Fakat bir onarıcı süreç olmasa bile zararı gidermek için başka yollar (örneğin, fail hiç yakalanamazsa veya mağdur sürece katılmaya razı olmazsa) bulunmasına isteklidirler.

Üçüncü anlayış *dönüştürücü* kavramıyla tanımlanır. Bu diğer bakış açıları arasında en geniş kapsamlı olanıdır ve onarıcı süreçleri benimsemek ve zararı onarmak için adım atmakla beraber yapısal ve bireysel adaletsizliklere de odaklanır. Bunlardan ilkinin suçun altında yatan nedenleri (yoksulluk, işsizlik, vb.) belirleyerek ve çözmeye çalışarak yapar. Bununla beraber, bireyleri etrafında bulunan kişiler ve çevreleri ile olan ilişkilerinde onarıcı adalet ilkelerine başvurmaları konusunda yönlendirir. Bu, dışsal bir toplumsal dönüşümü gerektirse bile bir çeşit içsel ruhsal dönüşümü de meydana getirebilir.

Bu kavramların her biri onarıcı süreçlerin değeri ve onlara olan ihtiyaç hakkında birleşirler. Fakat her biri diğer kavramların onarıcı olarak kabul etmeyebileceği bazı özellikler de içerirler. Bunlara örnek olarak mahkemenin tazminata veya kamu hizmetinde çalışmaya hükmetmesi, mahalle içinde yaşanan çatışmaların onarıcı süreçler kullanılarak çözülmesi, mağdurlara destek ve yardım sağlanmasını ve sosyal adalet için çalışılması verilebilir.

Onarıcı adalet alanında yaşanan başka tartışmalar da vardır:

1. Cezanın onarıcı adalette bir rolü var mıdır? Bazıları olmadığını savunur çünkü onarıcı adaletin amacı zararı onarmaktır, daha fazla zarara neden olmak değildir. Diğerleri, bu noktayı kabul ederken onarıcı süreçlerin ve sonuçların, örneğin, toplum kurallarını ihlal eden davranışların kınanması ve bunu yapanların bir bedel ödemesi gibi cezanın bir çok özelliğine sahip olduğuna inanır.
2. Mağdur destek hizmetlerine ve failerin yeniden entegrasyonuna yönelik programlara da onarıcı adalet denilebilir mi? Eğer bu programlar bir onarıcı süreç içermiyorsa, karşılaşma kavramını dile getirenler bunların değerli ve önemli hizmetler olduklarını fakat onarıcı adalet kapsamında olmadıklarını söyleyebilirler. Diğer iki kavramla çalışanlar bunların gerçekten onarıcı olduklarını söylemeye daha yatkındırlar.
3. Bir mağdur veya fail onarıcı sürece katılmaya istekli değilse ne olur? Bir tarafın onarıcı sürece katılabilmesinin birçok yolu vardır. Bunun en bariz yolu kişisel olarak katılımdır ancak bazı durumlarda, örneğin bir temsilci göndererek veya görüşlerini yazılı veya başka bir şekilde ileterek dolaylı olarak katılabilirler. Fakat, bir taraf ilgilenmiyor-

larsa veya dolaylı yollarla bile sürece katılamıyorlarsa, karşılaşma kavramıyla çalışanlar uygun bir onarıcı yanıtın bulunmadığı sonucuna varabilirler. Diğer iki kavramla çalışanlar örneğin 2'ci paragraf'ta belirtilen başka onarıcı seçenekleri ve suç ve adaletle ilgili genel konuları tartışmak üzere mağdurları kendileriyle ilgisi olmayan faillerle (kendi failleriyle değil) buluşturmak için davet etme olasılıklarını araştırırlar.

4. Adil olmayan bir dünyada onarıcı adalet söz konusu olabilir mi? Bazı insanlar sistemik adaletsizliğin uzun vadeli mağdurlarıdır ve temel adaletsizliğin ortadan kaldırılması için gerekli olan adımlar atılmadan bu kişileri yapabilecekleri bireysel adaletsiz davranışlar için sorumlu tutmak adil midir? Dönüştürücü kavramıyla çalışanlar bunun adil olmadığını ve sistemik adaletsizliklerin bireysel adaletsizlikler gibi üstüne gidilmesi gerektiğini söylerler. Diğer iki kavramla çalışanlar ise sistemik adaletsizlikten endişe duysalar bile, onarıcı adaletin bunu gerektirdiği sonucuna varmazlar.

Onarıcı adalet literatürü ve terminolojisi hakkında son bir uyarı onarıcı adalet teriminin, örneğin mağdur-fail arabuluculuğu, konferans ve çemberler gibi programların adlarında olduğu gibi farklı anlamlara sahip olmasıdır. Örneğin, mağdur-fail arabuluculuğu adı, mağdur ve failin bir kolaylaştırıcı yardımıyla yaptığı görüşmeyi tanımlamaktadır. Fakat bu terim aynı zamanda tarafların buluşmadığı ve kolaylaştırıcının anlaşmayı müzakere etmek için taraflar arasında gidip gelerek yaptığı bir çeşit "mekik diplomasisi"ni tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bu farklılıkların nedenleri hem söz konusu programın tarihçesiyle hem de bu programın nasıl ortaya çıktığıyla da ilgilidir. Bu nedenle bir programın gerçekte nasıl çalıştığına dair daha fazla bilgi sahibi olmak için programla ilgili bazı soruların sorulması genellikle iyi bir düşüncedir.

Bu tartışmalar ve diğerleri hakkında birçok şey yazılıp söylenmiştir ve bunları daha fazla anlamının önemli veya faydalı olacağı zaman gelecektir. O zaman, Ek I'de verilen kaynaklar mükemmel bir başlangıç olacaktır.

كيفية الحصول على منشورات الأمم المتحدة
يمكن الحصول على منشورات الأمم المتحدة من المكتبات ودور التوزيع في جميع أنحاء العالم. استعلم
عنها من المكتبة التي تتعامل معها أو اكتب إلى: الأمم المتحدة، قسم البيع في نيويورك أو في جنيف.

如何购取联合国出版物

联合国出版物在全世界各地的书店和经营处均有发售。 请向书店询问或写信到纽约或日内瓦的联合国销售组。

HOW TO OBTAIN UNITED NATIONS PUBLICATIONS

United Nations publications may be obtained from bookstores and distributors throughout the world. Consult your bookstore or write to: United Nations, Sales Section, New York or Geneva.

COMMENT SE PROCURER LES PUBLICATIONS DES NATIONS UNIES

Les publications des Nations Unies sont en vente dans les librairies et les agences dépositaires du monde entier. Informez-vous auprès de votre libraire ou adressez-vous à: Nations Unies, Section des ventes, New York ou Genève.

КАК ПОЛУЧИТЬ ИЗДАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ

Издания Организации Объединенных Наций можно купить в книжных магазинах и агентствах во всех районах мира. Наводите справки об изданиях в вашем книжном магазине или пишите по адресу: Организация Объединенных Наций, Секция по продаже изданий, Нью-Йорк или Женева.

CÓMO CONSEGUIR PUBLICACIONES DE LAS NACIONES UNIDAS

Las publicaciones de las Naciones Unidas están en venta en librerías y casas distribuidoras en todas partes del mundo. Consulte a su librero o diríjase a: Naciones Unidas, Sección de Ventas, Nueva York o Ginebra.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN YAYINLARINI ELDE ETMEK İÇİN

Birleşmiş Milletlerin yayınlarını, tüm dünyada, dağıtımcılardan ve kitapevlerinden elde edebilirsiniz. Bunun için kitapevinize danışabilirsiniz veya Birleşmiş Milletler, Sales Section, New York veya Cenevre adresine yazabilirsiniz.

UNITED NATIONS
Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria
Tel: (+43-1) 26060-0, Fax: (+43-1) 26060-5866, www.unodc.org

Bu kitabın Türkiye'de dağıtımı, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (Civil Society in the Penal System) tarafından yapılmaktadır.

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği
İstiklal Caddesi, Gazeteci Erol Dernek Sokak
Hanif Han, No: 11/5 Kat: 3
34433 Beyoğlu İstanbul - Türkiye
Tel: (+90.212) 243 30 69
Fax: (+90.212) 243 30 68
info@cezaevindestk.org

Bu yayının elektronik versiyonuna www.cezaevindestk.org web sitesinden erişmek mümkündür.

Ocak 2008 - 750

ISBN: 978-9944-0751-0-7

9 789944 075107